

Bruken av huler og hellere i Rogaland Fra steinalder til middelalder

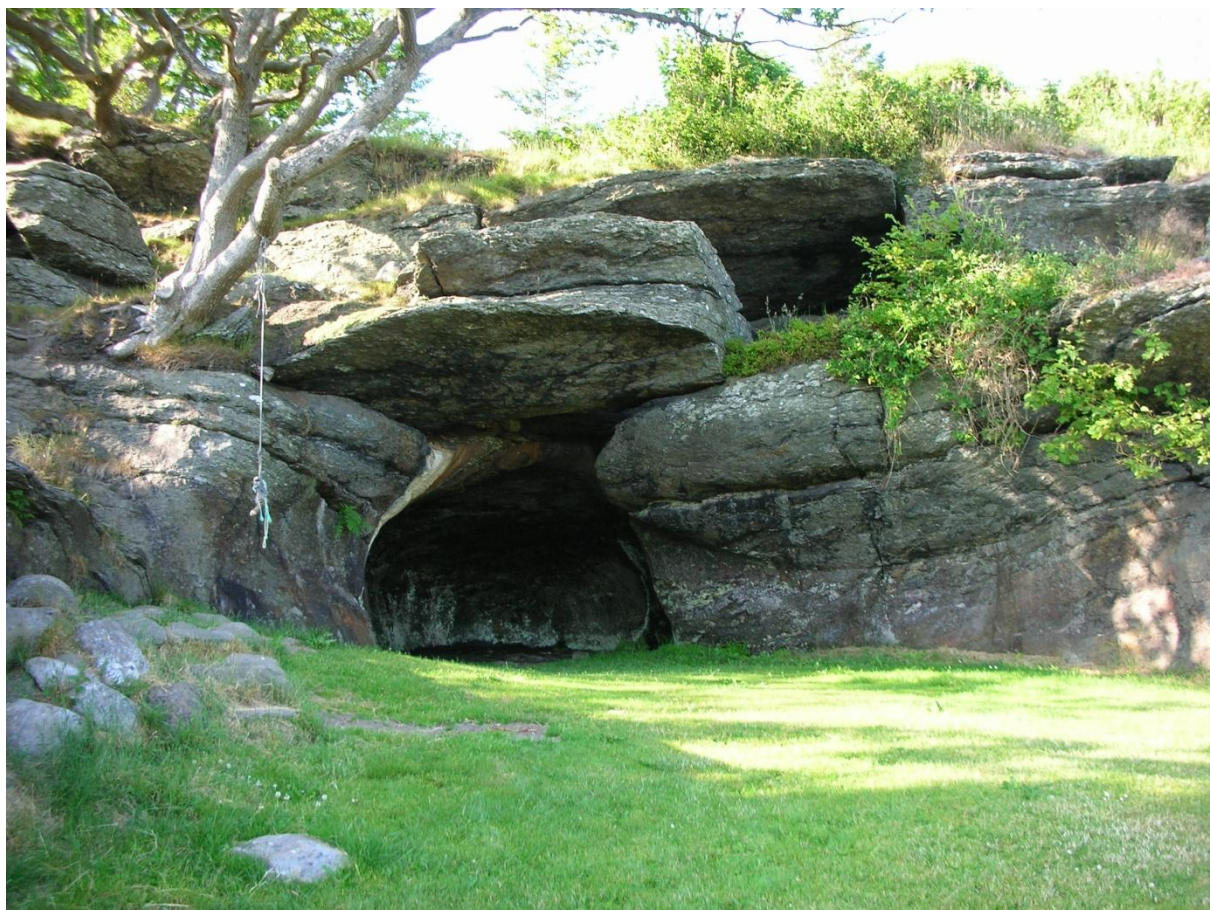

Foto: privat

Ingebjørg Njøs Storvik
Masteroppgave i arkeologi
Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Våren 2011

Universitetet i Bergen

Forord

Jeg vil benytte denne muligheten til å takke alle som har bidratt til at denne oppgaven har blitt ferdig.

Først og fremst en takk til min veileder Knut Andreas Bergsvik for hjelp til valg av oppgave, god hjelp og oppmuntring og for god veiledning og konstruktive tilbakemeldinger.

Jeg vil også rette en takk til ansatte ved Arkeologisk Museum ved universitet i Stavanger, til Tone Daasvand og Mari Høgestøl for god hjelp i topografisk arkiv og til Kristine Orestad Sørgaard for hjelp med tilvekstene.

Tusen takk til mine medstudenter på lesesalen for kjærkomne kaffepauser både med og uten faglig innhold. Tusen takk til alle mine venner utenfor lesesalen for god støtte og oppmuntring.

Sist, men ikke minst til min familie for god støtte og oppmuntring gjennom hele prosessen.

Ingebjørg Njøs Storvik.

Mai 2011, Bergen

Innhold

Forord	i
Figurliste.....	vi
Tabelliste	vi
1. Innledning.....	1
1.1. Målsetting	1
1.2 Avgrensing i tid og rom.....	2
1.3. Struktur i oppgaven	2
2. Forskningsbakgrunn	3
2.1. mesolitisk og tidlig- og mellomneolitisk tid.....	3
2.1.1. I Rogaland	5
2.1.2. Rituelle aktiviteter i mesolitikum.....	7
2.1.2.1. Steinaldergraver	7
2.2 Senneolittikum/bronsealder	8
2.2.1. I Rogaland	9
2.2.2. Rituelle aktiviteter i SN/BA	9
2.2.2.1. Graver	9
2.3. Jernalder/middelalder	10
2.3.1. I Rogaland	13
2.3.2. Rituelle aspekter i eldre jernalder.	14
2.3.2.1. Jernaldergraver.....	15
2.3.2.2. Jernproduksjon og smie	15
3. Metode.....	16
3.1. Metode for utvelgelse av lokaliteter	16
3.2. Periodeinndeling	17
3.3. Datering	18

3.4. Beliggenhet	20
3.5. Størrelse	21
3.6. Funksjon	22
4. Presentasjon av materialet	24
4.1. Samlet presentasjon av materialet	29
4.1.2 Datering.....	29
4.1.3. Bruksfrekvens	30
4.1.4. Kontinuitet	31
4.1.5. Lokalisering	32
4.1.6. Den geografiske fordelingen av de seks hovedtidsperiodene	32
4.1.7. Størrelse	33
4.1.8. Funksjon.....	35
4.1.9. Orientering	35
4.2. Eldre steinalder	36
4.2.1. Beliggenhet	36
4.2.2. Funksjon.....	36
4.2.3. Størrelse	38
4.2.4. Orientering	38
4.3. Yngre steinalder.....	40
4.3.1. Beliggenhet	40
4.3.2. Funksjon.....	40
4.3.3. Størrelse	41
4.3.4. Orientering	42
4.4. Senneolitikum/Bronsealder	44
4.4.1. Beliggenhet	44
4.4.2. Funksjon.....	44
4.4.3. Størrelse	46

4.4.4. Orientering	46
4.5. Eldre jernalder	48
4.5.1. Beliggenhet	48
4.5.2. Funksjon.....	48
4.5.3. Størrelse	50
4.5.4. Orientering	51
4.6. Yngre jernalder/middelalder.....	53
4.6.1. Beliggenhet	53
4.6.2. Funksjon.....	53
4.6.3. Størrelse	54
4.6.4. Orientering	54
4.7. Nyere tid	56
4.7.1. Beliggenhet	56
4.7.2. Funksjon.....	56
4.7.3. Størrelse	56
4.7.4. Orientering	57
5. Diskusjon.....	58
5.1. Mesolitikum.....	58
5.1.1. Økonomi og bosetningsmønster	58
5.1.2. Rogaland i Mesolitikum	59
5.1.3. Hellerne i Rogaland i mesolitikum.....	60
5.1.3.1. Økonomi og bosetningsmønster	60
5.1.3.3. Rituellet liv	63
5.2. Tidlig- og mellomneolitisk tid.....	64
5.2.1. Økonomi og bosetningsmønster	64
5.2.2. Tidlig- og mellomneolitisk tid i Rogaland.....	65
5.2.2.1. Fjellsonene	65

5.2.3. Hellerne i Rogaland i tidlig- og mellomneolitisk tid.....	67
5.2.3.1. økonomi og bosetningsmønster	67
5.3. Senneolitikum/bronsealder	68
5.3.1. Økonomi og bosetningsmønster	68
5.3.2. Senneolitikum/bronsealder i Rogaland	71
5.3.2.1. Økonomi og bosetningsmønster	71
5.3.2.2. Samfunnsorganisasjon	72
5.3.2.3. Kultaktivitet	72
5.3.3. Hellere i Rogaland i Senneolitikum/bronsealder.....	73
5.3.3.2. Økonomi	73
5.3.3.3. Riter/depot.....	74
5.4. Eldre jernalder	75
5.4.1. Økonomi og bosetningsmønster	75
5.4.2. Samfunnsorganisasjon	76
5.4.3. Rogaland i eldre jernalder	78
5.4.3.1. Økonomi og bosetningsmønster	78
5.4.3.2. Sosial organisasjon.....	79
5.4.4. Hellere i Rogaland i eldre jernalder.....	80
5.4.4.1. Økonomi og bosetningsmønster	81
5.4.4.2. Depot.....	82
5.5. Yngre jernalder/middelalder.....	84
5.5.1. Økonomi og bosetningsmønster	84
5.5.2. Samfunnsorganisasjon	85
5.5.3. Riter og depot.....	86
5.5.4. Yngre jernalder/ middelalder i Rogaland	87
5.5.4.1. Økonomi og bosetningsmønster	87
5.5.4.2. Samfunnsorganisering.....	88

5.5.5. Hellere i Rogaland i yngre jernalder/middelalder.....	89
5.5.5.1. Økonomi og bosetningsmønster	89
Nyere tid.....	90
Oppsummering.....	92
Summary	94
Litteratur.....	95
Appendiks.....	103

Figurliste

Figur 1. spredningskart over alle 84 hellerlokalteter i Rogaland	28
Figur 2. Grafen viser datering av lokalitetene fordelt på 11 tidsperioder	30
Figur 3. Graf over bruksintensitet i de seks hovedperiodene basert på tallene fra tabell 1.....	31
Figur 4. Grafen viser endringer i lokaliseringen av hellere i de seks hovedperiodene.	33
Figur 5. Grafen viser størrelsen på hellerne i de seks hovedperiodene.....	34
Figur 6. Grafen viser hellernes størrelse mot plassering i geografiske soner (fra de seks hovedperiodene).	34
Figur 7. Graf som viser hellernes himmelretning. Kun 47 av 84 er med da 37 hellere mangler informasjon om dette og er karakterisert som uviss.....	36
Figur 8. Grafen viser sammenligningen av hellerens himmelretning i de seks hovedperioden	37
Figur 9. Kartet viser spredningen av hellere datert til eldre steinalder.	35
Figur 10. Grafen illustrer fordelingen innen de fem geografiske sonene.....	36
Figur 11. Kartet viser spredningen av hellere i yngre steinalder.	39
Figur 12. kartet viser spredningen av hellere i senneolitikum/bronsealder.....	43

Tabelliste

Tabell 1: viser oversikt over alle 84 hellere med navn og nr, samt hvilken kommune og gård de tilhører	25
Tabell 2: krysstabel som viser datering, plassering, størrelse, funksjon og himmelretning	27
Tabell 3. Viser antall hellere i hver av de seks hovedperiodene delt på periodens varighet....	31
Tabell 4. Viser alle 84 hellere fordelt på de fem geografiske sonene.	32
Tabell 5. viser størrelse på alle 84 lokaliteter.....	33
Tabell 6. Viser alle 84 hellere og deres funksjon uavhengig av periode.	35
Tabell 7. Viser fordelingen av hellere i de fem geografiske landskapssonene i eldre steinalder.	36
Tabell 8. Viser hellernes størrelse i eldre steinalder.	38
Tabell 9. Viser hellernes orientering i eldre steinalder.	38
Tabell 10. Viser den geografiske lokaliseringen i yngre steinalder.	40
Tabell 11. Viser lokalitetenes funksjon i yngre steinalder.	40
Tabell 12. Viser størrelsen på lokalitetene i yngre steinalder.	41
Tabell 13. Viser lokalitetenes orientering i yngre steinalder.	42
Tabell 14. Viser den geografiske fordelingen av hellere i senneolitikum/bronsealder.	44
Tabell 15. Viser lokalitetenes funksjon i senneolitikum/bronsealder.	44
Tabell 16. Viser lokalitetenes størrelse i senneolitikum/bronsealder.....	46
Tabell 17. Viser lokalitetenes orientering i senneolitikum/bronsealder.....	46
Tabell 18. Viser hellernes geografiske beliggenhet i eldre jernalder.	48
Tabell 19. Viser lokalitetenes funksjon i eldre jernalder.	48
Tabell 20. Viser hellernes størrelse i eldre jernalder.....	50
Tabell 21. viser lokalitetenes orientering i eldre jernalder.....	51
Tabell 22. Viser lokalitetenes beliggenhet i forhold til de geografiske sonene i yngre jernalder/middelalder.	53

Tabell 23. Viser lokalitetenes funksjon i yngre jernalder/middelalder	53
Tabell 24. Viser lokalitetenes størrelse i yngre jernalder/middelalder.....	54
Tabell 25. Viser hellernes orientering i yngre jernalder/middelalder.	54
Tabell 26. Viser lokalitetenes geografiske plassering i nyere tid.....	56
Tabell 27. Viser lokalitetenes størrelse i nyere tid.	56
Tabell 28. Viser lokalitetenes orientering i nyere tid.	57

1. Innledning

Arkeologer viste tidlig interesse for huler og hellere. Funnene som er blitt gjort her har vært med på å kaste lys over forhistoriske menneskers erverv og kultur. Siden det som regel er tørt innunder hellerne gir dette gode bevaringsforhold av både arkeologisk og osteologisk materiale, noe som ellers er sjeldent i det norske klimaet.

En heller er et bergoverheng som danner et mindre eller større rom der tverrmålet på åpningen er større enn dybden og skiller seg i så måte fra huler der det motsatte er tilfellet (Delphin, 2003:388).

I denne oppgaven vil jeg ta for meg huler og hellere i Rogaland og bruken fra steinalder til middelalder og opp til nyere tid. Målet er å gi en overordnet analyse av hellerbruken med fokus på lokalisering ut fra ulike landskapssoner, erverv og rituell bruk for så å se på eventuelle forskjeller rundt dette både innad i og på tvers av periodene.

Prosjektet er en del av ”*Det Vestnorske Hellerprosjektet*”. Problemområdene som tas opp her er erverv og sosial identitet i huler og hellere fra eldre steinalder til eldre jernalder. Det er også skrevet flere masteroppgaver som tar for seg hellerbruk i jernalder i Hordaland med fokus på livberging og økonomi. Rogaland ble valgt fordi denne type arbeid ennå ikke er gjort i forbindelse med hellermaterialet fra forhistorisk tid. Det er derimot utført registreringer av nyere tids bruk av huler og hellere i både Rogaland og Agderfylkene.

1.1. Målsetting

Målsettingen med denne oppgaven er å gi en overordnet analyse av hellerbruken med fokus på: Økonomi: Hvilke matressurser ble utnyttet; bosetningsmønster: hvordan fordeler boplassene seg i forhold til geografiske soner som kyst, innland og fjell og så videre; sosiale forhold: kan en se sosiale forskjeller i bruken av hellerne og til slutt rituell bruk: har hellerne blitt brukt i forbindelse med rituelle handlinger og i så fall hva slag ritualer.

For å nå dette målet vil jeg datere hellerne, undersøke deres beliggenhet og finne ut hvilken funksjon de hadde. Oppgaven baserer seg på gjennomgang av rapporter og tilvekster og ikke på eget feltarbeid.

1.2 Avgrensning i tid og rom

Rogaland er et fylke med et variert landskap. Fylket har en langstrakt kyststripe som vender direkte mot Nordsjøen og gir lite ly mot vær og vind. Det har en åpen fjord som danner skjærgård med mange små og store øyer som så forgrener seg til dype fjorder. Landskapet på Jæren er kjent for å være flatt og grøderikt, mens en innenfor fjordene finner dal- og heilandskapet som i øst går over til fjell og vidder (Thomsen, 2003).

Oppgaven vil ta for seg bruk i steinalder frem til jernalder og nyere tid. Nyere tid vil ikke få en like grundig gjennomgang i diskusjonskapittelet som de foregående periodene, men vil bli nevnt i slutten av kapittelet for YJA/MA. Jeg vil dele inn periodene i eldre steinalder(mesolitikum), yngre steinalder(tidlig- og mellomneolitikum), senneolittikum/bronsealder, eldre jernalder og yngre jernalder/middelalder. De typologiske dateringene vil bli gjort på bakgrunn av de materialbeskrivelsene som foreligger i tilvekster og topografisk arkiv. Der ¹⁴C- dateringer foreligger vil disse bli tatt med.

1.3. Struktur i oppgaven

Kapittel 2: Forskningsbakgrunn. Dette kapittelet tar for seg forskningshistorien og de teoriene som er dannet på bakgrunn av denne

Kapittel 3: Metode. I dette kapittelet tar jeg for meg metoden som ligger til grunn for utvelgelse og datering av materialet

Kapittel 4: Presentasjon av materialet. Her blir datamaterialet fremlagt

Kapittel 5: Diskusjon. I dette kapittelet vil jeg diskutere bruken av huler og hellere opp mot samfunnsteorier for de ulike periodene. Denne diskusjonen baserer seg på data fra kapittel 4

Kapittel 6: Oppsummering. Gir en kort oppsummering av oppgavens mål

2. Forskningsbakgrunn

I dette kapittelet vil jeg ta for meg tidligere og nyere forskning på huler og hellere i Vest-Norge, og presentere de teoriene som er dannet rundt denne forskningen. Kapittelet vil legge frem teoriene for hver tidsperiode, og ta for seg noen av de mest kjente hellerne datert til den aktuelle perioden. Flere av hellerne har vært i bruk i flere perioder. Først vil jeg ta for meg materialet generelt på Vestlandet deretter funn fra Rogaland. Kapitlene vil være delt i ett mesolitisk og tidlig- og mellomneolitisk tid, ett som tar for seg senneolitikum og bronsealder og ett som tar for seg jernalder og middelalder.

Huler og hellere var tidlig i arkeologenes søkelys og de vestlandske hellerne ble nevnt i litteraturen allerede så tidlig som det 18. århundre. B. E. Bendixen var den første til å grave ut en hule på Vestlandet. Utgravningen skjedde i 1869 på Averøen vest for Kristiansand, og hellerne det er snakk om er Stensvikhulen og Bremsneshulen. Andre som også har gitt et betydelig bidrag til den tidligste hellerforskningen er geologen dr. H. Reusch, som gravde ut Skjonghelleren og Hamsundhelleren på Sunnmøre (Bendixen, 1870, Reusch, 1877)

2.1. mesolitisk og tidlig- og mellomneolitisk tid

I hellerforskningen for steinalderen har det vært viktig å utrede beliggenheten og den betydningen dette eventuelt har hatt for valg av bosted. Det settes ofte i forbindelse med økonomi og erverv, men også rituelle aspekter.

H. E. Lund har valgt å liste opp en del teorier rundt hellernes beliggenhet. Han mente at de ikke måtte ligge langt fra sjø, elv, bekk eller fra vann generelt, for å være attraktive som oppholdssteder. I fjorddistriktene skal det være mulig å finne slike oppholdssteder over alt hvor det er kjennskap til at stedet har vært en gammel jakt- og fiskeplass. De er ofte lagt på nes eller ved innsnevring av fjordarmer da dette er steder hvor fangst og fiske har vært optimalt. På fjellet bør de ligge i nærheten av de stedene hvor dyrene trekker eller langs gamle ferdselsveier (Lund, 1943:282).

Etter sin utgravning av Skipshelleren, i Straume i Vaksdal kommune i Hordaland i 1930 tolket Johs. Bøe denne helleren som en fangstboplass med sterk utnyttelse i steinalderen. Helleren ligger lagelig til ved fjorden med gode fiskemuligheter. Gruppen av mennesker som levde her

i eldre steinalder er likevel først og fremst tolket som hjortejegere og selfangere, med innslag av jakt på annet stor- og småvilt (Bøe, 1934).

Hovedtyngden av beinmaterialet fra helleren viser et klart fokus på terrestrisk utnyttelse, men en ser ikke dette igjen i redskapsmaterialet. Dette materialet gir et større inntrykk av marin fangst som hovednæring gjennom fiskekroker og lignende fiskeredskaper. Mangelen på jaktredskaper forklares av Svein Indrelid ved at man har gjort bruk av jaktteknikker som ikke etterlater seg spor, for eksempel nett og feller eller ved å jage dyrene ut for stup. Ut fra beinmaterialet blir boplassen hovedsakelig tolket som en sommerbosetting uten at det er mulig å utelukke bruk ved vinterstid helt, men det er ikke blitt tolket som helårsbosetting. Nylig utførte isotopanalyser av otolitter fra Skipshelleren viser også til bruk tidlig på våren (Hufthammer et al., 2010). I yngre steinalder blir husdyrhold introdusert til Skipshelleren mens jakt og fiske fortsetter. Materialet funnet i helleren fra denne fasen tolkes som tegn på en blandingsøkonomi (Bøe, 1934, Olsen, 1976, Indrelid, 1978, Indrelid, 1996).

I ytre Sognefjorden ligger Grønehelleren. Faunamaterialet viser en overveldende dominans av fiskebein, men også bein av landpattedyr er funnet her og noe overraskende er det en overvekt av disse i forhold til sjøpattedyr som sel (Jansen, 1972). En kunne forventet at sjøen var en større ressurs enn land, men Svein Indrelid påpeker at tallene skriver seg fra et begrenset materiale og at det muligens er for lite til å kunne dra noen sikre konklusjoner. Han peker også på funn av villsvin som indikerer en skogvekst i et landskap som i dag er bart (Indrelid, 1978).

I 2005 og 2006 ble det foretatt utgravninger i Herand i Hordaland ledet av Knut Andreas Bergsvik i forbindelse med *Det Vestnorske Hellerprosjektet*. Her ble det gravd i to hellere, Sævarhelleren som ble datert til å være 9000 år gammel, og Olsteinhelleren som er 7600 år gammel. Ut fra dateringene som er foretatt mener en at hellerne avløser hverandre og at de var i bruk flere ganger i en periode på 2500 år. Da det er et sparsomt materiale laget av stein i Sævarhelleren tyder dette på at helleren ikke har blitt brukt som produksjonssted, og det lave antallet pilespisser og fravær av harpuner viser at jakt trolig har hatt en liten betydning for de som oppholdt seg der. Mengden fiskekroker samt skjell og fiskebein indikerer en marin økonomi som det viktigste livsgrunnlaget (Bergsvik og Hufthammer, 2008).

I Olsteinhelleren er materialet ganske forskjellig. Det er funn av mikroflekker, kjerner og avslag som tyder på redskapsproduksjon, det er også større variasjon av bein fra fisk og

pattedyr. Det blir ut fra dette konkludert med at Olsteinhelleren har hatt en mer variert bruk, trolig av en større og mer sammensatt gruppe. Begge hellerne tolkes som klassiske feltleirer, altså et sted som ble bruk i relativt kort tid av små grupper som midlertidig splittet opp fra hovedgruppen i forbindelse med for eksempel sesongmessig jakt og fiske. Det kan være snakk om ulike typer grupper, en familie alene eller et jaktlag der individer fra flere ulike familier er samlet. Disse leirene har igjen vært utgangspunkt for mindre ekspedisjoner på jakt, fiske eller sanking i nærområdet. Samtidig ser en endring i bosetningsmønsteret. Det går fra å være et relativt mobilt bosetningsmønster med forflytning over forholdsvis lange avstander, fra sted til sted representert ved Sævarhelleren, til et mer stabilt mønster med lengre sesongvandringer og et mer komplisert aktivitetsmønster representert ved Olsteinhelleren (Bergsvik og Hufthammer, 2008).

Ut fra nyere utgravninger og nye analyser mener flere forskere at en del hellere kan ha blitt brukt i vinterhalvåret fremfor sommerhalvåret, og at noen også kan ha fungert som helårsbosetning. Disse tolkningene gjøres på bakgrunn av analyser av faunamaterialet der dyrets alder og art brukes for å bestemme hvilken tid av året det er blitt slaktet (Jansen, 1973, Mikkelsen, 1978, Bang-Andersen, 1983b).

2.1.1. I Rogaland

Vistehola er den mest kjente helleren i Rogaland og ble i første omgang tolket av H. E. Lund som en fangsstasjon brukt hovedsakelig i sommerhalvåret. Denne tolkningen ble gjort på bakgrunn av det zoologiske materialet som ble funnet og hvilke arter som faktisk opptrer, noe som støttes av Svein Indrelid. Han nevner i tillegg beinfunn som viser at boplassen også ble bruk i vinterhalvåret og mener disse funnene ikke er motstridene, men at hovedbosetningen har vært i sommerhalvåret (Lund, 1940, Indrelid, 1978). I senere analyser er dyrenes matnyttighet blitt tatt hensyn til og ut fra de 10 artene som det er flest bein av i kulturlaget mener flere forskere at boplassen hovedsakelig ble brukt i vinterhalvåret. Sporene etter sommerbosetningen tolkes som spor etter enkelte individer i gruppen – kvinner, barn og eldre – som har brukt Vistehola som oppholdssted også i denne perioden (Mikkelsen, 1970, Bang-Andersen, 1983b).

I en senere artikkel fremmer Mikkelsen en teori om Vistehola som en helårsbosetning for tre til fire kjernefamilier. Han bygger dette på rester etter dyr som er funnet og en teori der jeger/sankere kan utnytte et territorium i en 10 km radius fra leiren uten å være borte fra

denne i mer enn en dag. Dette gir et territorium på 300 km², noe som gir rundt 16-21 km² per person i Visteholas nærområde/territorium. Dette er ikke medregnet sjøen som territorium og det nevnes at bruk av båter som transportmiddel kan ha økt territoriet betraktelig og dermed gitt en mer variert diett og lagt mindre stress på de nærliggende ressursene (Mikkelsen, 1978:145).

I 2008 ble det gravd ut en heller ved Fiskåvatnet på Karmøy i Rogaland. Den er tolket som en boplass benyttet i kortere eller lengre perioder og knyttet til stor- og småviltjakt (grunnet funn av prosjektilspisser) ved og rundt Fiskåvatnet. Hovedbruksfasen settes til de mesolittiske fasene (Eilertsen, 2009b, Eilertsen, 2009c). I 2010 ble en heller på Barka totalgravd og viste til bruk fra mesolittisk tid til bronsealder. Funnene tyder på at den har vært hyppigst besøkt i mellommesolitikum og senneolitikum/bronselader. Samtidig viser de at helleren har vært brukt både til jakt og fiske. Funn av ildsteder kan tyde på at noe av fangsten også ble tilberedt i helleren (Eilertsen, 2010a, 2010b).

2.1.1.1. Fjellsonen i Rogaland

Boplassfunn i fjellsonene tolkes som overnattingssteder og baser for jakt og fangst. Her kan en trekke inn Storhiller som ligger i Årdalsheiene i Rogaland og er en av de eldste kjente høyfjellsboplassene (Bang-Andersen, 1987). Den er datert til ca 6000 f.Kr. En rekke funn av trekantmikrolitter har gjort det nærliggende å tolke helleren som oppholdssted for jaktgrupper ute etter rein og/eller hjort. Det blir antatt at disse gruppene trakk inn fra fjordstrøkene i vest, og materialet som er funnet viser til bruk i både eldre og yngre steinalder. Helleren er lokalisert midt mellom det sentrale villreinområdet i Bykleheiene og de antatte mer permanente bosetningsområdene i midtre Ryfylke. Teorien er at dersom en kan påvise tilsvarende tidlige boplasser også i de ytre områdene kan en se flytningsruten til en og samme gruppe hele veien fra lavland til høyfjell. Bang-Andersen har valgt å tolke helleren inn i et system av overnattingssteder brukt under jakt. Det som gjør denne boplassen spesiell er at den ligger under en heller i motsetning til åpne boplasser som synes å ha vært det vanligste. Også Lonelega I, en annen kjent heller i fjellet, tolkes inn i dette systemet av tilfeldige overnattingssteder, der gruppen trolig kom fra vest. Lengden på oppholdet er derimot vanskeligere å si noe om (Bang-Andersen, 1987, Bang-Andersen, 1990, Karlsson, 1993:46ff).

2.1.2. Rituelle aktiviteter i mesolitikum

2.1.2.1. Steinaldergraver

Det skjelettet materialet som er gjort i sørnorske hellere er hovedsakelig datert til steinalder og eldre jernalder. Funnene datert til steinalder består av både komplette skjeletter og enkeltstående og løsrevne fragmenter (Todnem, 1999:103). Der hele skjelett er funnet kan en nevne blant annet Vistehola på Jæren i Rogaland, hvor det ble funnet levninger etter en gutt i tenårene (Brøgger, 1908), og Grønehelleren i Solund i Sogn og Fjordane, hvor det ble funnet fire skjeletter. Av disse var ett lagt ned i en tydelig gravkontekst; skjelettet ble funnet innerst i helleren ved veggen og kamskjell var lagt ned som gravgaver (Jansen, 1972).

Det at hele skjelettet er funnet peker mot regulære graver. Når det gjelder de enkeltstående løsrevne fragmentene er det særlig knokler av hånd, fot og kranium som er funnet. Det er gjort slike funn i Vistehola, Goahelleren og Tjorahelleren utenfor Stavanger, på Ruskeneset utenfor Bergen og i Skipshelleren i Nordhordland, for å nevne noen. ¹⁴C- dateringen som er gjort viser at funnene er konsentrert til senmesolittisk tid (Todnem, 1999). Funnene er stort sett gjort i tykke kulturlag med skjell, kull, dyrebein og artefakter og tolkes derfor som boplassgraver. I noen tilfeller, slik som Ruskeneset, er det også gjort gravfunn like utenfor kulturlaget. Disse gravkontekstene blir tolket som spor etter boplassgraver. Denne måten å gravlegge på gjør også at klare gravkontekster i form av overflatemarkeringer, nedgravninger og gravgoods er sjeldne, men det finnes likevel visse unntak. I Grønehelleren ble det funnet skjelett etter en gutt i tenårene som var lagt i en klar gravkontekst med kamskjell plassert under hver underarm og under hodet, og over og under skjelettet var det et dekke av små strandstein og skjell. Ved Ruskeneset ble det sammen med skjelettfragmentene etter tre voksne individ funnet en oppskjerpet flintdolk som kan tolkes som gravgave. De skjelettrestene som er datert til steinalderen, er stort sett funnet i små hellere dannet av utoverhengende bergpartier. De er ofte å finne helt inne og parallelt med hellerveggen, der de gjerne er klemt ned i kløfter eller naturlige hulrom tett inn ved veggen. Skjelettfunnet i Vistehola ble gjort langs den østre huleveggen, hode var rettet mot hulebunnen mens føttene pekte mot dråpefallet. Dette tolkes som at gutten har lagt på grensen mellom to rom, et mørkt hvor han var gravlagt og et lyst og åpent ytre rom (Todnem, 1999).

2.2 Senneolittikum/bronsealder

Det er fra senneolittikum og utover at en virkelig kan begynne å snakke om en jordbrukskultur på Vestlandet, og teoriene rundt hellerbruken i disse periodene er langt mer variert enn i eldre steinalder, tidlig- og mellomneolitikum. Shetelig og Brinkmann la frem teorien om hellere som fangststasjoner for bønder. Disse ble brukt i de rolige periodene i sommerhalvåret, viltet ble partert og de viktigste delene ble fraktet tilbake til boplassen, mens husdyr ble fraktet med til fangststedet som ”nistemat”. Disse tolkningene ble gjort på bakgrunn av deres utgravning av Ruskeneset i Bergen, Hordaland og analyse av det beinmaterialet som ble funnet der (Brinkmann og Shetelig, 1920). Denne tolkningen kan derimot kritiseres da Brinkmann som stod for knokkelanalysene kun tok for seg en fjerdedel av materialet. Da det resterende knokkelmaterialet ble analysert fant en resten av viltet som Brinkmann ut fra sin analyse hevdet var blitt fjernet fra helleren. Det har også vært en del debatt på årstiden(e) hellerne har blitt brukt. Funn av ungfugl og ungsel vitner om bruk i sommerhalvåre, mens slakt av sau og geit er gjort i første leveår setter oppholdet til et sted mellom november og mars (Indrelid, 1996:104). Nyere forskning viser at helleren i bronsealderen har blitt brukt gjentatte ganger gjennom hele perioden og i hovedsak i forbindelse med jakt og fiske. Funnene som er gjort viser til utnyttelse både i sommerhalvåret og vinterhalvåret. Spor etter jakt og fiske viser til en fangstkultur, mens funn av leirkar, tamdyr og korn vitner om jordbruk og bronsefragmenter vitner om en form for kontakt med mennesker som hadde tilgang til importerte høystatusvarer (Indrelid, 1996).

I Grønehelleren har Kristian Jansen valgt å ta det blande knokkelmaterialet av vilt og tamdyr til inntekt for en boplass som avspeiler en blandingsøkonomi bestående av tamdyr, korndyrking, fangst av land- og sjøpattedyr og fiske. Samtidig som han mener funnene i de fleste tilfeller ikke er tilstrekkelig nok til å kunne si noe om hvilken del av året helleren har vært i bruk. Grønehelleren har han derimot tolket som en helårsbosetning der beboerne har hatt alle ressurser i umiddelbar nærhet (Jansen, 1973:100ff).

Utgravningene i Skrivarhelleren i Årdal i Sogn og Fjordane gav et variert funnmateriale, dette sammen med hellerens beliggenhet tolkes som en basislokalitet, som har fungert i et system av lokaliteter. Menneskene som har bodd her har utnyttet både fjord og fjell, men graden av utnyttelse har variert over tid (Prescott, 1991).

2.2.1. I Rogaland

I Rogaland kjenner en blant annet til Håheller med dateringer fra SN/BA. I bronsealder består bosetningen av ett eller flere korte opphold med blant annet hjortejakt som en del av ervervet og helt uten spor som kan peke mot jordbruk eller husdyrhold til tross for at gården i nyere tid har vært regnet som en av de beste i området (Bang-Andersen, 1983a). Hellenen, lokalitet 2 på gården Fosnaneset i Vollsvika vise til en jevn bruk fra bronsealder til eldre romertid.

Materialet tilsier at den har blitt brukt av et mindre antall mennesker i kortere perioder. Det er sparsomt med gjenstander, men til gjengjeld er det tykke funnførende lag av trekull og åtte ildsteder som viser at det har vært en hyppig og jevnlig besøkt plass. Hellenen blir også satt i sammenheng med beitebruk, dette er på bakgrunn av trekull fra avsviingslag som trolig representerer en tidlig kulturell rydningsaktivitet for beitemark. Dette gjør det sannsynlig at dyr har beitet i område samtidig som helleren har vært i bruk. I denne sammenheng blir helleren tolket som oppholdssted for gjetere noe som forklarer den hyppige og jevne bruken samtidig med et sparsomt funnmateriale. Funn av pilspisser viser at det også har blitt drevet jakt i hvert fall i bronsealderen (Olsen, 2006).

2.2.2. Rituelle aktiviteter i SN/BA

2.2.2.1. Graver

På Ruskeneset ble det funnet graver like utenfor kulturlaget, sammen med skjelettrestene etter tre voksne individer ble det også funnet en oppskjerpet flintdolk (Brinkmann og Shetelig, 1920). Disse gravene tolkes som boplassgraver, da de er funnet i kulturlag som vitner om bosetting. Denne tolkningen gis da det er snakk om hele skjelett og nedlagte gjenstander (Todnem, 1999). I Skipshelleren ble det funnet skjellete av et lite barn datert til SN og viser at tidsspennet mellom gravleggingen i noen tilfeller er stort (ibid). I Holmefjord i Fusa ble det funnet skjellet av en voksen mann i 30 årene i en heller. Skjelettet ble datert til 2100 f.Kr. I motsetning til gravene fra Ruskeneset har det ikke bodd mennesker her i steinalderen og det er heller ingen konkrete funn i området rundt (Bjerck, 1985).

2.2.2.2. Andre rituelle aktiviteter

Det er også funnet spor etter metallurgiske aktiviteter i Skrivarhelleren datert til SN/BA og sett sammen med oker og ildsteder tolker Prescott dette som spor etter rituelle aktiviteter; og mener med dette at det har vært et skifte i bruken av helleren i løpet av denne perioden. Hellerne går fra en boplass med bred utnyttelse til et rituelt sted satt i sammenheng med dverger, folkemedisin og ritualer. Dette tolkes ut fra mengden bronsefunn, samt at kulturlaget går fra mektig til fattig samtidig som antall gjenstander synker kraftig (Prescott, 2000).

2.3. Jernalder/middelalder

Eldre jernalder anses som den perioden med mest intensiv bruk av hellere. Det er i denne perioden snakk om gjenbruk, men også ”nye” hellere blir tatt i bruk. Hellerne befinner seg også i denne perioden nær kysten samtidig som de blir tatt i bruk nær jordbruksbygder. Mens det i steinalderen er stor enighet om hellere som oppholdssted i forbindelse med jakt og fiske er det vanskeligere å gi en like ensartet løsning på bruken i jernalderen. Dette er grunnet den geografiske fordelingen og det varierte materiale som er funnet (Jansen, 1973:103).

Brøgger ga i 1910 en samlet oversikt over de vestnorske hulefunnene sett i en eldre jernalders kontekst. Han tolket funnene fra eldre jernalder som en form for bosetningsspor da de inneholder en rekke daglige bruksgjenstander i et avfallslag som han mente bare kunne forklares med beboelse på stedet. Materialet som er funnet består bl.a. av nåler, snellehjul, prener, benkammer, leirkar og fiskesøkke. Ved siden av disse gjenstandene er det også funnet spydspisser av bein, jern og beinpiler. Dette tolket Brøgger som våpen og at disse hadde vært brukt til forsvar. Disse funnene sammenlignet han med funn fra boplasser i Danmark fra den romerske perioden. Her var det flere steder funnet rester etter våpen som tydet på at folk hadde måtte forsvare seg på stedet. Han trakk også frem rester etter murer som var blitt reist foran inngangen til flere av hulene. Hulene var altså brukt hovedsakelig i ufredstider og har gjort nytte som tilfluktssteder for landsbyfolket. Det at hulene ligger på fjerntliggende steder talte også sterkt for denne teorien. Også islandske folkesagn med slike referanser og bygdeborgene som har blitt bygget i folkevandringstid brukte han til å bygge opp under denne teorien (Brøgger, 1910:21f)

Bjørn Hougen mente etter sin utgravning av en heller ved Hildershavn i Os i Hordaland, at hellerne har fungert som rasteplasser for folk som rodde langs leden. Jansen mener også dette kan være en mulig tolkning også av andre hellere. Dette baserer han på bruk i nyere tid hvor

hellere som ligger mot åpne havstykker har blitt brukt nettopp på denne måten. Han mener likevel, ut fra funn som er gjort i de aller fleste hellerne, at det hovedsakelig er snakk om bosteder (Hougen, 1922).

Jansen har også valgt å ta hensyn til de geografiske plasseringene i sine tolkninger. En del hellere ligger til ved kjente fiske- og fangststeder – som fiskegrunner, yngleplasser for sel og fuglefjell. Her henspeiler da knokkelmaterialet den ressursen de på det stedet har utnyttet. Andre hellere som også ligger til kysten bærer derimot preg av et langt mer allsidig innhold uten tegn på noen særlig spesialisering av fiske eller fangst. Andre ligger i nærheten av gravfelt fra samme periode som har lagt på gårder hvis navn kan føres tilbake til samme tid. En kan ut fra dette regne med at det også da har vært hus i nærheten. Ut fra knokkelmaterialet som er funnet konstanteres det at det finnes husdyrbein i de fleste, om ikke alle eldre jernalders hellere på Vestlandet uavhengig av plassering i landskapet. Det finnes også jaktvilt, fugl eller fiskebein i alle hellere uansett hvor nær jordbruksbygdene de ligger (Jansen, 1973:104).

Han har på bakgrunn av materialet som er funnet i hellere datert til jernalder konstatert at dette materiale ikke er typisk for hellere, men kan finnes i en hver hustuft eller grav. Materialet det er snakk om er bl.a. ildslagningsstein, fiskesøkker, klebersteinskar, bryner, spinnehjul, jernnagler, og stifter, spydspisser, pilespisser kniver og syler. Det at det har vært snakk om en blandingsøkonomi der bønder har utnyttet skogen, sjøen og fjellet er en kjent sak. Jansen mener derfor at hellerne kan være bøndernes måte å nå ut til disse fiske- og fangstområdene på, men at det også kan være snakk om en gruppe mennesker som hadde fangst, fiske og husdyrhold som næringsvei. De bodde muligens ute ved kysten, og flyttet fra heller til heller, fra heller til telt eller hytte innen for sitt begrensede rettighetsområde, men aldri til en fast gård med langhus, kornåkre eller gravhauger (Jansen, 1973:104ff).

Egil Bakka kritiserer disse teoriene og anser dem for å være for ensidige. Dette fordi en helårsbosetning kun tolkes ut fra faunamaterialet som er funnet her og utnyttelsen av dette. Han etterlyser en grundigere undersøkelse av hellerne som bosted i forhold til naturforholdene. Han spør om det er fysisk mulig å bo i en heller helet året og tar da med i beregningen kvinner, barn, gamle og syke. Ut i fra disse kriteriene samt mangelen på arkeologiske funn som kan tyde på bruk av levegger og tak, anser han hellere på generell basis som dårlig skikket til helårsbosetning (Bakka, 1973).

Knut Odner mener på sin side at huler og hellere har fungert som oppholdssteder gjennom hele året for en gruppe mennesker bestående av både menn og kvinner. Dette baserer han på en rekke viktige trekk ved bosetningen i huler og hellere: De gir ikke inntrykk av å ha vært bebodd bare visse deler av året, det er gjort funn av knokler etter tamdyr i de aller fleste av dem til tross for at betingelsene ikke alltid er gunstige for husdyrhold. Det er også funnet gjenstander som kan assosieres med kvinner i mange huler og hellere, samt funn av høy kvalitet flere steder. Det er også gjort funn av menneskeskjelett bl.a. nyfødte barn som tyder på familiegrupper. Knoklene etter tamdyr mener han vitner om at menneskene som har bodde der har stått i bytterelasjon med grupper som bodde i områder hvor mulighetene lå til rette for husdyrhold (Odner, 1973:148ff).

Odner mener også at bosetningen korrelerer med fremveksten og tilbakegangen av sosiale strukturer knyttet til høvdingdømmer, og at bosetningen skyldes en politisk segmentering av samfunnet. Høvdingen har skaffet seg kontroll over større mengder ressurser ved utvidelse av eget område på bekostning a naboer, samt ved å utnytte de ressursene som eksisterer innenfor eget område mer aktivt. Dette kunne bli gjort ved å la undersåtter med familie bosette seg i huler og hellere nær de stedene med de beste fangstmulighetene. Det var med andre ord ledd i en større redistributiv økonomisk organisasjon (Odner, 1973:154ff). Denne teorien har blitt videreutviklet til en territoriell modell av Bjørn Myhre. Her settes det politiske sentere ved munninger av store elvedaler eller ved fjorder hvor de rikeste gravfunnene er gjort. Disse har vært omkranset av rike og tettbefolkede gårder og bygdeborgere. Ett territorium besto av varierte økologiske soner fra kyst til fjell. Resurser herfra ble fraktet fra de ytre distriktene til senteret hvor de ble redistribuert, eventuelt en del av høvdingens makt og autoritet i form av gavebytte eller administrert handel. Innlandsressursene kan ha nådd senteret via mellommenn eller via tidligere dominerende sentre ved kysten (Myhre, 1987).

Nyere forskning gjort på bruk av huler og hellere i jernalder viser til en variert bruk i forbindelse med jakt, fiske og jordbruk, som overnattingssteder, i forbindelse med metallurgi og som sted for rituelle handlinger. I førromersk jernalder er bruken dominert av jakt og fiske, mens det i romertid og folkevandringstid skjer en endring og jordbruksaktivitetene blir hovednæring (Østebø, 2008, Bommen, 2009).

Bommen har i sin masteroppgave prøvd å komme nærmere en forståelse av bruken av hellere i eldre jernalder. Hun har fokusert på aktivitetene som fant sted i hellerne: hvilke(n) årstider de har blitt brukt, den sosiale identiteten til brukerne og hvilken rolle hellerne spilte i

jernaldersamfunnet. Oppgaven tar for seg fem hellere, alle lokalisert til Sunnhordland, og er avgrenset til eldre jernalder da dette er perioden som er ansett som den mest intensive bruksfasen for hellerlokalteter. Forskningen bygger på analyser av faunamaterialet med uttak av ¹⁴C-dateringer og artsbestemmelse av beinmateriale. Det er ut i fra hennes materiale ikke snakk om faste tilhold i hellerne, men derimot gjentatte opphold året i gjennom. Det ser ut til å være en hovedvekt av bruk i sommerhalvåret, men også besøk i vinterhalvåret i FRJA, mens det i RT og FVT har vært en utnyttelse mer eller mindre gjennom hele året, der oppholdene trolig har variert i lengde og intensitet. Hellerne har i følge materialet vært brukt som fangststasjoner, seter, fiskevær og rituelle plasser, og lite tyder på at de har vært brukt som gjemmedsteder. De har også trolig fungert som oppholdssted under reise noe som underbygges av lokaliseringen i leia samt havneforholdene (2009).

Østebø har undersøkt bruken av huler og hellere i eldre jernalder basert på lokalitetenes beliggenhet i landskapet. Oppgaven viser at nærhet til sjøen og gode/brukbare havner har vært en viktig faktor for lokaliseringen, men at også områder uten direkte tilknytning til sjøen har blitt brukt samt fjellet. De fleste av lokalitetene har også lagt godt synlige i terrenget med lett tilkomst. Lokalitetene i fjellet knyttes til jakt, fangst og beite samt ferdsel. De sjønære lokalitetene med gode havner ligger også stort sett nær gårdsbosetningen, men settes ikke i første omgang i tilknytning til denne. Havnene og sjøen ser ut til å ha vært viktigst, og bruken knyttes primært til fiske og fangst, men også beitevirksomhet og oppholdssteder for folk som har reist sjøveien. Enkelte hellere ved fjorstrøkene kan ikke knyttes direkte til sjøen, men peker mer mot en tilknytning til gårdsbruken. Enkelte av helleren er vanskelig å komme til og ligger mer skjult til og har fungert som gravsteder og settes i så måte i sammenheng med en rituell aktivitet (2008).

2.3.1. I Rogaland

H. E. Lund har i en artikkel i Stavanger Museums Årshefte (1939-40) gjennomgått boplassfunn fra huler og hellere i Rogaland. Da denne artikkelen ble skrevet var de fleste huler/hellerfunn gjort i nordlige del av fylket og mener at det generelt er få funn av dette slaget i Rogaland grunnet bergartene og geografien generelt i fylket. Lund mener bruken av huler og hellere fra metalltid generelt har sammenheng med selfangst og fiske. Dette baserer han på lokaliseringen av hellerne som ofte befinner seg nær kjente yngleplasser for sel og gode fiskeplasser enten ved kysten eller i fjordene og nevner blant annet Hidleren (nr 79) på Romsaland i Tysvær kommune. Ofte er hellerne lokalisert til plasser som i senere tid har

måtte skattet ekstra nettopp på grunn av de rike forekomstene av sel (Lund, 1940). Unntaket han snakker om er en heller på Erland i Skjold som han har valgt å tolke som et helligsted. Han baserer denne teorien på en samling bautasteiner like nedenfor helleren og en bygdeborg like ovenfor samtidig som helleren i seg selv er vanskelig å nå (Lund, 1941).

Håheller kan også dateres til jernalder, og heller ikke i denne perioden er det gjort funn som med sikkerhet kan si noe angående husdyrhold eller korndyrking på stedet. Men da det var etablert solide gårdssamfunn i Lysebotn bare 7-8 km unna, tolkes helleren i denne perioden som et sted for relativt kortvarige, årstidsbestemte jakt- og fiske- ekspedisjoner med utgangspunkt fra Lysebotn. Dette er jo også en heller som er knyttet til gode plasser for selfangst. I nyere tid har dette området blitt utgangspunktet for en gård, som regnes som en av de beste i fjorden (Bang-Andersen, 1983a).

På Fosnaneset på Karmøy viser funn i Helleren lokalitet 2 (nr 35) at det muligens har foregått keramikkproduksjon i hellerne. Denne tolkningen blir lagt på bakgrunn av en rekke keramikkskår som er blitt funnet sammen med det som ser ut til å være ovnsforing. En annen forklaring på keramikkskårene kan være at de har fungert som forrådskar for oppbevaring av mat, grunnet størrelsen er det da trolig at de har stått der permanent. Det utelukkes heller ikke at ovnsforingen kan være en slags foring for støpeform for metall, men det er vanskelig å skulle dra noen konklusjoner. Det som kan sies er at helleren har vært hyppig brukt. Hellerne har vært i bruk jevnlig i en periode på 6000 år (Olsen, 2006).

2.3.2. Rituelle aspekter i eldre jernalder.

Ser en på den norrøne diktningen inngår huler og hellere i flere fortellinger knyttet til livets overgang. Både huler og hellere kan knyttes til den så kalte liminalfasen (overgangsfase) og kan i seg selv også være liminal. Du går fra en ”verden” med lys og lyd til en ”verden” hvor det er mørkt, kalt og stille. Funn av hulemalerier er tegn på dette. Mange huler og hellere har ofte jotnenavn. I norrøn tid var jotnene selve urkreftene. I eldre Edda, finner en avsnitt som omtaler jotunkvinner som bor under en heller. Hellerne forbindes også med Utgard, og er et sted hvor to verdener kan møtes. De kobles til fødsler, død, reiser til dødsriket og initierende kunnskap (Steinsland, 2005). Utover i bronsealder og eldre jernalder er det klart at flere huler benyttes til gravplasser og offerplasser. Noen av disse funnene viser også at bosetting ikke har foregått samtidig (Todnem, 1999).

I sitt materiale fra Sunnhordland mener Bommen at den rituelle bruken kan kun spores til RT og FVT ut fra materialet. Gjenstandene peker mot riter knyttet til den kvinnelige sfæren samt overgangsriter eller drikkeseremonier. Dette tolkes ut fra keramikken som er funnet i hellerne (Bommen, 2009).

2.3.2.1. Jernaldergraver

I denne perioden er funnene stort sett konsentrert til store huler på ytterkysten av Nordvestlandet, Sunnmøre, Nordmøre og Trøndelag. Mens kremasjon har vært den dominerende skikken frem til yngre romertid, på vestlandet, er ingen av hulefunnene brent, og de er stort sett ikke funnet i klare gravkontekster. Funnene domineres også, i motsetning til steinaldersfunnene, av løsrevne skjelettfragmenter. Også her er funnene gjort i tykke kulturlag med fiske- og dyrebein, skjell og kull. Dette gjør at også disse gravene er tolket som boplassgraver. Men det er også gjort funn hvor skjelettresten etter mennesker utgjør den primære funnkategorien. Her er kulturlaget tynt og andre gjenstander er få eller helt fraværende. Og i motsetning til huler med tykke bosetningsland, antar en at disse hulene hovedsakelig har vært benyttet som et gravrom, og ikke som oppholdssted over lengre tid.

Skjelettrestene er ofte plassert der hvor det er tydelige skiller i hulene/hellerne hvor indre del er mørk, mens ytre del er lys, Todnem trekker frem at en da kan si at beina er lagt ved innsnevring eller grenser innenfor den større hulekonteksten. Den indre delen symboliserer da en overgang til noe annet, det overnaturlige og hinsides. Ser en på norrøne kilder er berget og gravhauger grenser mellom døden og livet som kan krysses. Hulene og hellerne blir ut fra dette tolket som et møtested mellom de døde og de levende (1999).

I steinalderen tyder alt på at menneskene levde side om side med sine døde slektninger, i jernalderen endrer dette seg, nå er hulene reservert for de døde, samtidig som de ligger avskjermet til i ur og skar. En ser også at skjulte innganger og utilgjengelighet er et fellestrekk for jernaldershulene (Todnem, 1999).

2.3.2.2. Jernproduksjon og smie

Slagg etter jernfremstilling eller smie er ofte funnet i huler og under helleren. Smeden er en karakter mange mener har vært omgitt av mystikk, dette er en person som har hatt evne til å omforme metall, beherske ilde og få den til å jobbe for seg. Dvergene er også en del av denne forestillingen, de var en del av de underjordiske, de bodde i berg og fjell og likte ikke sollys.

De jobbet med metall, utvant det og var kjent som de beste smedene. En ser dette igjen i stedsnavn/hule- og hellernavn. (Troll, Dverg, Jotne, Smie) (Steinsland, 2005, Lie, 2008).

Barndon argumenterer for huler og hellere som smedens domene. Dette er en karakter som ofte i eldre tider har blitt satt i sammenheng med dvergene, som var underjordiske og kjent for sin smedkunst. Hun mener smeden både ble fryktet og beundret i sammenheng med at yrket deres hadde nesten gudelignende kvaliteter. Dette tolkes ut fra alle slag og jernfunnene i både graver og huler/hellere. En finner smedens aktiviteter representert i en rekke kontekster; store huler, mindre hellere, og i graver, dette i tillegg til spor etter produksjonssteder. Dette viser at materialet ikke er entydig. Ved å se det i et langtidsperspektiv mener Barndon at metallproduksjon åpnet opp et nytt mytologisk og religiøst univers, hvor de kreative prosessene var overmenneskelig i den forstand at de ble utført ved assistanse fra forfedre og guder. Mens smedens sosiale posisjon tidligere har blitt satt i en økonomisk og politisk kontekst, fokuseres det nå på den religiøse betydningen han muligens har hatt. En har nå fremmet teorier om smeden som en skaper på lik linje med gudene (Barndon, 2009).

3. Metode

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for utvelgelse av område og lokaliteter og grunnlaget for dette. Her tar jeg for meg metode for utvelgelse av lokaliteter, hvilke perioder jeg velger å holde meg innenfor, hvordan materialet er blitt datert, geografisk soneinndeling av Rogaland, størrelse på hellerne og deres funksjon.

Mengden lokaliteter som er funnet har gjort det umulig å besøke alle personlig og mitt arbeid vil basere seg på de opplysninger som er gitt i topografisk arkiv, rapporter og tilvekster.

3.1. Metode for utvelgelse av lokaliteter

For å finne frem til alle hellerne begynte jeg med tilvekstene og askeladden og gikk så igjennom topografisk arkiv ved Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

Askeladden, www.askeladde.ra.no er en database for automatisk fredede kulturminner i Norge og gir en grei oversikt og en liten pekepinn på materialets størrelse, men den gir ikke

en fullstendig oversikt over alle registrerte kulturminner. Det er også en del registrerte lokaliteter som ikke har gitt sikre spor etter bruk i forhistorisk tid.

Tilvekstene for Arkeologisk Museum i Stavanger publiseres fortløpende ut fra innkomne funn. Alle funn blir tildelt et museumsnummer som blir satt i protokoll og beskrevet samt oppgitt gårdsnavn og nummer, disse finnes som papirformat. De senere årene er gjenstandsdatabasen blitt digitalisert og kan finnes på www.unimus.no. Dette er en portal som inneholder webpubliseringsløsninger som er utviklet av universitetsmuseenes IT-organisasjon (MUSIT) og er tilgjengelig for alle. Noen av tilvekstene er ennå ikke lagt inn i UNIMUS, disse har jeg fått tilsendt av ansatte ved Arkeologisk Museum ved universitetet i Stavanger.

I topografisk arkiv ved Arkeologisk Museum i Stavanger er informasjon vedrørende funn og fornminner i form av utbyggingsplaner, utgravningsrapporter funnskjemaer, innberetninger og en del korrespondanse arkivert og systematisert etter fylke, kommune og gård og tilgjengelig for de som søker om det.

3.2. Periodeinndeling

Jeg vil dele inn i seks tidsperioder som jeg tar med i analysen, disse er:

- Eldre steinalder (mesolitikum) (9500 – 4000 f.Kr.)
- Yngre steinalder (tidlig og mellomneolittisk tid) (4000 – 2300 f.Kr.)
- Senneolitikum (2300 – 1800 f.Kr.)/ bronsealder (1800 – 500 f.Kr.)
- Eldre jernalder (500 f.Kr. – 570 e.Kr.)
- Yngre jernalder (570 – 1030 e.Kr.)/ middelalder (1030 – 1536 e.Kr.)
- Nyere tid

(Bjerck, 2008b:82)

Eldre jernalder er delt inn i tre hovedperioder – tidligmesolitikum (TM), mellommesolitikum (MM) og senmesolitikum (SM). I oppgaven vil jeg ikke ha mulighet til å datere en heller mer enn generelt til mesolitikum, men vil bruke nærmere dateringer der det foreligger.

Også yngre steinalder er delt inn i tre perioder – tidligneolitikum (TN) og mellomneolitikum (MN) som typologisk henger nært sammen og vil bli behandlet under ett i denne oppgaven, mens den siste perioden senneolitikum (SN) henger nærere sammen med bronsealder (BA) og vil derfor fungere som en ”periode”. Eldre jernalder deles også inn i flere kategorier –

førromersk jernalder (FRJA), romertid (RT) og folkevandringstid (FVT). Yngre jernalder deles inn i to perioder – merovingertid (MVT) og folkevandringstid (FVT). I denne oppgaven vil yngre jernalder og middelalder (MA) bli behandlet under ett da også disse periodene henger typologisk nært sammen ut i fra de dateringsmuligheten jeg har.

Jeg velger denne noe grove inndelingen grunnet mine dateringsmuligheter og også for å kunne gi et bedre inntrykk av fordelingen. Det er også få av dateringene er entydige i disse periodene. Da det ikke er trolig at alt materialet lar seg datere innen for disse seks tidsperiodene vil jeg også ta med noen grovere inndelinger slik at så mange som mulig av lokalitetene blir plassert innen en tidsperiode.

Steinalder: disse lokalitetene har et materiale som har vært brukt i både eldre og yngre steinalder. materialet består av: meisel, grønnsteinsøks, flintskraper, smalflekk av flint, avslag og kjerner uten nærmere beskrivelser.

STBR: steinbrukende tid. Lite materiale og ingen entydighet, men peker mot bruk i steinalder og inn i førromersk jernalder.

ESTBR: etter steinbrukende tid, lite materiale og ingen entydighet, men materiale som peker mot bruk fra førromersk jernalder og inn i nyere tid.

Uviss: lokaliteten har for lite materiale til å kunne gi noen form for dateringer. Dette dreier seg gjerne om små mengder flint som kan tolkes som ildflint og bålrester som kan henføres til alle tidsperiodene.

Andre eventuelle dateringer kan havne mellom en av de seks hovedperiodene, som for eksempel yngre bronsealder/jernalder og jernalder.

Siden materialet består av en god del lokaliteter vil all informasjon om disse, kommune, gård, tilvekstnummer, materiale og dateringer med litteratur, bli plassert i et appendiks bakerst i oppgaven.

3.3. Datering

Ved å gå igjennom de opplysninger som er gitt i tilvekster, avhandlinger vil jeg identifisere materialet som finnes i hellerene. Dette er da avhengig av at de type- og tidsbestemmelsene

som foreligger er korrekte. Jeg vil så finne ut hvilke gjenstander som kan dateres innenfor en eller flere perioder ut fra det eksisterende dateringsmessige rammeverket.

Under presenterer jeg en liste over de diagnostiske funnene som er gjort i mitt materiale. Referansene som er gitt referer til de som har diskutert disse gjenstandene i en kronologisk sammenheng. Materialet blir presentert periodevis.

Daterbart materiale for mesolitikum:

- Mikroflekker (Bjerck, 1986)
- Mikrolitt (Bjerck, 1986)
- Trinnøks (Bjerck, 1986)
- Ensidig mangetannet harpun av bein (Bøe, 1934)
- Fiskekrok uten mothake av bein (Bøe, 1934)
- Flekkestikkel (Bjerck, 1986)
- Trinnmeisel (Bjerck, 1986)
- Flinteggspiss (Bjerck, 1986)
- Søkke av kleber (Bergsvik, 2002)

Daterbart materialet for tidlig- og mellomneolitikum:

- Vestlandsøks (Nærøy, 1993)
- Tangespiss (Nærøy, 1993, Olsen, 1992)
- Snorkeramikk (Østmo, 2008)
- Tynnakk øks (Nielsen, 1978)
- Flekke av rhyolitt (Nærøy, 1993)
- Kniv av skifer (Søborg, 1986)
- Vespestadøks (Nærøy, 1993)

Daterbart materiale for senneolitikum/bronsealder:

- Bladformet pilespiss, flathogget (Prescott, 1986)
- Hjerteformet pilspiss (Prescott, 1986)
- Dolk av flint (Lomborg, 1975)
- Hengesmykke av skifer (Helleve, 2010)
- Skafthulløks (Østmo, 1977)
- Sigd (Gjessing, 1945)

- Lansettformet dolk (Lomborg, 1975)

Daterbart material for eldre jernalder:

- Spannformet leirkar (Engevik, 2008)
- Beltestein/ildslagningsstein (Shetelig, 1912)
- Skubbekvern (Myhre og Øye, 2002)
- Skiveformet spinnehjul (Hofesth, 1985, Shetelig, 1912)

Daterbart materiale for yngre jernalder og middelalder:

- Bakstehelle (Reiersen, 1999, Weber, 1989)
- Avlstein (Ramskou, 1979)
- Kleberkar/ øse (Pilø, 1990, Østmo og Hedeager, 2005:215f)
- Renneslagg (Narmo, 1991)

3.4. Beliggenhet

Med beliggenhet vil jeg se om det er noen forskjell i de ulike periodene, har noen vært mer kystbundne enn andre? Rogalands vestkyst vender mot Nordsjøen og har liten beskyttelse mot vær og vind. De indre kysstrøkene/fjordåpningene ligger mer beskyttet til. Det er flere fjorder i Rogaland som strekker seg langt inn i fylket hvor landskapet går over i dal- og heilandskap før det når opp i høyfjellene ved grensene til Agder-fylkene og Hordaland.

jeg har valgt å ta utgangspunkt i de geografiske sonene som NIJOS har presentert.

- **Ytre kyst.** Her har jeg tatt med det ytre øylandskapet samt de kommunene som har kyststripe vendt mot vest og Nordsjøen. Består av de ytre delene av Låg-Jæren med vide ut syn og åpent hav, Haugesunds kyst, Karmøy, og Utsira, og den vestre delen av Bokn som består av lavland med terreng oppdelt i mange øyer og sund, og de ytre delene av Dalane med bratt kyst og småfjorder, med Nordsjøen utenfor tilsvarer landskapsregion 18, 19 og 20 (Puschmann, 2005: 78ff).
- **Indre kysstrøk/ytre fjord.** Her menes det indre øylandskapet som da består av Boknafjorden og dens øyer, samt Hafrsfjorden. Landskapet mellom ytterkyst og innlandsfjorder. Vide sjøflater rundt Ryfylkes øyer hvor storhavet står inn fra sør-vest

og gir tidvis grov sjø. Ellers er det solvendte fjord- og dalsider. Tilsvarende landskapsregion 21 (Puschmann, 2005: 90ff).

- **Fjordlandskap:** Dette er de områdene som strekker seg inn mot nord, øst og sør fra Boknafjorden, samt Jøssingfjorden. Består av til dels trange og uoversiktlige fjorder og daler, hvor fjordene gjør dype hogg i fjellmassivene. De fleste av fjordløpene omkranses av markante og til dels høyreiste fjordsider. Dette er et vesentlig skille mot de ytre fjordbygdene. Tilsvarende landskapsregion nr 22 (Puschmann, 2005:94).
- **Innland/dal og heilandskap.** Landskap innenfor fjordene, Jæren og Dalane. Består av bergkoller og daler, småkupert hei/åser, store mengder med flyttblokker, vann med fjordkarakter, gress og lynchhei, frodig i dalene. (landskapsregion 18) Låg-Jæren som har blokkrik morene og havleire, med næringsrike vann og bekker, sammenhengende jordbruk. Høg-Jæren(120moh.) består av morene og nakne bergkoller, mange vann, mer spredt nydyrking.(landskapsregion 19), lavlandsbrem, skiftende landskapskarakter, store områder uten sjøkontakt og myr og lynchhei, (landskapsregion 20). (Puschmann, 2005: 78ff)
- **Fjellregionene.** Befinner seg i de nordøstligste og østligste delene av Rogaland, mot Hordaland og Agderfylkene. Den er delt inn i *høyfjellet* som utgjør en liten nordøstlig del av Suldal som grenser mot Hordaland. Høyfjellet skilles fra lavfjellet med en høyde over 1500 moh. Denne regionen består av blokkmark, nakne bergflater og med mange store og små areal som er varig dekket av bre, is og snø og det er hovedsakelig goldt og karrig og tilsvarende landskapsregion 16. *Lavfjellet* er snaufjellsområde opp til 1500 moh som domineres av storkuperte heier. Denne regionen har tradisjonelt vært brukt til jakt og fiske, samt ulike typer utmarksbruk som beite, slått og lavsanking m.m. Ligger stort sett over tregrensen som da betegnes som snaufjellandskap, med store treløse vidder, heier og lavfjellsdaler. Tilsvarende landskapsregion 15. (Puschmann, 2005:66ff).

3.5. Størrelse

Her vil jeg oppgi hellerens størrelse, siden dette er basert på andres informasjon er det ikke mulig å få det helt nøyaktig. Jeg vil undersøke hellerens størrelse for å se om det er noen sammenheng med størrelse og bruk. Har det vært vanlig å velge hellere ut fra størrelse, eller har dette ikke hatt noe betydning for valg av heller?

Jeg har valgt å holde meg til den inndelingen som Kjetil Østebø brukte i sin masteroppgave Hellerbruk i vestnorsk eldre jernalder, belyst ved lokalisering(2008).

- Liten: $\leq 10\text{m}^2$
- Middels: 11-49 m^2
- Stor: $\geq 50\text{m}^2$

3.6. Funksjon

Jeg vil også prøve å si noe om funksjon. Dette vil bli i grove trekk for å gi et inntrykk av bruken av hellerne. Er det snakk om hellere som boplasser, eller i forbindelse med rituell bruk i form av depot, begravelser eller smiie. Har denne funksjonen endret seg over tid og kan den ha hatt flere funksjoner samtidig?

Boplass

Begrepet vil i denne oppgaven få en vid betydning som inkluderer opphold over kortere eller lengre tid, hvor folk har overnattet, tilberedt mat og laget redskaper og andre dagligdagse aktiviteter. Kriteriene er at det skal være funn etter keramikk, måltidsrester som skjell og bein(helst brente bein), funn av redskaper og personlige gjenstander samt produksjonsmateriale.

Depot/offer

Et offer- eller depotfunn kjennetegnes ved at gjenstandenes nedlegging synes å være av en bevisst karakter/gjort med hensikt. Dette manifesteres gjennom flere like gjenstander som ligger samlet, hel keramikk, og det at gjenstandene gjerne er samlet under stein eller i ur. Offer- og depotfunn er ofte forbundet med myrer, og det hevdes at det ved yngre bronsealder og førromersk jernalder skjer en overgang fra våt kontekst (myr) til tørr kontekst (stein/ur/bergvegg). Det å ofre ved steiner og bergvegg ser også ut til å ha vært et typisk Vestnorsk fenomen. Det er først i de senere årene at denne type funn har fått et økt fokus, som igjen vil gi mulighet for å belyse hulene og hellernes rolle i den rituelle verden (Lie, 2008:16).

Her velger jeg å følge Gro Mandts kriterier

- .1. Flere gjenstander – samme eller forskjellige typer – funnet samlet evt. i funnkontekst 3-7
- .2. enkeltgjenstander funnet i konteksten 3-7
- .3. gjenstand(er) funnet i bestemt orden eller oppstilling
- .4. gjenstand(er) funnet innpakket eller i en form for beholder som ikke tolkes som gravrom
- .5. gjenstand(er) funnet under eller ved stor stein eller helle i ur eller bergvegg.
- .6. gjenstand(er) funnet i kilde, bekk eller lignende vanntilknytning.
- .7. gjenstand(er) funnet i myr
- .8. gjenstand(er) funnet på en slik måte at funnforholdene utgjør en kombinasjon av funnkontekst 1-7 (Mandt, 1991:431ff).

I denne oppgaven vil punkt 7 naturlig nok falle vekk.

Grav

Her er det snakk om skjelettresten etter mennesker uansett mengde og størrelse, men også funn som kan tyde på brannbegravelse.

Metallurgi

Her ser jeg etter tegn som kan knytte hellerne til metallurgisk aktivitet, dette er hovedsakelig i form av slagg og eventuelle gjenstander brukt i jernfremstilling. Om dette faktisk er bevis for at jernproduksjon har foregått i helleren er ikke mulig å si, slagg kan være tilført utenfra/deponert i hellere. Men dette anser jeg også som et viktig trekk for forståelsen av bruk og funksjon.

4. Presentasjon av materialet

I dette kapitlet vil jeg gi en gjennomgang av materialet, hvor jeg først vil gi en presentasjon av hele det samlede materialet, dette blir presentert i krysstabell og spredningskart og vil med dette vise tendenser. Dette er viktig for å kunne se på utviklingen av bruken av hellere i et langtidsperspektiv.

Deretter vil jeg ta for meg materiale periodevis, dette vil omfatte lokalitetene som er datert til eldre steinalder, yngre steinalder, senneolittikum/bronsealder, eldre jernalder, yngre jernalder/middelalder og til slutt nyere tid. Usikkert datert materiale vil ikke bli tatt med her. Hvert av disse kapitlene vil ha et spredningskart for hver periode.

Siden ikke alle lokalitetene har navn, noen har samme navn og noen av dem har flere tilvekstnummer har jeg valgt å gi hver heller et eget nummer for å gjøre oversikten lettere.

Mitt materiale består av 84 hellere fordelt på 83 museumsnummer. Disse hellerne er fordelt på 22 av 26 kommuner i Rogaland. Nr. 49 a og b er to hellere som ligger på samme gård og har samme S-nummer. Rådata for denne analysen vil bli presentert i et appendiks, der følgende opplysninger vil finnes: Hellerens navn, nummer, geografisk plassering, himmelretning, størrelse, funnsammensetning, daterende funn, hvem som har gjort funnet samt litteratur.

Nr.	navn, gård, kommune
1	Heller, Stølsøy garden 28, Bjerkreim
2	Heller, Gravdal 67/1, Bjerkreim
3	Heller, Skjæveland 34/10, Bjerkreim
4	Hedleren, Vaule 56, Bjerkreim
5	Trollholo, S våge/N Våge 6,7/7, Bokn
6	heller, Næveland 55, Eigersund
7	heller, Hovland 8/2,3,62, Eigersund
8	heller, Sletteid, 41/2 Eigersund
9	Gunnarhedlaren, Rodvelt 26/1, Eigersund
10	Breiavad heller1, Lyse 23, Forsand
11	Breiavad heller3, Lyse, 23, Forsand
12	heller, Lyse 23, Forsand
13	Skinnhelleren, Helle 44/1, Forsand
14	heller, Lerang 6, Forsand
15	Brasehidleren, Meling 4, Forsand
16	Fantura, Espedal Øvre/Espedal Nedre 48,49/1, Forsand
17	Fantaheller, Espedal Øvre/Espedal Nedre 48,49/, Forsand
18	Svåhelleren, Ukjent, Forsand
19	Lonelega1, Ukjent, Forsand
20	Lonelega2, Ukjent, Forsand
21	Håheller, Håheller 20/1, Forsand
22	heller, Maudal Øvre 68, Gjesdal
23	heller, Østabø 63, Gjesdal
24	Fagerheim Vest LOK4, Tornes 21/74, Haugesund
25	heller, Steinsnes 23, Haugesund
26	Storhiller, Ukjent, Hjelmeland
27	heller, Viglesdalen 121, Hjelmeland
28	heller, Laugaland 45, Hjelmeland
29	heller, Soppaland 138/2,6, Hjelmeland
30	Bonshidleren, Viga 71, Hjelmeland
31	Høihelleren, Haver 89/5, Hå
32	heller, Lintjørn 96/1, Hå
33	heller, Oгна 95/198, Hå
34	Dognesteinen, Holmane 86/9,10, Hå
35	Helleren lok2, Fosnaneset 106/1, Karmøy
36	Fiskåhelleren, Søre Våge 89/2, Karmøy
37	Trodlakånehåla 1, Falnes 50/1, Karmøy
38	Trodlakånehåla 2, Falnes 50/1, Karmøy
39	Øksnevadhelleren, Nedre Øksnevad 7/6, Klepp
40	Gåsen, Sele 51, Klepp
41	Stangelandshelleren, Stangeland 6/8 Klepp
42	Rovasshelleren, Bjuland 54, Lund
43	Kjørkjehedlaren, Hellemork 11/3, Lund
44	Lihelleren, Solbjør 8/3, Lund

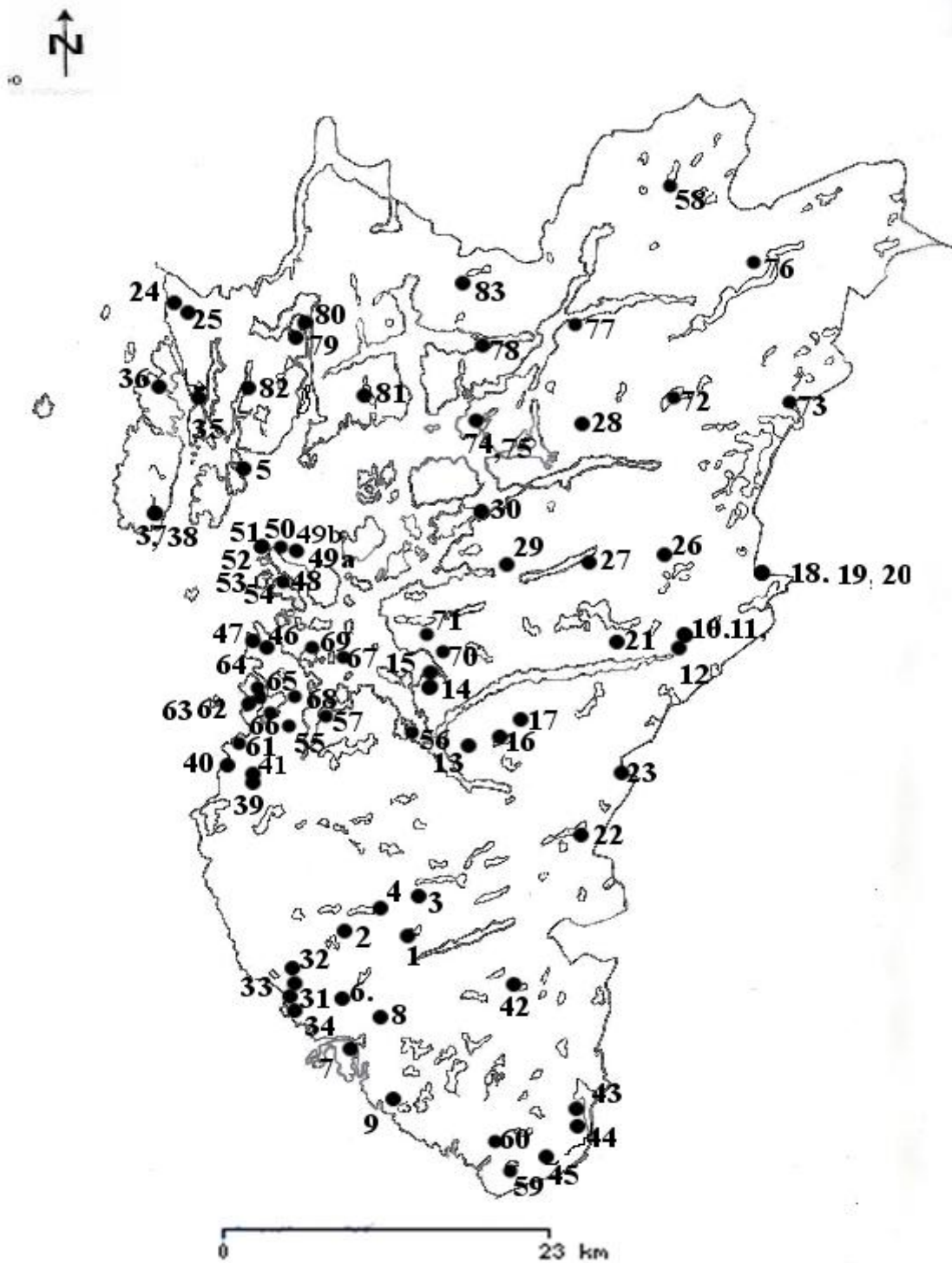
Nr.	navn, gård, kommune
45	heller, Elve 1/1,2, Lund
46	Kvernevikhidleren, Vestre Goa 60, Randaberg
47	Vistehola, Viste 59/11, Randaberg
48	Skårsteinsstova, Hodnafjell 50/4, Rennesøy
49a	Lok 44, Ertenstein 13/2, Rennesøy
49b	Lok 44, Ertenstein 13/2, Rennesøy
50	Lok 45, Ertenstein 13/2, Rennesøy
51	Svinahelleren, Galta 3/2, Rennesøy
52	Lok 2, Galta 3/4, Rennesøy
53	heller, Galta 3/4, Rennesøy
54	Lok 90, Galta 3/4, Rennesøy
55	heller, Soma 65, Sandnes
56	heller, Høle 72/29, Sandnes
57	heller, Gramstad 1, Sandnes
58	Dyrselhidleren, Årtun 42/1, Sauda
59	heller, Log 7/12, Sokndal
60	Jøssingfjordhelleren, Haneberg 46, Sokndal
61	heller, Hedland 24, Sola
62	Heller1, Tjorahelleren, Tjora 10/23, Sola
63	Heller2, Tjora 10/23, Sola
64	heller Risavika, Tjora 10/94-108, Sola
65	Gåsehelleren, Meling 5, Sola
66	heller, Sømme 15, Sola
67	heller, Hellesøy 10, Stavanger
68	Ringeberget, Jåttå 16/59, Stavanger
69	heller, Austbø 7, Stavanger
70	Fantahidler, Jøssang, 55, Strand
71	heller, Barka 43/3, Strand
72	heller, Sandvassbukt, Suldal
73	heller, Høgaloftmarka, Suldal
74	heller, Barkeland 140/1, Suldal
75	heller, Barkeland 140, Suldal
76	heller, Gauttun 59/13, Suldal
77	heller, Hedland, 94/8, Suldal
78	Tjuarhidleren(Vikahåla), torsteinbu 175, Suldal
79	Hidleren, Romsaland 83/5, Tysvær
80	Båshidleren, Erland 89, Tysvær
81	heller, nedre hella 164/3, Tysvær
82	Marihelleren, Gjerde 21/1, Tysvær
83	heller, Øvre Fatland 59/2,6, Vindafjord

Tabell 1: viser oversikt over alle 84 hellere med navn og nr, samt hvilken kommune og gård de tilhører

Nr.	Datering										Beliggenhet						størrelse				funksjon					orientering												
	STA	ESTA	YSTA	SN/BA	BA/E	JA	EJA	YJA/MA	Nyere tid	uviss	STBR	ESTBR	ytre kyst	Indre kyst	indre fjord	innland	fjell	liten	middels	stor	ukj	Bopl.	depot	grav	metall	usikker	N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukj.			
1												x			x						x				x											x		
2	x											x			x				x			x													x			
3			x												x		x									x										x		
4										x	x				x						x	x														x		
5	x							x					x						x			x													x			
6									x						x						x	x														x		
7		x												x								x														x		
8															x							x														x		
9										x					x							x														x		
10											x											x					x									x		
11											x											x					x									x		
12										x						x										x										x		
13			x											x						x																x		
14	x													x								x					x									x		
15											x			x								x	x													x		
16																x						x														x		
17	x															x							x													x		
18																																					x	
19		x	x	x																																x		
20	x																																					
21			x	x																																		
22		x																																				
23																																						
24				x																																		
25																																						
26		x	x																																			
27																																						
28																																						
29																																						
30			x	x																																		
31																																						
32																																						
33	x																																					
34		x	x																																			
35		x	x	x																																		
36		x	x	x	x																																	
37	x																																					
38	x																																					
39		x																																				
40		x																																				
41		x	x	x																																		
42																																						
43	x																																					
44																																						

Nr.	Datering											Beliggenhet				størrelse				funksjon					orientering																	
	STA	ESTA	YSTA	SN/BA	BA/EJA	JA	EJA	YJA/MA	Nyere tid	uviss	STBR	ESTBR	ytre kyst	Indre kyst	indre fjord	innland	fjell	liter	middels	stor	ukj.	Bopl	depot	grav	metal l	usikke	N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukj.							
45																																										
46	x							x				x						x				x		x													x					
47		x	x	x								x							x			x		x														x				
48					x									x						x																			x			
49a		x												x					x						x																	
49b														x					x								x												x			
50		x			x									x					x				x		x																	
51	x													x								x	x																x			
52		x			x									x					x																					x		
53														x								x																	x			
54														x																										x		
55			x																			x																		x		
56												x			x																									x		
57												x			x								x																	x		
58												x										x																		x		
59												x											x																	x		
60			x												x								x																	x		
61		x			x										x								x																	x		
62		x	x											x									x					x													x	
63			x		x									x									x																	x		
64														x									x	x																x		
65		x	x		x									x									x																		x	
66					x										x																										x	
67		x			x									x																											x	
68					x									x																											x	
69			x											x																											x	
70					x									x																											x	
71		x	x		x									x																											x	
72	x																																								x	
73																																									x	
74														x																											x	
75																																										x
76																																										x
77																																										x
78																																										x
79		x	x																																							x
80																																										x
81																																										x
82	x																																									x
83																																										x

Tabell 2: krysstabel som viser datering, plassering, størrelse, funksjon og himmelretning

Figur 1. spredningskart over alle 84 hellerlokaliteter i Rogaland

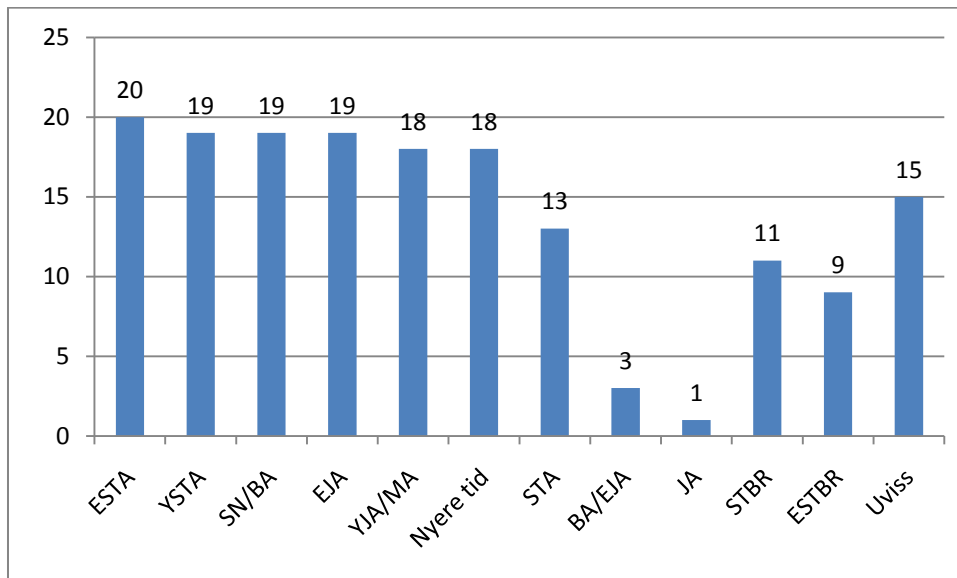
4.1. Samlet presentasjon av materialet

Figur 1 viser spredningene av alle hellerne i Rogaland. Det er en klar konsentrasjon på Nord-Jæren mens det er relativt funntomt på Midt- og Sør-Jæren. Det er vanskelig å skulle gi en forklaring på dette da det trolig er flere faktorer som spiller inn. Men det kan nevnes at forholdene for naturlig hellerdannelse er gode på Nord-Jæren, mens det i de midtre og søndre strøkene er langt mellom fjellssidene og steinblokkene (Lund, 1940). Det kan også være snakk om færre undersøkelser av huler og hellere i dette området. Det kan også ha noe med type undersøkelser som er gjort. Funnene er ofte gjort i forbindelse med vassdragsutbygging og andre inngrep som har krevd arkeologiske undersøkelser, samt prosjekter utført av Arkeologisk museum i Stavanger. Samtidig er en god del av funnene også gjort av privatpersoner, og da hovedsakelig jordeiere. Noen få funn er gjort ved usakkyndige fremgravinger av privatpersoner, men dette gjelder et mindretall. Dette er også faktorer som spiller inn på hvor mye informasjon som er å finne om hver enkelt lokalitet i forhold til funnomstendigheter, funnmengde og datering.

4.1.2 Datering

Fig. 2. viser dateringen av lokalitetene, de 84 hellerne er fordelt på 11 kronologiske kategorier, samt en søyle for de som ikke har latt seg datere. Av disse vil bare de seks første hovedperiodene i grafen være med i den videre analysen. Dette er *eldre steinalder (ESTA)*, *ynge steinalder (YSTA)*, *senneolittikum/bronsealder (SN/BA)*, *eldre jernalder (EJA)*, *ynge jernalder/middelalder (YJA/MA)* og *nyere tid*. De resterende kategoriene består av lokaliteter der materialet ikke gav godt nok grunnlag for en datering innen en av de seks hovedperiodene. 15 av lokalitetene er karakterisert som uviss, her har det ikke vært tilstrekkelig med materiale til å kunne gi noen form for datering. Ellers har 11 av hellerne materiale som viser til bruk i *steinbrukende tid (STBR)*, med dette menes tidsperiodene fra eldre steinalder til og med førromersk jernalder, mens ni hellere har materiale som viser til bruk i *etter steinbrukende tid (ESTBR)*, som da gjelder fra tidsperiodene førromersk jernalder til nyere tid. Disse kategoriene brukes ettersom funnene som er gjort på lokalitetene er for

generelle til å kunne tidfestes innen for en periode. Tre hellere er datert til perioden ”yngre bronsealder/eldre jernalder” mens en er datert til ”jernalder”, også disse vil falle ut da de utgjør en liten del av materialet og ikke vil ha en stor innvirkning for resultatet.

Figur 2. Grafen viser datering av lokalitetene fordelt på 11 tidsperioder

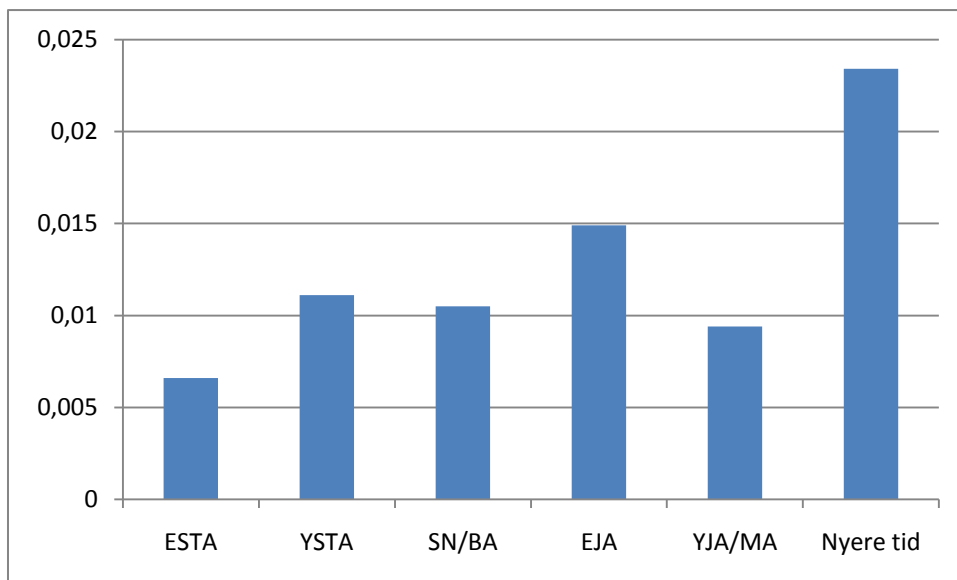
4.1.3. Bruksfrekvens

En viktig problemstilling er å finne ut om bruksintensiteten av hellere endrer seg over tid. Dette får en et visst inntrykk av i figur 2, men dette gir likevel ikke et helt presist bilde av bruksintensiteten, da lengden på de ulike periodene varier. Jeg har derfor valgt å dele antall hellere på hver tidsperiodes varighet, dette er gjort ved å regne ut bruksfrekvenser per årsenhet (her brukes kalibrert datering). Analysen omfatter kun de seks tidsperiodene som denne oppgaven tar for seg.

Da det eldste hellerbosetningen i Rogaland er datert til slutten av mellommesolittisk tid er varigheten til eldre steinalder satt til 3000 år (7000 – 4000 BC), yngre steinalder har en varighet på 1700 år (4000 – 2300 BC), mens senneolittikum og bronsealder til sammen har en varighet på 1800 år, senneolittikum har en varighet på ca 500 år (2300 – 1800 BC), mens bronsealder har en varighet på ca 1300 år (1800 – 500 BC). Eldre jernalder har en varighet på 1070 (500BC – 570 AD) mens yngre jernalder og middelalder har en samlet varighet på ca 690 år, yngre jernalder 460 (570 – 1030 AD) og middelalder ca 500 (1030 – 1536 AD). Nyere tid har per dags dato en varighet på ca 470 år (1536 – 2010 AD) (Bjerck, 2008b)

ESTA	20/3000	0,0066
YSTA	19/1700	0,0111
SN/BA	19/1800	0,0105
EJA	16/1070	0,0149
YJA/MA	7/960	0,0072
Nyere tid	11/470	0,0234

Tabell 3. Viser antall hellere i hver av de seks hovedperiodene delt på periodens varighet.

Figur 3. Graf over bruksintensitet i de seks hovedperiodene basert på tallene fra tabell 1.

Figur 3 viser tydelig at selv om et større antall hellere er datert til eldre steinalder enn eldre jernalder (20 mot 16), er det likevel sistnevnte periode som har den mest intense bruken om en ser på varighet. Eldre steinalder viser lavest bruk, mens det er en stor økning i yngre steinalder, med en liten nedgang i senneolittikum/bronsealder, før bruken igjen øker en del i eldre jernalder og synker i yngre jernalder/middelalder. Figuren viser også en hyppig bruk i nyere tid.

4.1.4. Kontinuitet

Mange av hellerne datert til flere perioder, men det er vanskelig å si om den gjentatte bruken er tilfeldig eller om det dreier seg om tradisjoner for opphold på disse stedene.

4.1.5. Lokalisering

Som det går frem av kapittel 4 har jeg delt Rogaland inn i fem geografiske soner, disse sonene består av *ytre kyst, indre kyst, indre fjord, innland og fjellsone*.

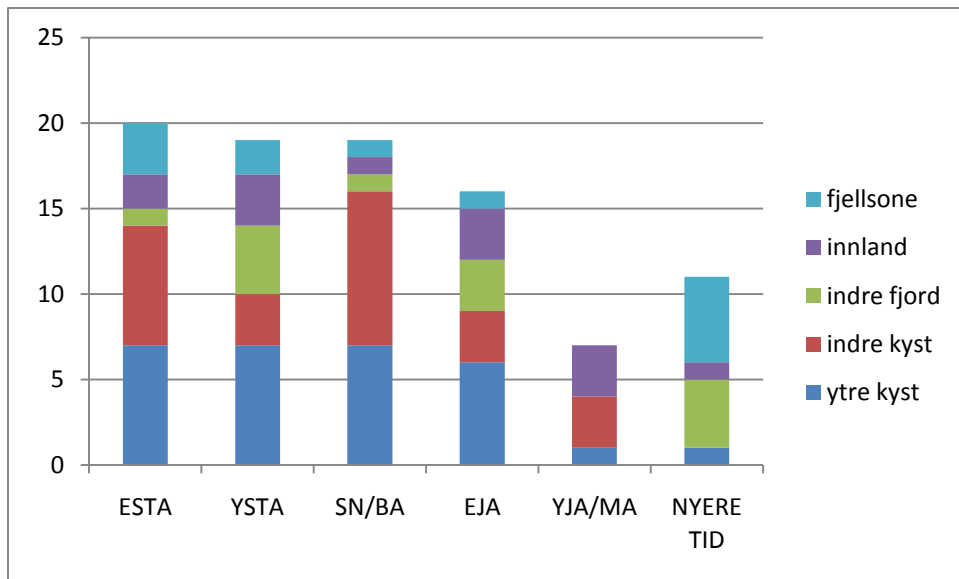
Ytre kyst	Indre kyst	indre fjord	Innland	Fjellsone
16	23	10	26	9

Tabell 4. Viser alle 84 hellerne fordelt på de fem geografiske sonene.

Som en ser av tabell 4 har alle de geografiske sonene vært i bruk. Av de 84 hellerne er 16 lokalisert til de ytre kyststrøkene som ligger vendt mot Nordsjøen. 23 ligger i de indre kyststrøkene som dannes av den åpne Boknafjorden og øyene her samt de ytre delene av fjordene som Boknafjorden forgrener seg ut i. Ti er lokalisert i det indre av fjordene, mens 26 ligger i innlandet som hovedsakelig består av dal- og heilandskap og ni stykker er lokalisert til høyfjellet som hovedsakelig gjelder lavfjellet med høyder opp til 1500 m over havet.

4.1.6. Den geografiske fordelingen av de seks hovedtidsperiodene

En ser av figur 4 at den ytre kysten har en forholdsvis stabil bruk frem til eldre jernalder, med en begynnende nedgang fra yngre jernalder/middelalder og inn i nyere tid. Den indre kysten har en nedgang i bruk i yngre steinalder før det er en ny økning i senneolittikum/bronsealder, med en ny nedgang fra eldre jernalder inn i nyere tid. Innlandet har en forholdsvis stabil bruk med en liten oppgang i senneolittikum/bronsealder, med en liten nedgang i eldre jernalder som fortsetter inn i nyere tid. Den indre fjorden har en nedgang i yngre steinalder før det er en kraftig økning i senneolittikum/bronsealder med ny nedgang fra eldre jernalder og inn i yngre jernalder/middelalder med en ny økning i nyere tid. Fjellsonen har en gradvis nedgang fra yngre steinalder og frem til eldre jernalder, før den forsvinner helt i yngre jernalder/middelalder for så å bli tatt opp igjen for fullt i nyere tid.

Figur 4. Grafen viser endringer i lokaliseringen av hellere i de seks hovedperiodene.

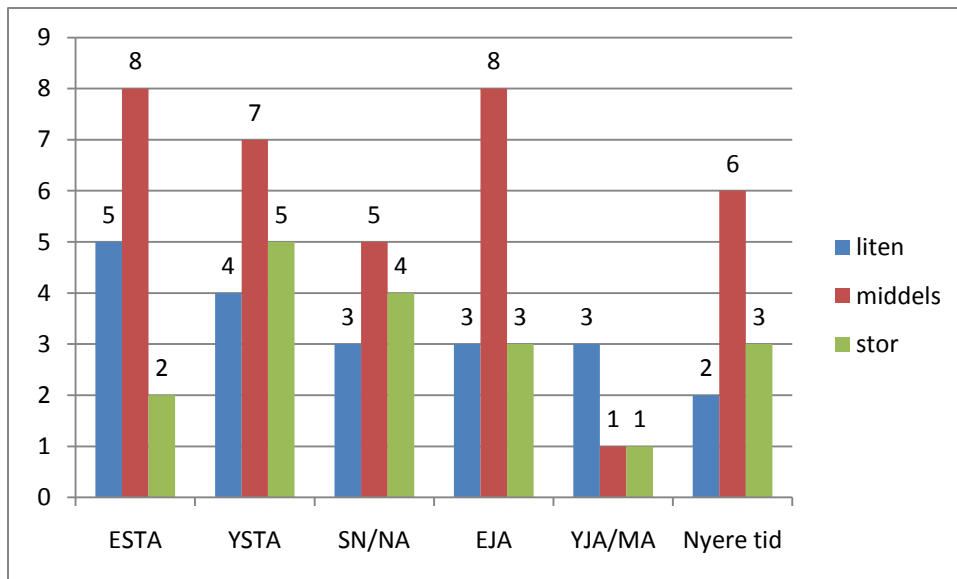
4.1.7. Størrelse

Med dette vil jeg se om størrelse har vært en viktig faktor for bruk av hellere, er det slik at store hellere har vært foretrukket fremfor små osv, eller har det vært uten betydning.

Liten	Middels	Stor	Ukjent
19	27	13	25

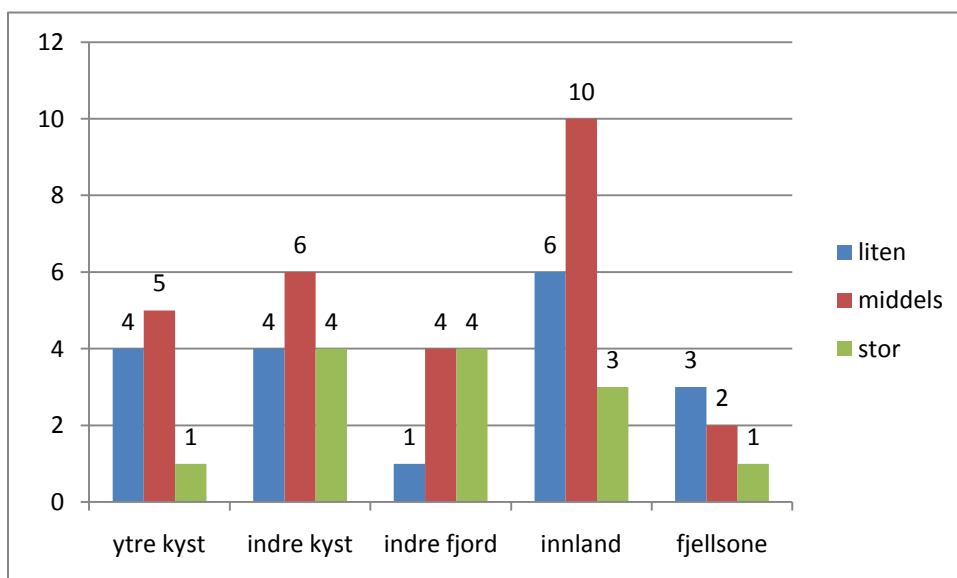
Tabell 5. viser størrelse på alle 84 lokaliteter.

Tabell 3 viser andel av hellere karakterisert som enten liten middels og stor, samt de som manglet nærmere informasjon angående størrelsen. 19 av hellerne er karakterisert som liten det vil si 10 m^2 eller mindre, 27 er karakterisert som middels store dvs. mellom 11 og 49 m^2 mens 13 er karakterisert som store dvs. fra 50 m^2 og oppover. Ut fra disse tallene kan det se ut som middels store hellere har vært å foretrekke, men de minste har også vært mye brukt. Det at det er et lite antall store hellere i bruk kan ha noe med hellerdannelse og at det er dannet færre store hellere, mens små og middels store finnes mange av.

Figur 5. Grafen viser størrelsen på hellerne i de seks hovedperiodene.

Figur 5 viser den grafiske fremstillingen av størrelsesforholdene i de ulike periodene. Det kan se ut til at middels størrelse på hellerne har vært det foretrukne i alle tidsperiodene med unntak av yngre jernalder og middelalder, der de minste hellerne ser ut til å ha dominert i bruk. Ellers er forholdet ganske likt mellom store og små hellere, med unntak av eldre steinalder, der mindre hellere er vanligere. Denne fordelingen kan ha med naturlig fordeling å gjøre; store hellere kan være i mindretall, mens små og middels store hellere finnes i mye større grad. Størrelsen er også regnet ut fra de målene som er oppgitt i rapporten og viser ofte til hellerens størrelse, men ikke nødvendigvis til tilgjengelig boområde.

Figur 6. Grafen viser hellernes størrelse mot plassering i geografiske soner (fra de seks hovedperiodene).

4.1.8. Funksjon

Med utgangspunkt i materialet som er funnet i de ulike hellerne vil jeg prøve å si litt generelt om funksjonen til hver enkelt heller.

Boplass	Depot	Grav	Jernbearbeiding	Usikker
54	3	4	8	25

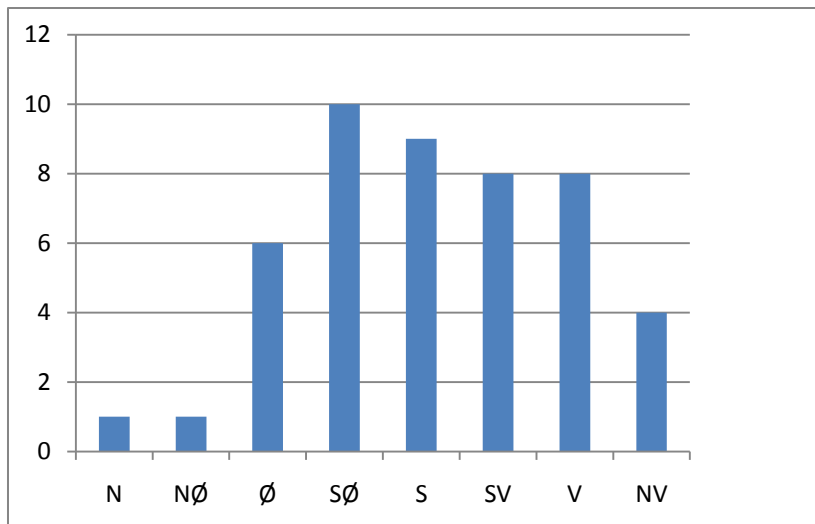
Tabell 6. Viser alle 84 hellerne og deres funksjon uavhengig av periode.

Tabell 4. viser antall hellerne fordelt på de ulike funksjonene. Noen av hellerne har blitt karakterisert med flere funksjoner som for eksempel boplass og grav og metallurgisk aktivitet og boplass. På de tre lokalitetene som er definert som depot er det ikke gjort andre typer funn, og de funnene som er gjort ser ut til å være lagt ned hensiktsmessig. Et av disse funnene er datert til yngre steinalder mens de to andre er datert til senneolittikum/bronsealder. Av de fire hellerne som er klassifisert som grav er tre klassifisert ut fra funn av beinmateriale, mens en er klassifisert ut fra gjenstand. Åtte hellerne har funn av slag og dermed kategorisert under metallurgi, tre av disse har ikke latt seg datere sikkert og er plassert i kategorien ”*etter steinbrukende tid*”. 25 av lokalitetene mangler tilstrekkelig med materiale til å la seg klassifisere innen en av de fire kategoriene.

4.1.9. Orientering

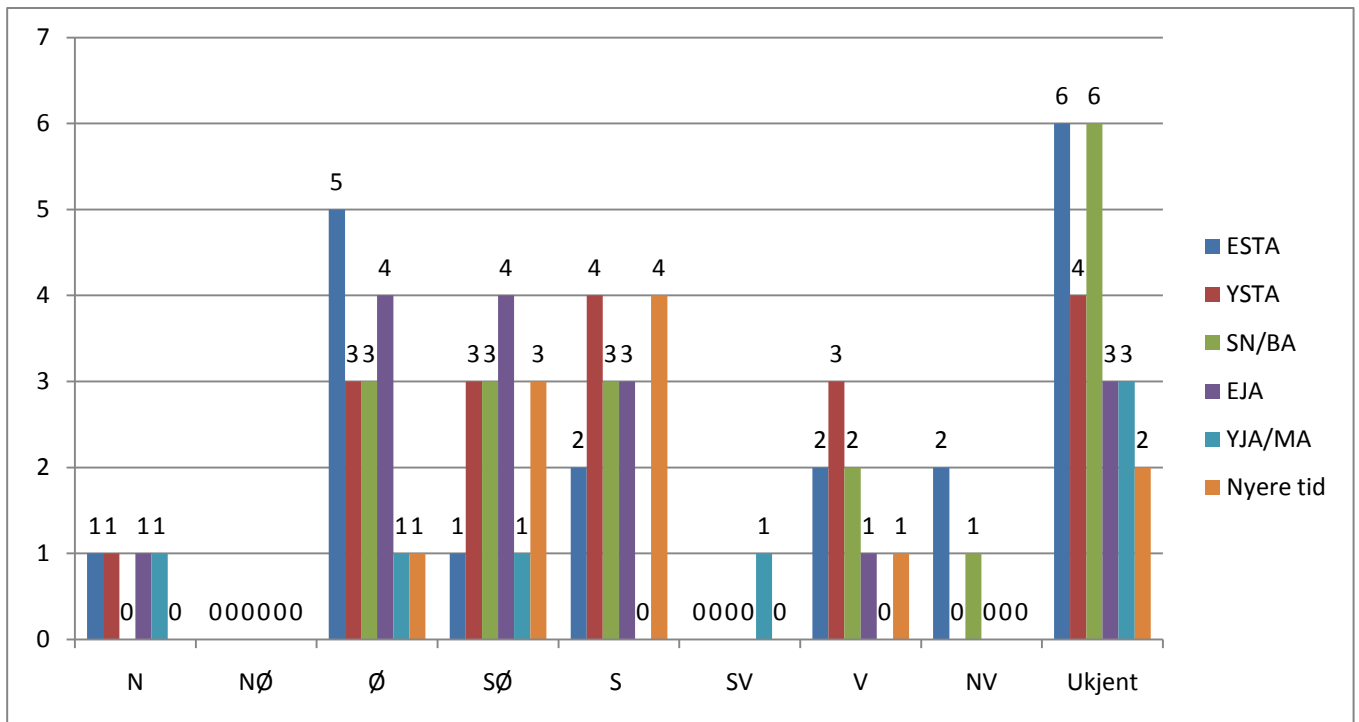
Med orientering vil jeg se om noen himmelretninger har vært foretrukket fremfor andre, har det i så fall vært vektlagt i alle perioder eller kun i noen.

Figur 7 viser at alle himmelretningene er representert, men i veldig ulik grad. Nord og nordøst er representert med en heller hver, nordvest med fire hellerne og øst med seks hellerne. De fire himmelretningene som peker seg ut er vest og sørvest med åtte hver, og sør og sørøst med henholdsvis ni og ti hellerne. Av de 84 lokalitetene mangler 37 informasjon angående himmelretning.

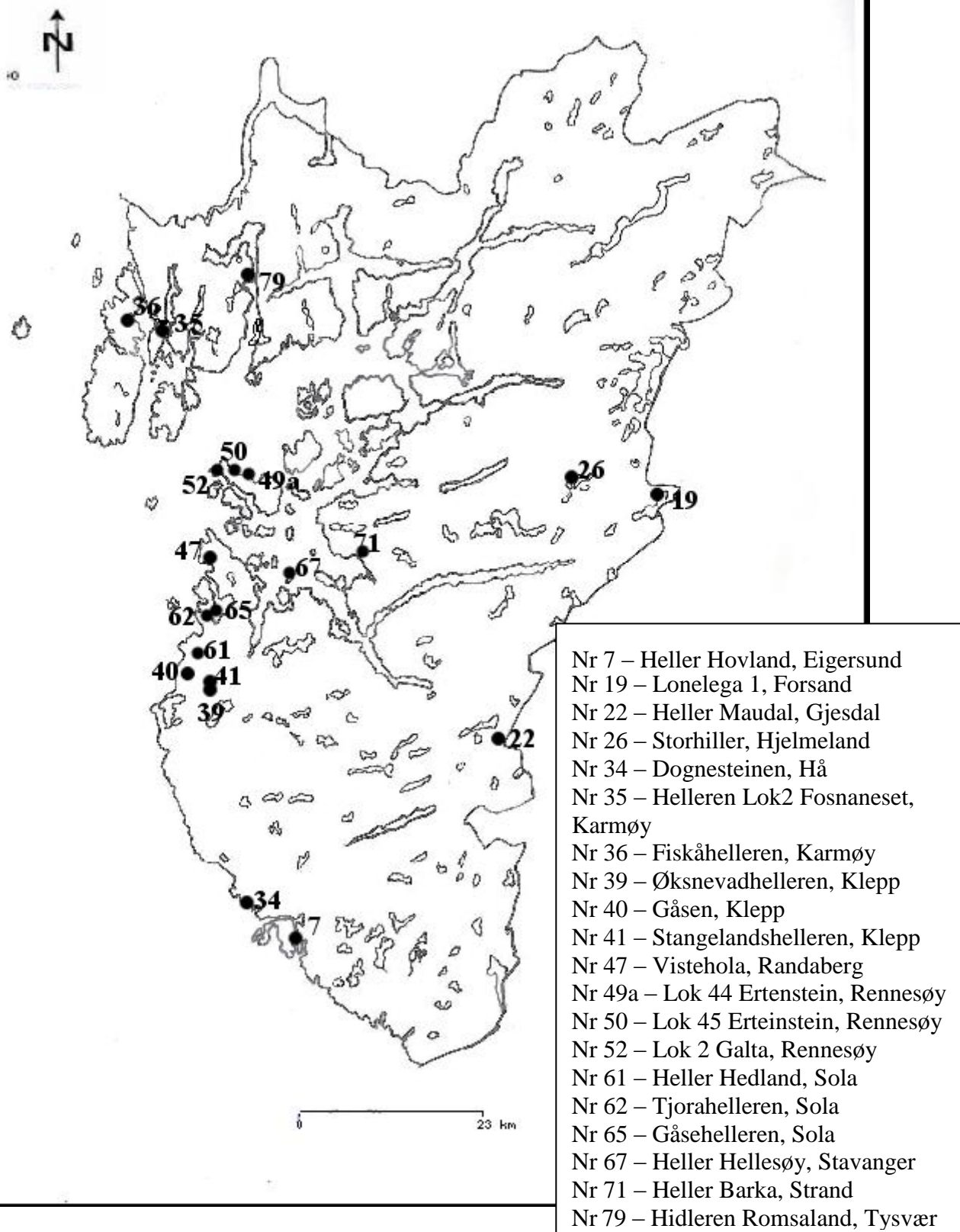

Figur 7. Graf som viser hellernes himmelretning. Kun 47 av 84 er med da 37 hellere mangler informasjon om dette og er karakterisert som uviss.

Når en ser på orienteringen av hellerne i de seks hovedperiodene viser grafen et helt annet bilde. Ingen av hellerne datert inne en av disse periodene er orientert mot nordøst, mens sørvest kun er representert med en hellere i yngre jernalder/middelalder og nordvest er representert med en heller i senneolittikum/bronsealder. Øst, sørøst og sør er de dominerende retningene, men kun øst og sørøst er representert i alle seks tidsperiodene, mens sør ikke har noen hellere datert til yngre jernalder/middelalder. Vest er representert i fem perioder, igjen er det yngre jernalder/middelalder som ikke er representert, nord er representert i fire perioder, det er eldre og yngre steinalder og eldre jernalder og yngre jernalder/middelalder. Sørvest er kun representert i yngre jernalder/middelalder, mens nordvest er representert i eldre steinalder og senneolittikum/bronsealder.

Figur 8. Grafen viser sammenligningen av hellerens himmelretning i de seks hovedperioden

Figur 9. Kartet viser spredningen av hellere datert til eldre steinalder.

4.2. Eldre steinalder

I dette kapittelet vil jeg ta for meg bruken av hellere i eldre steinalder. Jeg vil vise spredningen og den geografiske plasseringen og bruk og orientering og størrelse.

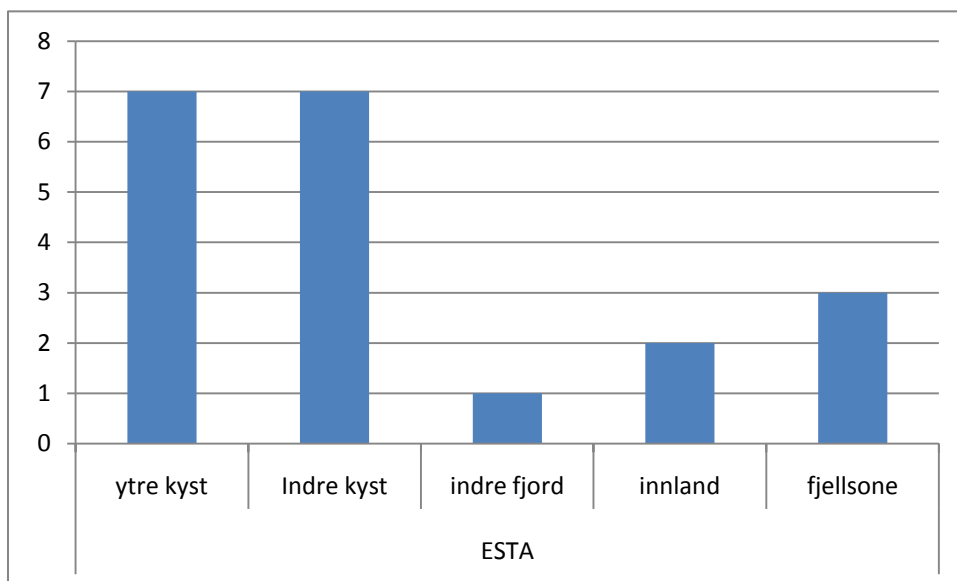
4.2.1. Beliggenhet

Figur 8 viser spredningen av hellere datert til eldre steinalder. En ser her en klar konsentrasjon til kyststrøkene og da i midtre del av Rogaland.

ytre kyst	Indre kyst	indre fjord	Innland	Fjellsone
7	7	1	2	3

Tabell 7. Viser fordelingen av hellere i de fem geografiske landskapssonene i eldre steinalder.

Det er en jevn fordeling mellom indre og ytre kyst, med bare en lokalitet i indre fjord, to til innlandet og tre til fjellet.

Figur 10. Grafen illustrer fordelingen innen de fem geografiske sonene.

4.2.2. Funksjon

Boplass

18 av hellerne som er datert til eldre steinalder er karakterisert som boplass. De syv hellerne som er lokalisert til ytterkysten er Nr. 34, 35, 36, 40, 47, 62, 65. Funnene tyder ikke

overraskende på at ervervet har vært rettet mot sjøen, dette tolkes på bakgrunn av skjell, fiskekroker og fiskebein som er funnet i flere av hellerne. To av hellerne har også funn som tyder på resursutnyttelse i innlandet dette kommer frem gjennom bl.a. trekantmikrolitter og dyrebein (Bang-Andersen, 1987, Eilertsen, 2009c). Lokalitetene det er snakk om er Nr. 47 Randaberg og Nr. 36 på Karmøy.

Hellerne lokalisert til den indre kysten er Nr. 7, 49a, 50, 52, 61, 67 og 71, det er vanskelig å si noe spesifikt om funksjonen til disse hellerne, funnene som er gjort er hovedsakelig mikroflekker (se appendiks), dette kan tolkes som en form for aktivitetsplass, eller midlertidig opphold.

Nr 79 er den eneste av hellerne datert til eldre steinalder som er lokalisert til indre fjord. Denne er datert på bakgrunn av en meisel av grønnstein, det er også gjort funn av et snøresøkke, men dette lar seg ikke datere. Det er vanskelig å si noe om erverv da det er få funn, som samtidig er tilfeldig fremkommet og kontekst ikke foreligger (se appendiks).

Hellerne lokalisert til innland er Nr. 39 og 41, begge ligger i Klepp kommune på hver sin side av Figgjo- elven. Kun en (Nr, 41) har funn som peker mot et marint erverv (appendiks), heller Nr. 39 mangler organisk materiale og har ellers få funn (appendiks).

Tre hellere er lokalisert til fjellet, dette er Nr 19, 22 og 26. både Nr. 19 og 26 har store mengder materiale, mens nr 22 kun har noen få mikroflekker og avslag, siden det her kun er utført registrering er det full mulig at det ligger et større materiale enn det som til nå er kommet frem. Det er vel likevel stor sannsynlighet for at hellerne har funger som oppholdssted i forbindelse med jakt denne tolkningen blir gjort på bakgrunn av de redskapsfunnene som er gjort her; trekantmikrolitter i heller nr. 26 (Bang-Andersen, 1987) og pilspiss nr 19. Alle tre hellere er lokalisert nær vann, men materialet i hellerne peker ikke mot en utnyttelse av disse i form av fiske, men ferskvann har alltid vært en viktig faktor for bosetting uansett oppholdets lengde.

Grav

Begge hellerne som har skjelettresten etter mennesker har også vært brukt som boplass. Det er kun i en av hellerne at det er funnet rester etter et helt skjelett og det er i nr. 47 Vistehulen, skjelettet representerte en ung gutt i tenårene, men det er også funnet skjelettresten etter et eldre individ i helleren, disse restene består av tre ledd av fingre og tær. Den andre helleren

med funn etter skjelettrestene er nr. 62 Tjorahelleren, skjelettrestene bestod av en tann og to fingerledd, kjønn og alder på individet er ikke blitt bestemt. Levningene er datert til 4800-4300 BC ut fra skjell i samme lag (Myhre, 1968, Todnem, 1999).

4.2.3. Størrelse

Som tabell 6 viser er de fleste av hellerne middels store, seks av dem regnes som liten, mens to regnes som store. Tre av lokalitetene mangler informasjon om størrelse, men to av disse (nr. 40 og 67) er omtalt som mindre hellere.

Liten	Middels	Stor	Ukjent
6	9	2	3

Tabell 8. Viser hellerens størrelse i eldre steinalder.

Av de seks hellerne som regnes som liten er to lokalisert til ytre kyst og fire ved indre kyst. Av ni hellere karakterisert som middels er fire lokalisert til ytre kyst, to til indre kyst, en til indre fjord, en til innlandet og en til fjellet.

Av de to store helleren er en til innlandet og en til fjellet. De tre hellerne med ukjent størrelse er lokalisert til ytre kyst, indre kyst og fjell.

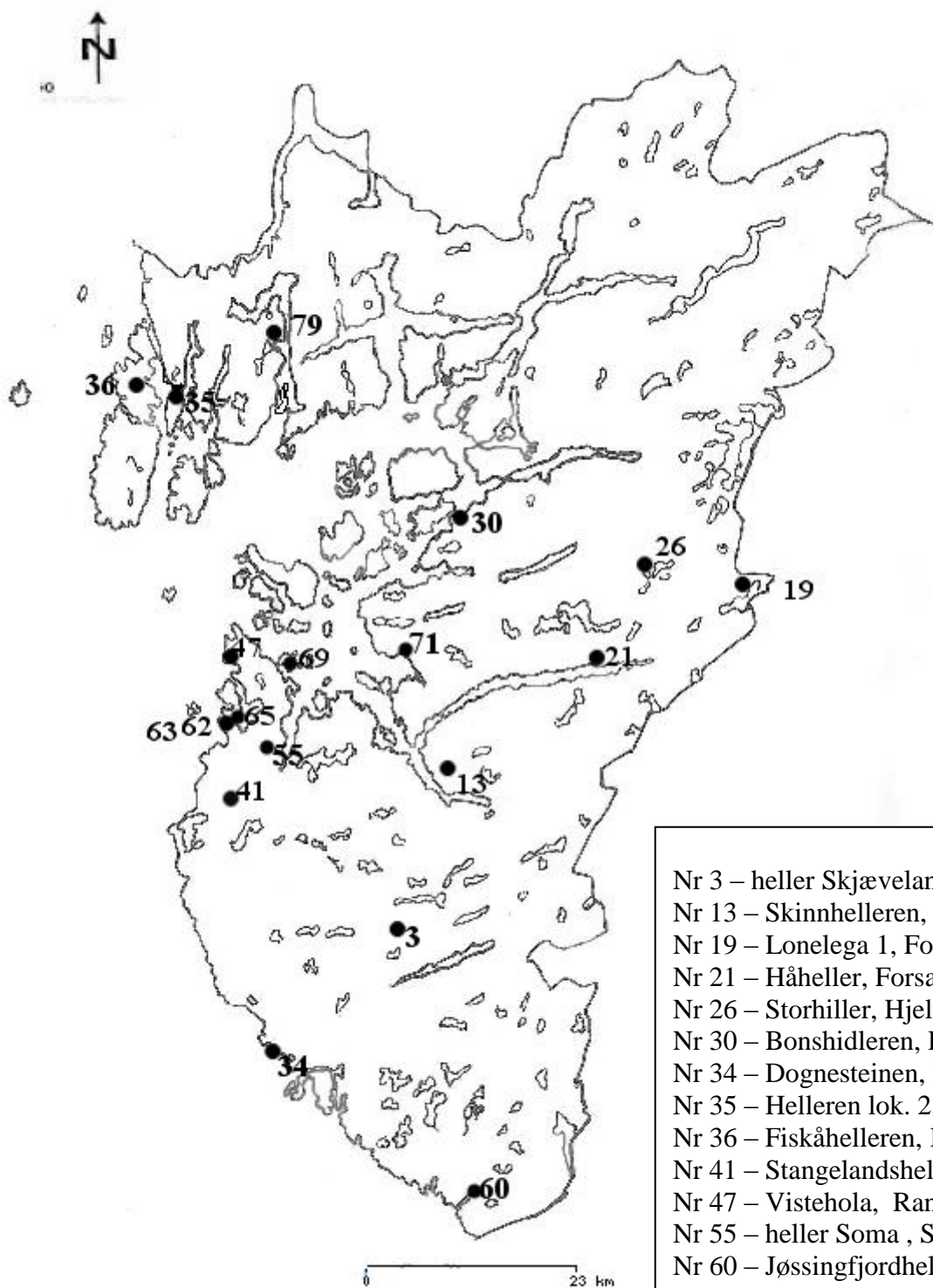
4.2.4. Orientering

Som tabellen viser er det to av himmelretningene som ikke er representert, det er nordøst og sørvest. Ellers er øst representert med flest hellere mens nord og sørøst har en lokalitet hver, og sør, vest og nordvest har 2 hver. Syv av lokalitetene manglet informasjon angående orientering.

Helleren som er orientert mot nord er lokalisert ved ytre kyst.

N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukjent
1	0	5	1	2	0	2	2	7

Tabell 9. Viser hellerens orientering i eldre steinalder.

- Nr 3 – heller Skjæveland, Bjerkeim
- Nr 13 – Skinnhelleren, Forsand
- Nr 19 – Lonelega 1, Forsand
- Nr 21 – Håheller, Forsand
- Nr 26 – Storhiller, Hjelmeland
- Nr 30 – Bonshidleren, Hjelmeland
- Nr 34 – Dognesteinen, Hå
- Nr 35 – Hellenen lok. 2, Karmøy
- Nr 36 – Fiskåhelleren, Karmøy
- Nr 41 – Stangelandshelleren, Klepp
- Nr 47 – Vistehola, Randaberg
- Nr 55 – heller Soma, Sandnes
- Nr 60 – Jøssingfjordhelleren, Sokndal
- Nr 62 – Tjorahelleren, Sola
- Nr 63 – heller II, Tjora, Sola
- Nr 65 – Gåsehelleren, Sola
- Nr 69 – heller Austbø, Stavanger
- Nr 71 – heller Barka, Strand

Figur 11. Kartet viser spredningen av hellere i yngre steinalder.

4.3. Yngre steinalder

I dette kapittelet vil jeg ta for meg bruken av hellere i yngre steinalder (TN/MN). Jeg vil vise spredningen og den geografiske plasseringen og bruk og orientering og størrelse.

4.3.1. Beliggenhet

Som figur 11 og tabell 8 viser er det er en klar konsentrasjon av lokaliteter rundt den ytre kysten med syv hellere, hvorav seks av dem også er datert til eldre steinalder. De indre fjordene ser ut til å bli tatt i bruk i løpet av denne tidsperioden, mens antall hellere ved den indre kysten har avtatt. Kun en av hellerne (Nr. 71) funnet på den indre kysten er datert til eldre steinalder. Lokaliteten er også mer spredt over øvre og midtre del av Rogaland, enn det som er tilfelle i eldre steinalder.

ytre kyst	Indre kyst	indre fjord	Innland	Fjellsone
7	3	4	3	2

Tabell 10. Viser den geografiske lokaliseringen i yngre steinalder.

4.3.2. Funksjon

Som tabellen viser er seksten av hellerne karakterisert som boplass, en som depot, mens to er usikre.

Boplass	Depot	Grav	Usikker
16	1	0	2

Tabell 11. Viser lokalitetenes funksjon i yngre steinalder.

Elleve av hellerne er også datert til eldre steinalder, fire av de 18 hellerne har yngre steinalder som eneste datering, mens en er datert til yngre steinalder og nyere tid.

Boplass

Lokalitetene ved ytre kyst er hovedsakelig datert gjennom steinmateriale som pilspisser, noe leirkar, og dyrebein. Det kan ut fra disse funnene tolkes som fangstplasser, brukt i lengre eller kortere perioder, ervervet varierer noe ut fra den enkelte hellers lokalisering, og materialet som er funnet. Vistehola, Fiskåhelleren og helleren ved Lonevatn er alle diskutert i kapittel, om eldre steinalder, funnene peker i samme retning i yngre steinalder.

Ved indre kyst består det daterende materialet av trekull og div. steinredskaper, pilspisser, ¹⁴C-dateringer. Kun en av de tre hellerne lokalisert til indre kyst har også vært i bruk i eldre steinalder. To har fungert som en form for boplass, mens en har fungert som depot.

begge boplassene som er lokalisert til fjellet er også brukt i eldre steinalder og funnene består av steinredskaper som flintpiler som peker mot jakt, trolig brukt i forbindelse med reinsdyrjakt

Depot

Lokalitet nr. 69 er karakterisert som depotfunn, selv om funnet er tilfeldig fremkommet er funnkonteksten oppgitt. Funnet består av et skiferredskap (muligens en kniv) og ble funnet under noen steiner. Helleren er lokalisert ved den indre kysten.

Usikker funksjon

I heller nr. 3 er det funnet en vestlandsøks av grønnstein. Funne ble gjort på en sti som går like nedenfor helleren. Mye tyder på at det har gått et lite ras fra helleren og at øksen på denne måten har havnet på stien. Dette gir dermed ingen mulighet for å si noe om funnkontekst og da det heller ikke er foretatt arkeologiske undersøkelser er denne hellerens funksjon karakterisert som usikker. I heller Nr. 55 er det også funnet en vestlandsøks, funnet ble gjort i 1926 og er tilfeldig fremkommet. Øksen er den eneste gjenstanden som er registrert i magasinet, men det er nevnt at flintavslag og piler skal ha blitt funnet med øksen. Da dette kun er muntlig overlevert og det ikke er gjort noen arkeologiske undersøkelser i hellerne velger jeg å karakterisere dens funksjon som usikker.

4.3.3. Størrelse

Fire av de syv hellerne som er lokalisert til ytre kyst er middels store og tre av syv regnes som liten. Ved indre kyst er en liten, en middels stor, mens en mangler data. Ved indre fjord er det to av fire som regnes som middels store og to som regnes som stor. Ved innlandet er det som ved kysten, en liten, en stor og en som mangler data. I fjellet er en middels stor og en stor.

Liten	Middels	Stor	Ukjent
5	7	5	2

Tabell 12. Viser størrelsen på lokalitetene i yngre steinalder.

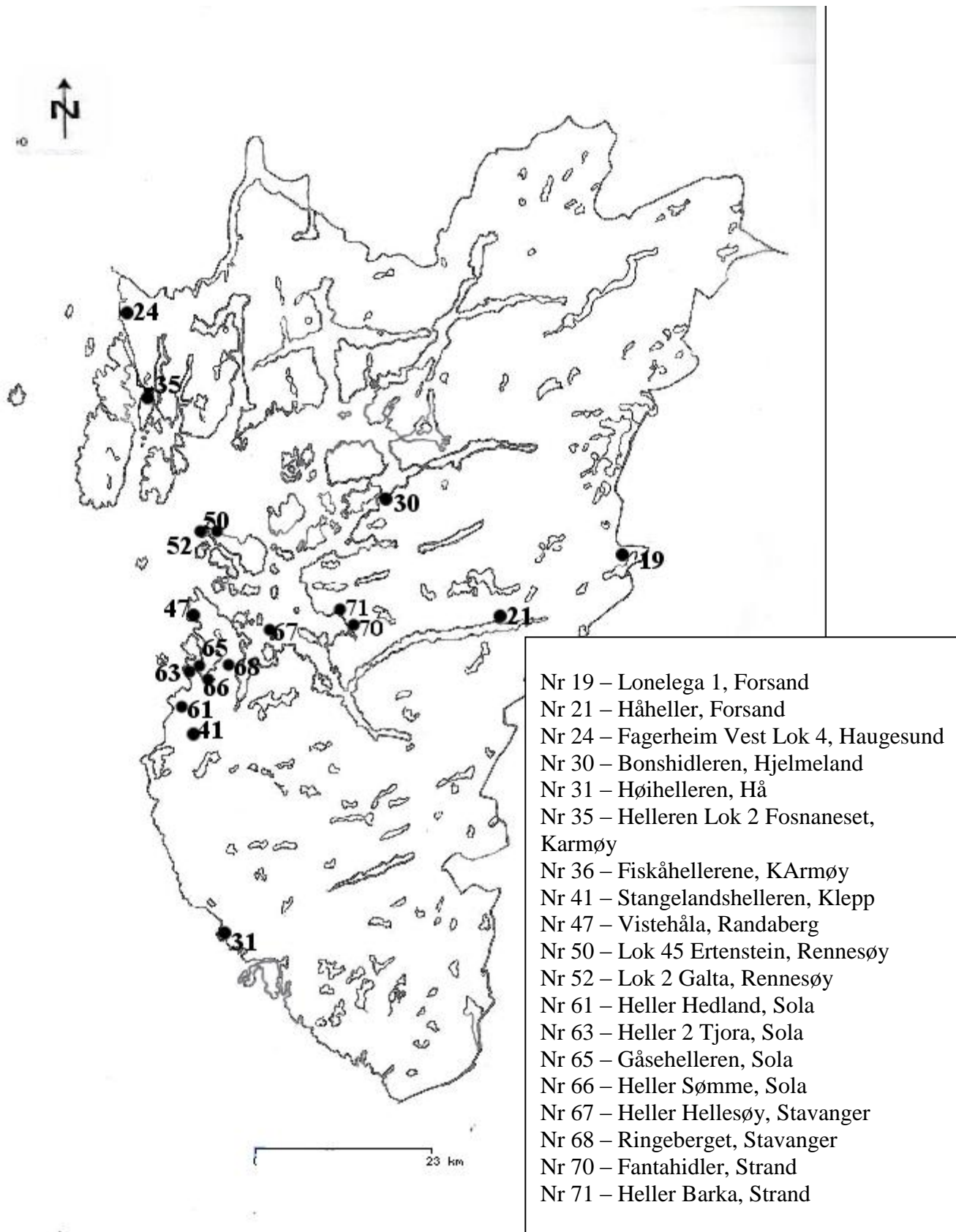
4.3.4. Orientering

Sett i forhold til eldre steinalder er det en større fordeling på de ulike himmelretningene, men mens øst dominerte i eldre steinalder er det sør som er den dominerende himmelretningen.

Helleren som vender mot nord er Nr. 62, og er lokalisert til ytre kyst, denne er noe atypisk i forhold resten av lokalitetene.

N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukjent
1	0	3	3	4	0	3	0	5

Tabell 13. Viser lokalitetenes orientering i yngre steinalder.

Figur 12. kartet viser spredningen av hellere i senneolitikum/bronsealder.

4.4. Senneolitikum/Bronsealder

I dette kapittelet vil jeg ta for meg bruken av hellere i senneolitikum/bronsealder. Jeg vil vise spredningen og den geografiske plasseringen og bruk og orientering og størrelse.

4.4.1. Beliggenhet

I senneolitikum/bronsealder er 16 av 19 hellere lokalisert ved den ytre og indre kysten, og med kun en i hver av de andre landskapssonene.

ytre kyst	Indre kyst	indre fjord	Innland	Fjellsone
7	9	1	1	1

Tabell 14. Viser den geografiske fordelingen av hellere i senneolitikum/bronsealder.

Syv av hellerne viser en kontinuitet fra eldre og yngre steinalder, dette er Nr. 19, 35, 36, 41, 47, 65 og 71, mens tre viser kontinuitet fra yngre steinalder, Nr. 21, 30 og 63. Fire av hellerne har vært brukt i eldre steinalder, med et opphold i yngre steinalder, Nr. 50, 52, 61 og 67, ut fra de funnene som foreligger. Fem av hellerne har ingen tidligere dateringer: Nr. 24, 31, 66, 68 og 70, mens åtte av hellerne var også brukt i eldre jernalder: Nr. 19, 21, 35, 36, 41, 47, 50 og 63.

4.4.2. Funksjon

Ut fra det materialet som er funnet på disse lokalitetene og de beskrivelsene som er tilgjengelig er 13 av hellerne karakterisert som boplass, to som depot, og fire mangler tilstrekkelig med informasjon til å si noe spesifikt om funksjon. Ingen har materiale som tyder på noen form for gravlegging.

Boplass	Depot	Grav	Usikker
13	2	0	4

Tabell 15. Viser lokalitetenes funksjon i senneolitikum/bronsealder.

Boplass

Funn av trekull, beinrester og keramikk kan tyde på matlaging og funn av steinredskaper som økser og pilspisser peker mot jakt.

Av de 19 hellerne fra senneolittikum/bronsealder er 7 datert ved ¹⁴C-datering, ellers er det daterende materialet består ellers av noen få flatretusjerte pilspisser og skafthullsøkser, samt noe keramikk.

Fem av hellerne lokalisert til den ytre kysten kan karakteriseres som boplass. Dette er nr. 35, 36, 47,63,65.

Fem av de ni hellerne som er lokalisert til den indre kysten er karakterisert som boplass, dette er nr. 30,50,61,67 og 71. Det er få funn som er daterbare til senneolittikum/ bronsealder, de funnene som er gjort er stort sett bein som er ¹⁴C- datert og enkelte redskaper som øks og pilspiss, beinene som er datert er fra sau/geit og storfe.

Depot

Hellerne som er klassifisert som depot er nr. 66 og 68. Begge er lokalisert til indre kyst. I heller 66 ble det funnet tre sigder av flint, samt en liten flekke. Funnet er tilfeldig fremkommet i 1906, gjenstandene ble funnet samlet under lyngtorv, 35 cm dypt i utmarksområde. I heller 68 er det funnet en lansettformet dolk av flint. Funnet er tilfeldig fremkommet i 1955 og ble gjort i mold, 20 cm dypt, i det som er beskrevet som en liten heller.

Usikker

De usikre funnene er dreier seg om lokalitet nr. 24, 31, 52 og 70. Av disse er en funnet ved registrering (nr 24), en ved faglig utgraving(nr 52) og to er tilfeldig fremkommet (nr 31 og 70).

I nr. 24 er det funnet en hel del leirkar og noen flintavslag, men ingen spor etter beinrester eller kull.

I heller 31 er det funnet en flintdolk, men det nevnes også at det sammen med denne dolken skulle være funnet en mengde flintavfall, men dette er ikke tatt inn i magasinet. Men ut fra disse opplysningene er det vanskelig å skulle karakterisere funnet som depot, da det like gjerne kan dreie seg om en arbeidsplass.

I 52 er det to funn, ett fra eldre steinalder og ett fra yngre steinalder. Materialet fra yngre steinalder er en lansettformet pilspiss av flint, ut over dette er det ikke gjort flere funn og

bruken er usikker. Det er gjort funn av et større bosetningsområde utenfor og rundt hellerne og den kan være del av dette.

I nr 70 er det funnet en øks med skaftfure av sandstein, funnet ble gjort ytterst i helleren da en pel skulle rammes ned. Videre undersøkelser er ikke gjort og der er derfor vanskelig å si noe om funksjon. Det kan tenkes at det dreier seg om et depot, men da videre opplysninger ikke er gitt er dette vanskelig å si for sikkert.

4.4.3. Størrelse

Tabell 14. viser størrelsen på lokalitetene, det er en forholdsvis jevn fordeling, men seks av lokalitetene mangler opplysninger.

Liten	middels	Stor	ukj.
4	6	4	5

Tabell 16. Viser lokalitetenes størrelse i senneolitikum/bronsealder.

Ved den ytre kysten er tre av helleren karakterisert som middels store, to som liten, mens to mangler informasjon.

Ved indre kyst er to av hellerne karakterisert som liten, to som middels store, to som store, mens tre mangler informasjon.

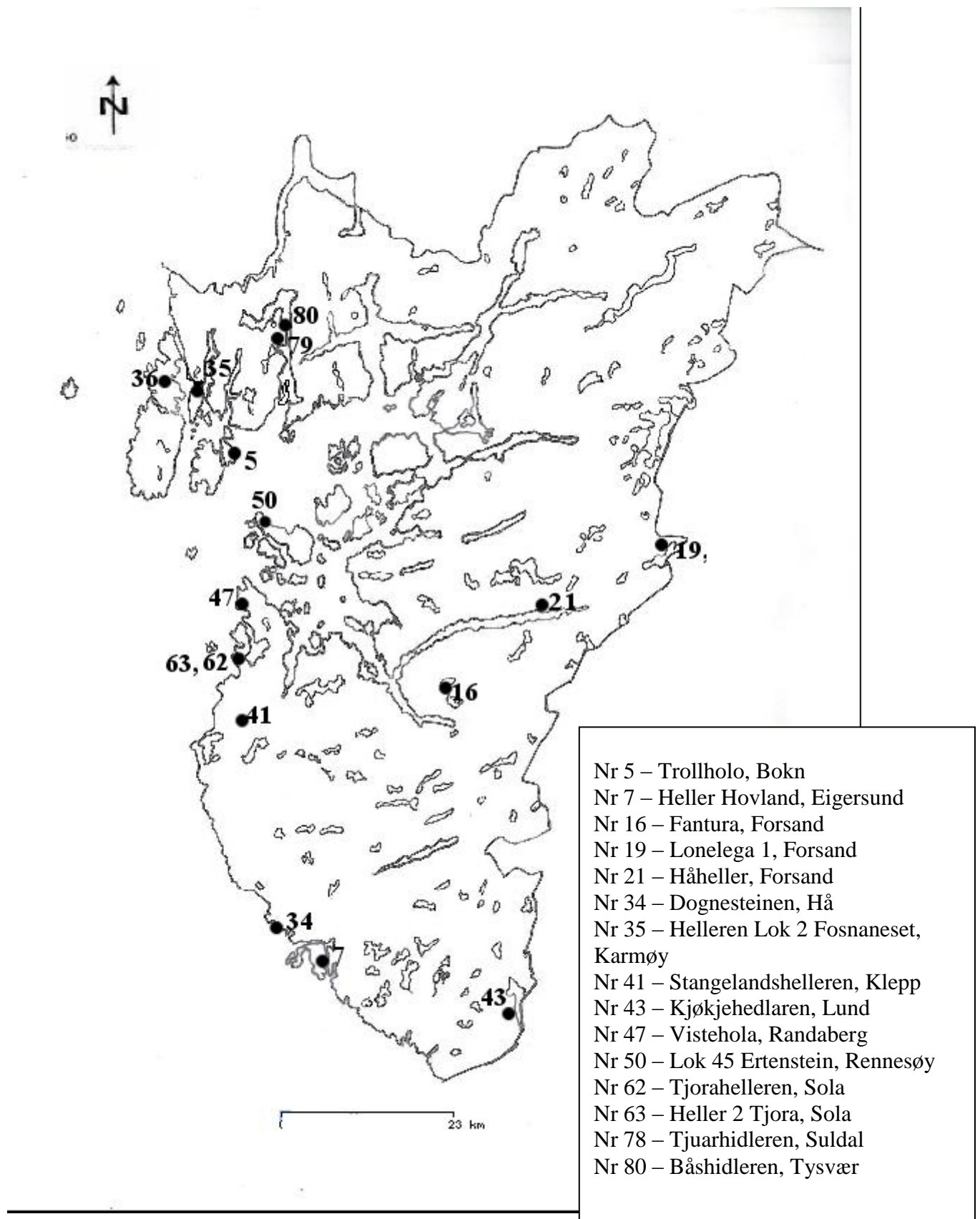
Ved indre fjord og innland er lokalitetene karakterisert som stor, mens i innlandet er den karakterisert som middels stor.

4.4.4. Orientering

Som tabellen under viser, er fem himmelretninger som er representert, hvorav øst, sørøst og sør er de hyppigst brukte, mens vest og nordvest har noe færre. Seks av lokalitetene mangler informasjon ang himmelretningen.

N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukjent
0	0	3	3	3	0	2	1	7

Tabell 17. Viser lokalitetenes orientering i senneolitikum/bronsealder.

Figur 13. Kartet viser spredningen av hellere i eldre jernalder.

4.5. Eldre jernalder

I dette kapittelet vil jeg ta for meg bruken av hellere i eldre jernalder. Jeg vil vise spredningen og den geografiske plasseringen og bruk og orientering og størrelse.

4.5.1. Beliggenhet

Figur13 og tabell 16. viser spredningen av lokaliteter datert til eldre jernalder, de viser en fortsatt sterk konsentrasjon til ytre kyst, med en jevner fordeling mellom indre kyst, indre fjord og innland, med tre lokaliteter i hver av sonene, og med kun en heller i fjellsonen.

Ytre kyst	Indre kyst	Indre fjord	Innland	Fjellsonen
6	3	3	3	1

Tabell 18. Viser hellernes geografiske beliggenhet i eldre jernalder.

4.5.2. Funksjon

15 av hellerne har blitt karakterisert som boplass, en som grav og fire har funn som tyder på metallarbeid.

Boplass	Depot	Grav	Metallurgi
15	1	0	3

Tabell 19. Viser lokalitetenes funksjon i eldre jernalder.

Boplass

Det daterende materialet for eldre jernalder er spanformet leirkar, jernfragmenter, gjerne i form av slag og bryne. Det foreligger også enkelte ¹⁴C-dateringer.

Keramikken kan tyde på at matlaging har vært en av aktivitetene som har foregått.

Nr. 34, 35, 36, 47, 62 og 63 er de seks hellerne lokalisert til den ytre kysten. Alle lokalitetene er datert også til tidligere perioder. Nr. 35, 36 og 47 har datering fra alle de foregående periodene, nr. 34 og 62 har datering fra eldre og yngre jernalder, men mangler datering fra

senneolittikum/bronsealder. Nr. 63 har datering fra yngre steinalder og senneolittikum/bronsealder samt nyere tid, men mangler datering fra eldre steinalder.

Både nr. 62 og 63 ligger i samme område, men nr. 62 har spor etter noe mer omfattende bruk gjennom alle periodene.

Nr 5, 7 og 50 er lokalisert til en indre kysten, både nr. 5 og 7 har også dateringer fra eldre steinalder, med opphold i yngre steinalder og senneolittikum/bronsealder. Nr. 50 har derimot dateringer fra alle disse periodene. Nr. 5 er datert ved keramikkskår, Nr 7 er datert til eldre jernalder ved ¹⁴C- datering av trekull. I nr. 50 er dateringene gjort på bakgrunn av slagg og ¹⁴C- datering av hasselnøttskall.

Nr. 21, 79 og 80 er lokalisert til den indre fjorden. Både 21 og 79 er datert til eldre periode, nr. 21 er datert til alle de foregående periodene, de daterende elementene er hovedsakelig spannfornet leirkar, men området er gode jakt og fiskemuligheter, samt sanking av nøtter. Mulig at helleren har fungert som oppholdssted under en av disse aktivitetene. nr 79 er også datert til eldre og yngre steinalder, men mangler spor fra senneolittikum/bronsealder. Også her er det leirkar som er det daterende elementet, det er funnet en del bein, skjell og trekull, men disse kan likeså godt være fra en av de eldre periodene. Det er dermed vanskelig å si noe om lengden på oppholdet. Nr. 80 har kun datering til eldre jernalder, her er det funnet jernslag, leirkar, ildsted og bryne. Harald Egenæs Lund stod for utgravingen av helleren, og jeg vil nevne at han har satt helleren i forbindelse med en bygdeborg og steinsirkel som ligger ikke langt unna lokaliteten og tolket helleren som et mulig sted for rituell praksis (Lund, 1941).

Nr. 16, 41 og 43 er de tre lokalitetene som er lokalisert til innlandet, Nr. 16 har kun datering til eldre jernalder, Nr. 41 er datert til eldre og yngre steinalder og bronsealder, den er lokalisert nær Figgjoelven, materialet datert til de to eldste periodene viser at den har vært rettet mot en marin økonomi, det er vanskelig å si om dette gjelder for eldre jernalder også. Men helleren er lokalisert i beiteområde, funnene som dateres til eldre jernalder er spannfornet leirkar, og bruken har trolig vært av kortvarig karakter. Nr. 43 er datert til steinbrukende tid på bakgrunn av en rekke flintavslag, og til eldre jernalder ved spannfornet leirkar. Det er funnet jernslag og klinknagle, men dette kan også dateres til yngre jernalder/middelalder. Det er også funnet en rekke bein både brente og ubrente, men ingen er blitt datert så også dette kan stamme fra både yngre og eldre perioder enn eldre jernalder.

Nr. 19 er den eneste av lokalitetene fra eldre jernalder som er lokalisert til fjellet. Hellenen viser til bruk fra eldre steinalder helt frem til nyere tid. I de tidligere periodene er den hovedsakelig tolket som en fangststasjon, eller overnattingssted på vei til fangstplasser i fjellet eller tilbake til kysten. Funnene fra eldre jernalder består av keramikk og ¹⁴C- datering, og det er vanskelig å knytte den til jakt, det er fullt mulig at det dreier seg om overnattingssted for gjetere eller handelsmenn.

Depot

I heller Nr. 16 (Fantura) ble det funnet en jernøks like utenfor helleren, denne var begravd under torv mellom to steiner, og bar preg av å være utsatt for sterk varme. Ut i fra funnbeskrivelsen kan dette tolkes som et depotfunn, men det er uvisst hvordan dette har fremkommet, og helleren har ikke vært utgravd av arkeologer.

Metallurgi

Tre av hellerne har slagghunn som tyder på at lokaliteten har vært knyttet opp mot metallarbeid. Dette gjelder heller nr 43, 50 og 80, som er lokalisert til henholdsvis innlandet, indre kyst og indre fjord. Det er stort sett kun snakk om få og små biter med slagghunn som er funnet i hellerne og alle tre lokaliteter har også funn som peker mot boplass. Det at slagghunnene er så få og små tyder på at det ikke er snakk om omfattende metallurgisk aktivitet, som for eksempel smiing. Trolig er det snakk om mindre reparasjoner som har blitt utført, men det kan også knyttes opp mot en rituell praksis.

4.5.3. Størrelse

Hellerne kan hovedsakelig kategoriseres som middels store (mellom 11 og 49m²) mens liten og stor begge er representert med tre lokaliteter, to av lokalitetene mangler informasjon ang. størrelse.

Liten	Middels	Stor	Ukjent
3	8	3	2

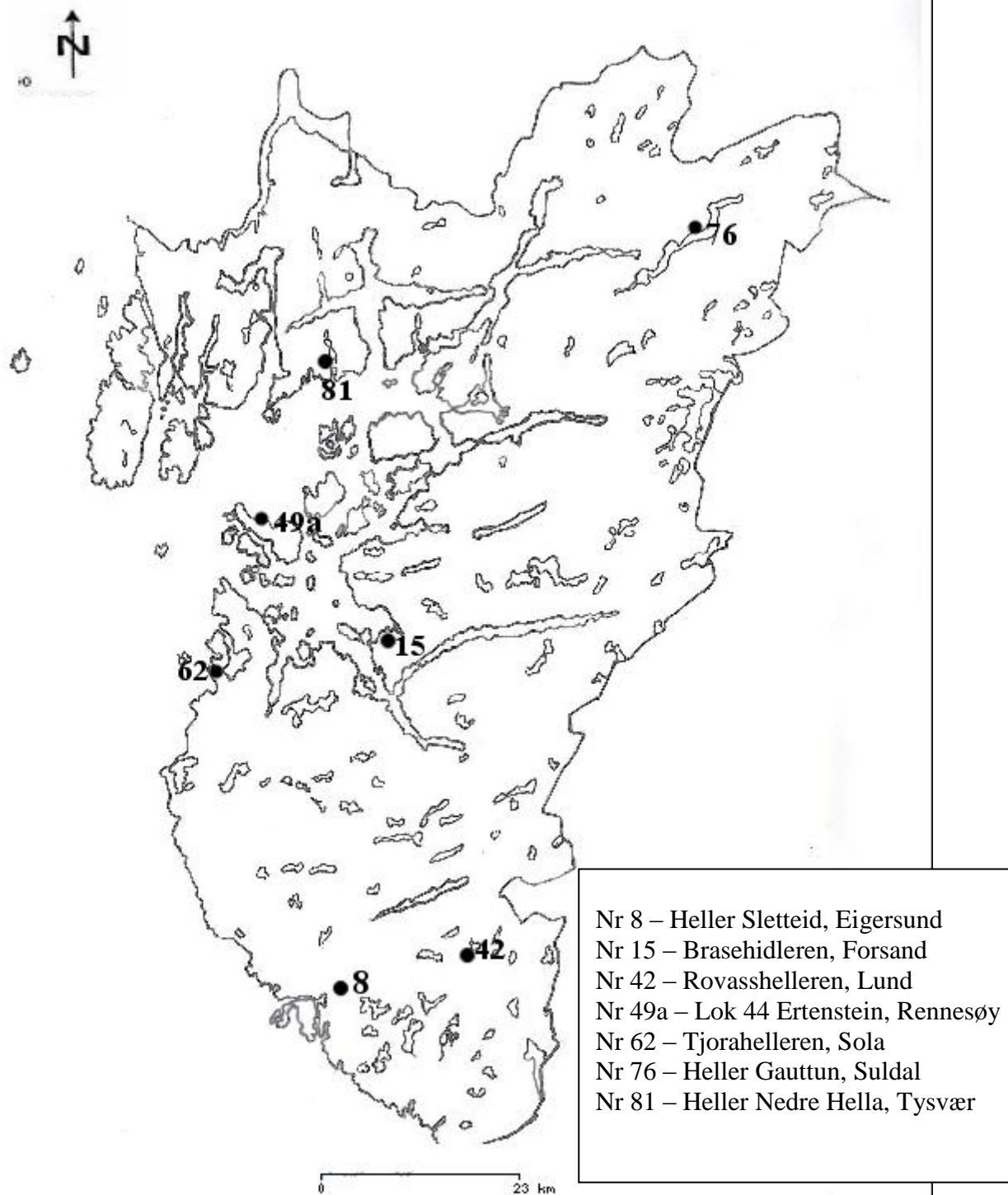
Tabell 20. Viser hellernes størrelse i eldre jernalder.

4.5.4. Orientering

Fremdeles er det størst andel av hellerne som er orientert mot enten øst, sørøst eller sør, mens en hellere er orientert mot vest og en mot nord, denne helleren er den samme som opptrer i eldre og yngre steinalder.

N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukjent
1	0	4	4	3	0	1	0	3

Tabell 21. viser lokalitetenes orientering i eldre jernalder

Figur 14. Kartet viser spredningen av hellere i yngre jernalder/middelalder

4.6. Yngre jernalder/middelalder

I dette kapittelet vil jeg ta for meg bruken av hellere i yngre jernalder/middelalder. Jeg vil vise spredningen og den geografiske plasseringen og bruk og orientering og størrelse.

4.6.1. Beliggenhet

Syv hellere er datert til denne perioden, av disse er en lokalisert til de ytre kysten, tre til den indre kysten og tre til innlandet. Det er ikke registrert noen hellere inn i fjordene eller i fjellsone. Kun tre av disse syv hellerne viser tegn til bruk også i tidligere perioder, en har datering til eldre steinalder, en har datering til eldre og yngre steinalder og eldre jernalder, mens en har materiale som kan tyde på bruk i steinbrukende tid, men en eksakt datering har ikke latt seg gjøre. Ingen av lokalitetene viser til bruk i nyere tid.

Ytre kyst	Indre kyst	Indre fjord	Innland	Fjellsone
1	3	0	3	0

Tabell 22. Viser lokalitetenes beliggenhet i forhold til de geografiske sonene i yngre jernalder/middelalder.

4.6.2. Funksjon

Seks av de syv hellerne er definert som boplass ut fra de funn som er gjort mens to lokaliteter har slaggunn som viser til en form for jernbearbeiding.

Boplass	Depot	Grav	Metallurgi
6	0	0	2

Tabell 23. Viser lokalitetenes funksjon i yngre jernalder/middelalder

Boplass

Av de seks lokalitetene som er definert som boplass, er en lokalisert ved ytre kyst, to til indre kyst, mens tre er lokalisert til innlandet. Ingen av disse tre viser tegn på å ha vært brukt i andre perioder. Materiale som foreligger på disse lokalitetene er spinnehjul, bakstehelle, ten og kleberkar. Det er også funnet avlstein og renneslagg som vil bli beskrevet nærmere under. Heller nr 62, Tjorahelleren har muligens fungert som avfalls plass. Denne tolkningen blir gjort

på bakgrunn av hustuften fra vikingtid som er lokalisert like bak helleren (Myhre, 1968). Ellers er det gjort funn av både ten og spinnehjul som kan indikere kvinners tilstedeværelse.

Metallurgi

De to hellerne som har slagggfunn er lokalisert til den indre kysten. Nr 49a er også definert som boplass, funnene som knytter lokaliteten til metallurgi er funn av en avlstein samt 14 slaggsprøver og ni prøver med jern/jernutfelling. Helleren ligger i myrlendt beitemark og funnet ved faglig utgravning.

nr 81 har kun funn av slag, hvorav tre biter er renneslag, og trekull. Funnet ble gjort ved forundersøkelse/ registrering for Økonomisk Kartverk. Helleren ligger i kanten av dyrket mark og prøvestykket viste et kulturlag på mellom 0.20 og 0.60 m.

4.6.3. Størrelse

Tre av hellerne defineres som liten, en som middels stor, en som stor og to mangler informasjon angående størrelse.

Liten	Middels	Stor	Ukjent
3	1	1	2

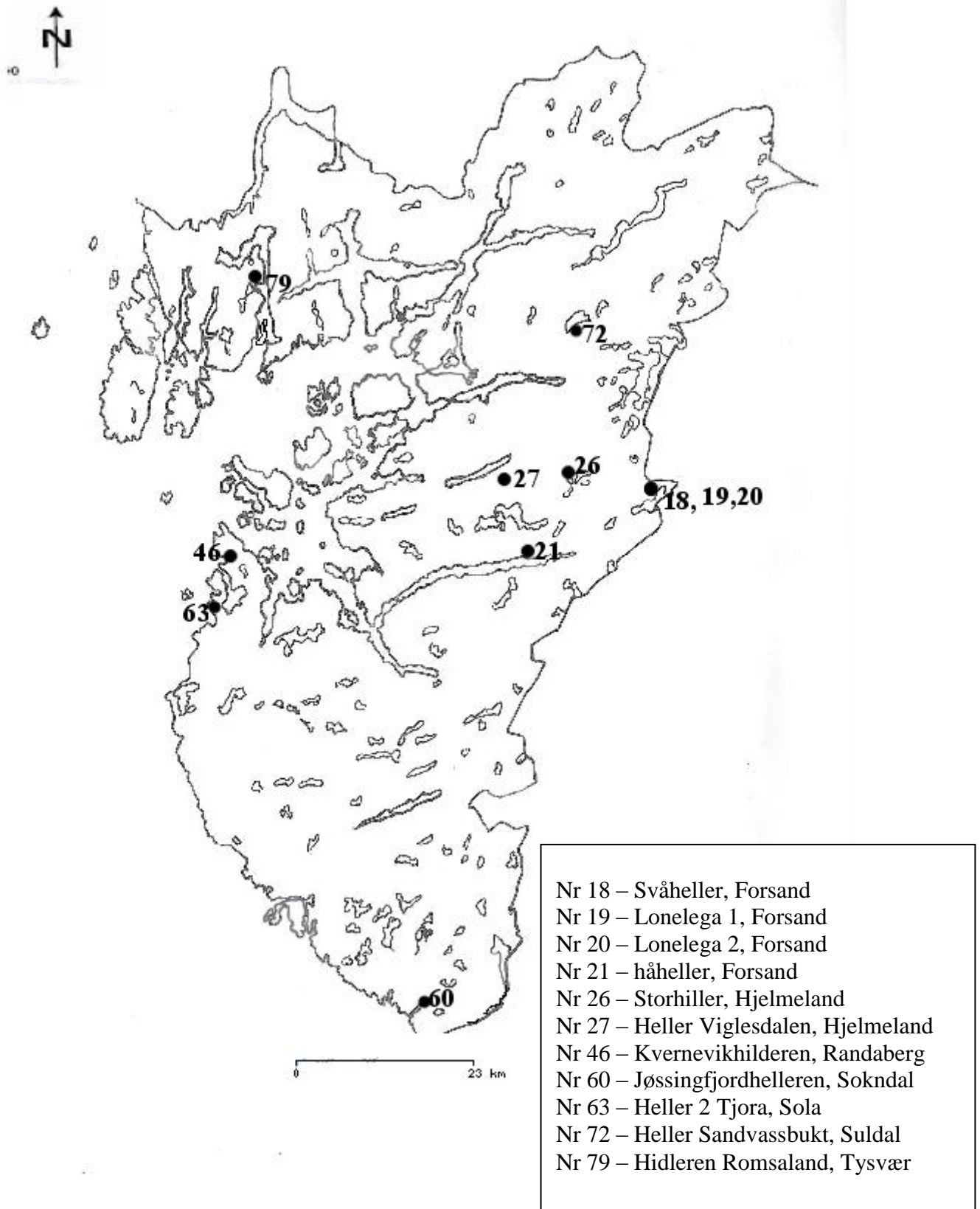
Tabell 24. Viser lokalitetenes størrelse i yngre jernalder/middelalder.

4.6.4. Orientering

I denne perioden mangler tre av lokalitetene informasjon angående orientering, ellers er en orientert mot nord, igjen er det den samme som er datert til både eldre og yngre steinalder og eldre jernalder. En er orientert mot øst, en mot sørøst og en mot sørvest. Dette er den eneste tidsperioden som ikke har en hellere orientert mot sør og vest.

N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukjent
1	0	1	1	0	1	0	0	3

Tabell 25. Viser hellernes orientering i yngre jernalder/middelalder.

Figur 15. Kartet viser spredningen av hellere i nyere tid.

4.7. Nyere tid

Kartet i figur 15 viser de hellerne i mitt materiale som også har spor etter bruk i nyere tid.

4.7.1. Beliggenhet

11 av 84 lokaliteter har spor som viser bruk i nyere tid, kartet og tabellen viser en tydelig konsentrasjon til de indre fjordstrøkene og fjellet.

Ytre kyst	Indre kyst	Indre fjord	Innland	Fjellsone
1	0	4	1	5

Tabell 26. Viser lokalitetenes geografiske plassering i nyere tid.

4.7.2. Funksjon

Av disse 11 hellerne har fire av dem bygninger fra nyere tid innunder. Heller nr. 60 i Jøssingfjorden er trolig den mest kjente, hvor gårdshus har vært bygd innunder helleren. I dag står det to hus under helleren, men det er også spor etter flere husgrunner. Under Storhiller er det bygget en liten jakthytte/ gjeterbu. De to andre har mindre bygninger under som trolig har fungert som redskapsskjul. En heller har oppbygd steinmur som ligger over det funnførende laget. Ellers består funnene av krittpipe, porselenspipe, hesteskosøm, børsflint, blykule, garnsøkke av bly, jernfragmenter og glass. I Håheller er det også en god del slagg som trolig stammer fra en åpen koksfyrt smie som ble drevet frem til 1942 (Bang-Andersen, 1983a).

4.7.3. Størrelse

Kun to av hellerne betegnes som liten, seks stykker betegnes som middels stor, mens tre betegnes som store. Bruksområde til helleren har nok hatt en stor innvirkning på valg av størrelse.

Liten	Middels	Stor	Ukjent
2	6	3	0

Tabell 27. Viser lokalitetenes størrelse i nyere tid.

4.7.4. Orientering

I nyere tid er hovedvekten av lokalitetene orientert enten mot sør eller sørøst, ellers er en orientert mot øst og en mot vest, to av lokalitetene manglet informasjon ang. retning.

N	NØ	Ø	SØ	S	SV	V	NV	Ukjent
0	0	1	3	4	0	1	0	2

Tabell 28. Viser lokalitetenes orientering i nyere tid.

Hellerne er stort sett vendt mot sør eller sørøst, en er vendt mot øst og en mot vest. To av hellerne mangler informasjon angående retning.

5. Diskusjon

I dette kapittelet vil jeg ta for meg de samfunnsmessige aspektene ved de ulike periodene. Jeg vil fokusere på økonomi og bosetningsmønster – hvilke matressurser ble utnyttet, hvordan har boplassene fordelt seg og kan dette settes i sammenheng med ressursutnyttelsen og hvordan denne ble organisert. Videre vil jeg ta for meg de sosiale forholdene – hvordan har samfunnet vært organisert og har det vært sosiale forskjeller i samfunnet. Jeg vil så ta for meg det rituelle livet – hvilke ritualer er det spor etter og hvor foregikk det i landskapet? Til slutt vil jeg ta for meg materialet som foreligger for Rogaland og diskutere dette opp mot disse aspektene.

Kapittelet vil først ta for seg de ulike tidsperiodene, en generell del som omhandler Vestlandet i den aktuelle tidsperioden og en spesifikt om Rogaland før jeg tar for meg materialet og diskuterer dette mot samfunnsteoriene som er framlagt.

5.1. Mesolitikum

Eldre steinalder deles tradisjonelt inn i tre perioder, det er tidligmesolitikum (9500 – 8000 f.Kr.), mellommesolitikum (8000 – 6500 f.Kr.) og senmesolitikum (6500 – 4000 f.Kr.). Hver av disse periodene kan underoppdeles i flere kronosoner (Bjerck, 2008a). I dette kapittelet vil jeg kun holde meg til de tre hovedperiodene, og da med fokus på mellom- og senmesolitikum da hellerne i Rogaland ikke har eldre dateringer enn til mellommesolitisk tid.

5.1.1. Økonomi og bosetningsmønster

Tidligmesolitikum på Vestlandet tolkes generelt som en periode med spesialisert jakt på store pattedyr, men gjennom materialet kommer det frem spor etter en bred bruk av land som trolig reflekterer et varierende næringsgrunnlag gjennom tide og rom. Bosetningsmønsteret er sterkt knyttet opp mot økonomien, de mesolittiske boplassene har en klar konsentrasjon i kyststrøk som viser til et variert næringsgrunnlag knyttet til marine ressurser. Boplassene er også knyttet til naturlige havner, men det er i senere tid også blitt påvist en rekke høyfjellslokalteter. I Rogaland er lokaliteter fra TM stort sett transgredert (Bang-Andersen, 1996, Johansson, 2000, Bjerck, 2008a).

Tapestransgresjonen førte til at mange strandbundne boplasser har blitt oversvømt og det er derfor få funn fra denne perioden. De funnene som foreligger viser at bosetningen i den tidlige delen av mellommesolitikum stort sett besto av små og spredte lokaliteter, som ligger i flere ulike typer miljø. Både terrestriske og marine ressurser har blitt utnyttet, men

bosettingen har hovedsakelig vært konsentrert ved kysten med sesongmessig utnyttelse av fjordene (Bjerck, 2008a).

Dette mønsteret endrer seg i overgangen fra mellommesolitikum til senmesolitikum. Boplassområdene er i denne periode betraktelig større, bestående av enkle lokale grupper; konsentrasjoner av boplasser ligger i ressursrike områder som for eksempel ved tidevannsstrømmer. Det er også spor etter større kontinuitet i bosetningen. Antagelig dreier det seg om hyppigere gjenbruk som reflekterer større grad av bofasthet enn tidligere. En slik livsform har vært avhengig av mobile arbeidsgrupper som sikret de ressursene som har lagt utenfor rekevidde fra basisboplassene. I senmesolitikum har disse forflytningene vært bedre organisert enn tidligere; jaktturene var lengre og et bredere spekter av arter ble jaktet og fisket. Disse arbeidsgruppene har også trolig hatt som oppgave å opprettholde det sosiale nettverket gruppene i mellom (Bergsvik og Olsen, 2003, Bergsvik og Hufthammer, 2009).

Selv om kysten var mest attraktiv, har også innlandet blitt omfattende brukt i løpet av eldre steinalder. Spesielt i senmesolitikum blir det en mer omfattende bruk av fjellet og skogsområdene. De fleste av boplassene i høyfjellet er lokalisert til vann og da især ved inn- og utløp til større sjøer eller på odder og nes som har gitt god oversikt over det omkringliggende landskapet. De er også lokalisert nær reinsdyrtrekk og da spesielt i topografiske ”flaskehals”; dette reflekterer en spesialisert reinsdyrjakt som enten har vært drevet individuelt eller ved kollektiv drivjakt. Også elgen har vært et viktig bytte i enkelte innlandssoner og der elver og fosser har vært en sentral del av topografien har også trolig laksefiske vært en viktig del av økonomien. Den sterke dominansen av flint som er gjort ved disse boplassene tyder på at reinjegerne kom fra kysten (Bang-Andersen, 1981a, Lillehammer, 1994, Bang-Andersen, 1996).

5.1.2. Rogaland i Mesolitikum

Grunnet Tapestransgresjonen er det funnet få lokaliteter fra tidlig og mellommesolitisk tid i lavland og kysstrøk i Rogaland. De boplassene som er funnet ligger nær strandkanten innenfor små bukter og eksponert for nordlige vinder. Denne lokaliseringen, i bunnen av små vikar godt egnet som landingsplasser for små båter, tyder på utnyttelse av havets ressurser og at nærheten til disse har vært viktigere enn at oppholdsstedet skulle gi ly (Høgestøl et al., 1995:95, Løken, 2000).

En rekke boplassfunn fra Karmøy viser at dette området har vært attraktivt gjennom hele eldre steinalder og frem til utgangen av yngre steinalder. Dette er nok knyttet til de rike naturressursene som befinner seg her samt at Karmsundet var den viktigste ferdselsåren langs kysten. Boplassene ligger enkeltvis eller samlet i større konsentrasjoner og har stort sett lagt i tilknytning til nes, bukter og vikar like ved sjøen. Marine ressurser ansees som hovednæringen ut fra den nære beliggenheten til sjøen samt funn av redskaper brukt til preparering av kjøtt og huder og pilspisser som har vært brukt til jakt på sel, sjøfugler og fisk. Det er imidlertid sannsynlig at pilspissene også har vært brukt til jakt på terrestrisk fauna (Hatleskog, 1999).

Fra senmesolitikum er det den samme lokaliseringen som en ser ellers på Vestlandet og kjennetegnes ved en konsentrasjon av lokaliteter ved strømmer og sund, det er ofte snakk om store bosetninger som blir tolket som spor etter semi-sedentære eller sedentære befolkningsgrupper. Det har også vært en bruk av små spesialiserte lokaliteter som settes i sammenheng med utnytting av ulike typer ressurser eller spesialiserte funksjoner. Sør for Boknafjorden dominerer flinten og dette peker mot en kontakt med Jylland og flintdepotene der (Løken, 2000:170, Lillehammer, 2006).

De eldste høyfjellsdateringene på Sørvestlandet (Ryfylke og Setesdalsheiene) skriver seg fra 5200 f.Kr., et nettverk av boplasser har gjort det mulig å utnytte ressurser på en effektiv måte over store områder. Utnyttelsen i høyfjellet ser ut til å være konsentrert om en eller noen få viktige dyrearter og da særlig rein. I de lavereliggende fjellstrøkene, nedover i dalene, inn i skogen og ute ved kysten, har utnyttelsen vært noe mer sammensatt (Lillehammer, 1994).

5.1.3. Hellerne i Rogaland i mesolitikum

Det er 20 hellere datert til eldre steinalder i Rogaland. Av disse ligger syv ved ytre kyst, syv ved indre kyst, en ved indre fjord, to i innlandet og tre i fjellet. Den tidligste datering fra Rogaland er fra mellommesolitisk tid, (nr. 36, Fiskåhelleren, se appendiks).

5.1.3.1. Økonomi og bosetningsmønster

Ut i fra de funnene som er gjort i disse hellerne ser det ut til at ytre kyst har den mest intensive bruken; de er mer funnrrike og har også større variasjon i funnsammensetning i forhold til de resterende sonene samtidig som de fleste også er av middels størrelse. Det kan tyde på at disse lokalitetene har vært brukt i lengre perioder eller besøkt gjentatte ganger. Hellerne ved indre kyst, indre fjord og innland har færre funn, tynnere kulturlag og mindre variasjon og tyder på at de i større grad har fungert som sporadiske oppholdssteder/ overnattingssteder. Flere av

disse er også regnet som små hellere. Når en kommer til lokalitetene i fjellet er det derimot flere funn bestående av flintredskaper og brente bein/bålrester som peker på kortere sesongopphold i forbindelse med reinsjakt. Det er funnet tre hellere datert til eldre steinalder, dette er nr 22 (Maudal Øvre), nr. 19 (Lonelega) og nr. 26 (Storhiller). Disse tre lokalitetene skiller seg ut i den forstand at de vanligste funnene fra steinalderen i fjellet skriver seg fra åpne boplasser, men de er i likhet med de fleste åpne boplassfunn i fjellet lokalisert nær vann. Storhiller er den største av dem og har vid utsikt over Storhillervatnet og har vært et ettertraktet overnattingssted også i senere tid. Den ligger midt mellom Bykleheienes sentrale villreinområde og boplassområdene i midtre Ryfylke som er antatt å være av mer permanent karakter. Hellenen kan ha vært en del av flytningsruten til en og samme gruppe, fra lavlandet til høyfjellet (Bang-Andersen, 1987).

Dette mønsteret passer inn med det generelle bosetningsmønsteret for eldre steinalder der bosetningen har vært konsentrert til kysten, med en mer sporadisk bruk av innlandet, og igjen bredere bruk av fjellet i forbindelse med storviltjakt med hovedvekt på rein. Det begrensede antallet hellere som har vært brukt tyder også på at de ikke har vært ettertraktet som boplasser, men brukt dersom de har lagt i tilknytning til viktige ressurser. Dette ser en også på lokalitetene i fjellet for hovedvekten av boplasser som er funnet er åpne (Bang-Andersen, 2008).

Funnene fra ytre kyst viser ikke overraskende en marin orientering i form av fiskeredskaper, men samtidig har enkelte av hellerne (nr. 36, Fiskåhelleren og nr. 47, Vistehola) materiale som viser en utnyttelse av de terrestriske ressursene. I Fiskåhelleren tyder materialet på en i all hovedsak terrestrisk utnyttelse samtidig som den har en plassering som gjør at den ikke kan knyttes direkte til havet. I Vistehola er både marin og terrestrisk utnyttelse. Dette vises gjennom både faunmateriale og redskapsmaterialet; det er funnet trekantmikrolitter som kobles mot jakt på både stor- og småvilt i begge disse hellerne. Det er store likhetstrekk med materialet fra disse to hellerne og Storhiller som er lokalisert til fjellet; helleren er delvis utgravd og funnene peker mot storviltjakt og da mest sannsynlig reinsdyrjakt. Og også her er det funnet flere trekantmikrolitter. Samlet sett viser disse tre hellerne den brede utnyttelsen av ressurser som har foregått i eldre steinalder (Eilertsen, 2009a, Eilertsen, 2009c).

Ved indre kyst er det vanskeligere å bedømme bruk og økonomi da det daterbare materiale i all hovedsak består av mikroflekker/ mikrolitter. Det er heller ikke de samme mengdene med funn som fra ytre kyst. Ut i fra dette kan det virke som hellerne har fungert som midlertidige

oppholdssteder i forbindelse med jakt, fiske og sanking, eventuelt plasser der redskap har blitt skjerpel/ laget.

Ved indre fjord er det kun funnet en hellere med spor fra eldre steinalder og det daterbare funnet består av en meisel i grønnstein. Ut i fra de funn som foreligger er det naturlig å tolke dette som et midlertidig opphold, men siden disse funnene stort sett er gjort av privatpersoner (30 år etter en faglig utgraving/undersøkelse) anser jeg det som mulig at det vil ligge flere gjenstander i helleren som kan belyse bruk og økonomi nærmere.

I innlandet er det to hellere (Nr. 39 Øksnevadhelleren og 41 Stangelandshelleren) med spor etter bruk, disse ligger på hver sin side av Figgjo-elven, der Stangelandshellerne har flest funn og bærer preg av marin orientering, men viser også til terrestrisk utnyttelse. Disse to hellerne har trolig blitt valgt ut fra sin beliggenhet ved elven, en tredje heller, nr 40 (Gåsen), er også lokalisert nær denne elven, men ved dens utløp ved kysten. trolig har laksefiske spilt en viktig rolle, men det er vanskelig å si for sikkert da fiskebein ikke har blitt tatt vare på fra utgravningene av Stangelandshelleren (Myhre, 1980).

I fjellet er det tre hellere med funn fra eldre steinalder to av disse har større mengder materiale, mens en kun har mindre avslag. Hellernes materialet og beliggenhet gjør at det er naturlig og tolke disse som oppholdssteder i forbindelse med jakt, og da mest sannsynlig reinsdyrjakt (Bang-Andersen, 1987, Bang-Andersen, 2008).

Ut i fra antall hellere datert til eldre steinalder (20) mener jeg det er belegg for si at hellere ikke har vært en vanlig boplassform i eldre steinalder. Videre viser materialet en sterk konsentrasjon av opphold rundt kysten, noe som også stemmer med den kunnskapen en har om Vestlandet generelt og Rogaland spesielt (Bang-Andersen, 1996, Bjerck, 2007). De hellerne som er lokalisert i de andre sonene ligger gjerne nær elver og vann (nr 19, 26,39 og 41, se appendiks) som også stemmer overens med boplassmønsteret for denne perioden (Lund, 1940, Bang-Andersen, 2008). Vistehola står nok fremdeles i en særstilling når det gjelder mengden funn og lengde på opphold. Det er likevel i flere av de andre hellerne spor som tyder på bruk flere ganger i løpet av perioden, eventuelt over lengre tid i en kortere del av perioden. Dette tolkes på bakgrunn av mengden funn som er gjort, flere av disse har et ensidig materiale, enten mot jakt eller fiske, og kan tyde på spesialisert jakt, der en gruppe jegere/fiskere har oppholdt seg deler av året i forbindelse med sesongmessig jakt.

Vistehola ble arkeologisk undersøkt første gang i 1907 og senere i 1910 (Brøgger, 1910, 1925), og 1939 og 41 (Lund og Degerbøl, 1951). Og materialet som har kommet frem fra disse undersøkelsene har blitt gjennomgått og diskutert en rekke ganger. Den rådende teorien i dag er at det er en boplass der hovedbosettingen trolig har foregått på vinterstid, med bosetting for enkelte individer (gamle, kvinner og barn) om sommeren. Denne tolkningen er gjort på bakgrunn av det osteologiske materialet som er gjort i helleren. Den ligger godt til i en lun vik og har gitt gode muligheter for fiske, skjellsanking og seljakt. Samtidig har område rundt helleren vært skogkledd og bydd på gode jaktmuligheter av både små- og storvilt. Alt dette har gjort at de som har oppholdt seg i hulen ikke har trengt å dra langt for å utnytte et bredt spekter av ressurser (Mikkelsen, 1978, Bang-Andersen, 1983b).

Når det gjelder flintfunnene i hellerne fra innland og fjell tyder dette på kontakt med kysten og at det er jegergrupper herfra som har drevet med sesongbetenget jakt. At det er få funn fra disse områdene kan nok tilskrives nettopp det at hellere sjeldent ble brukt som bosteder. De er nok ikke beskrivende for utnyttelsen av innland og fjell i denne perioden. Dette blir jo også da bekreftet av de mange åpne høyfjellslokalitetene som er oppdaget, og de mange lokalitetene som er begynt å dukke opp i innland/ skogsområder.

Når det gjelder valg av hellere mener jeg den viktigste faktoren har vært lokalisering i nærheten av rike og stabile biotoper (uten at jeg har hatt mulighet til å undersøke dette nærmere). Det kan også se ut til at det er en tendens mot solvendte hellere der østvendt dominerer fulgt av en i SØ, to i S, to i V og to i NV. En heller er også orientert mot N og viser nok at heller ikke orientering har vært det viktigste ved valg av hellerne. Lokalitetene har vært små og få i forhold til de åpne og trolig rettet mot en spesialisert bruk som jakt og fangst.

5.1.3.3. Rituellet liv

Med unntak av to funn av skjeletter på åpne lokaliteter (Indrelid, 1996, Sellevold og Skar, 1999) er alle mesolittiske gravfunn i Norge fra huler og hellere (Todnem, 1999).

I Rogaland er det funnet skjelettresten i to av hellerne (nr 47, Vistehola og nr 62, Tjorahelleren). I Vistehola er det funnet et bort i mot inntakt skjelett av en tenåringsgutt samt deler etter en eldre person. Det hele skjelettet som er funnet bærer tydelig preg av en bevisst nedleggelse/gravlegging, mens skjelettdelene etter den eldre personen består av noen fingerledd og det kan dermed være overilt å sette dette i forbindelse med en gravlegging da det kan dreie seg om en ulykke der offeret overlevde. Når det gjelder Tjorahelleren er det også

her kun snakk om noen små deler av et menneskeskjelett, disse har blitt datert ut fra skjellaget de ble funnet i. Også her er det for lite til å kunne sette det inn i en sikker rituell handling, men det hele skjelettet fra Vistehola viser at boplassgravlegginger fant sted. Dette stemmer overens med funn fra Skandinavia og resten av Norge som viser at boplassbegravelser har vært vanlig (Jensen, 2001:221-231). Det at ikke flere av hellerne datert til eldre steinalder har levninger etter mennesker viser at det neppe har vært vanlig praksis å gravlegge sine nærmeste i hellerne i Rogaland. Eldre steinalder er også den eneste perioden hvor det er sikre funn etter gravlegging i hellere i Rogaland. En kan se disse i sammenheng med tilsvarende gravlegginger andre steder i Vest-Norge, i Hordaland har en for eksempel Grønehelleren og Skipshelleren. I Grønehelleren ble det funnet fire skjeletter som er blitt gravlagt i avfallsdyngen, men det ble funnet oker i de samme lagene og dette tolkes som gravgaver eller en del av et gravritual. I Skipshelleren ble det funnet en mengde oker og i samme lag også rester av et menneskeskjelett som tyder sterkt mot gravlegging (Indrelid, 1996:56f, Todnem, 1999).

5.2. Tidlig- og mellomneolitisk tid

5.2.1. Økonomi og bosetningsmønster

Overgangen fra mesolitikum til neolitikum på Vestlandet ser ut til å være preget av en rekke dyptgripende endringer i materiell kultur og råstoffbruk på den ene siden, mens det på den andre har vært en fortsettelse av et stabilt fangstsamfunn fra senmesolitikum. Det er registrert svært høye boplasskonsentrasjoner i tidligneolitikum og langtidsboplasser utgjør i overgangen til TN det dobbelte av det som er funnet fra SM (Olsen, 1992, Bergsvik, 2002, Hjelle et al., 2006).

Funn fra den neolitiske perioden gir først og fremst et bilde av langvarig kontinuitet med bakgrunn i den mesolitiske fangsttradisjonen. Fangstkulturen står sterkt i tidligneolitikum så vel som i mellomneolitikum, men det har tidvis vært kontakt mellom østlige jordbrukskulturer og vestnorske fangstgrupper. Pollendiagram viser, om enn små, spor av beiteindikatorer og endring i skogvekst. Dette kan peke på en liten endring i ressursutnyttelsen i TN og utover, men trolig fant slike jordbruksaktiviteter sted i liten grad og hadde liten effekt på den tradisjonelle jeger- fiskerøkonomien. Den vestnorske fangstkulturen har vært i stand til å praktisere og kontrollere et ikke-økonomisk motivert jordbruk på egne premisser grunnet

naturlige vilkår og sosial dynamikk. Dette har foregått gjennom et svært langt tidsrom (Olsen, 1992, Bergsvik, 2002, Hjelle et al., 2006).

Det er snakk om en livskraftig fangstkultur med et stabilt og sedentært bosetningsmønster i Vest-Norge. Bosetningen er knyttet til ressursoptimale soner i et område som har et enestående næringsgrunnlag for fangstøkonomi. En slik utvikling av en kystbasert sedentær kulturform har trolig utløst et potensial for befolkningsøkning, ekspansjon og påvirkning utad (Olsen, 1992).

Funn gjort i de østre og søndre delene av Hardangervidda viser at grupper østfra og sørfra regelmessig har utnyttet høyfjellsressursene gjennom hele steinalderen, dette gjør høyfjellet til en viktig kulturell og territoriell kontaktsone (Olsen, 1992).

5.2.2. Tidlig- og mellomneolitisk tid i Rogaland

I Rogaland øker funnmengden betraktelig i yngre steinalder, boplasser og funn dukker opp i et større antall, noe som kan settes i sammenheng med befolkningsvekst og kanskje større bofasthet. Pollenanalyser tatt fra ulike deler av Rogaland indikerer at husdyrhold blir introdusert rundt 5200 BP. Jakt og fiske må likevel ha vært den viktigste lokaliseringsfaktoren for bosetning gjennom store deler av yngre steinalder (Høgestøl et al., 1995).

De fleste lokalitetene ligger langs kysten, men noen få er også funnet innover i landet og da hovedsakelig langs elver eller ved bredden av vann. Det er trolig snakk om sesongmessig bruk av disse boplassene. Det arkeologiske materialet peker mot bruk helt tilbake i mesolitikum (Myhre, 1980). Funn av plantemateriale hentent fra arkeologiske lokaliteter viser til en småskala kornproduksjon rundt 2500-2200 BC (slutten av mellomneolitikum – begynnelsen tidlig senneolitikum) (Høgestøl og Prøsch-Danielsen, 2006). Pollendata fra blant annet Lonartjønn indikerer også avskoging som trolig har sammenheng med husdyrhold. Jakt og fiske var likevel de viktigste faktorene i naturalthusholdningen og var dermed også avgjørende for bosetningsmønsteret (Soltvedt et al., 2007:195).

5.2.2.1. Fjellsonene

Boplassfunnene i fjellet viser at fysisk nærhet til vann har vært viktig for lokaliseringen av boplassene/aktivitetsplassene. Disse stedene hadde også gode opptrekksmuligheter for båt. En slik plassering har gitt god terrengoversikt og gode fremkomst- og posisjoneringsmuligheter i forbindelse med jakten. Det er også viktig å nevne at vannsonene ofte har de beste

beiteområdene og virker dermed tiltrekkende på reinen. Dersom vannet har vært stort nok er det også mulig å bruke i jakten, ved å jage reinen på vannet for så å drepe dyret da det er mest utsatt. De fleste av boplassene har ligget værhardt til, men til gjengjeld hatt gode fangst-taktiske forhold og det er tydelig at dette har vært viktigere for lokaliseringen enn hensynet til le for vær og vind. Oppholdene fremstår som kortvarige begrenset til noen dager, toppen en uke. Jakten har trolig blitt gjennomført av et lag på 4-6 personer (Bang-Andersen, 2008).

En utstrakt bruk av flint på boplassene lokalisert i innlandet og fjellet tyder på en nær kontakt med kysten. Det samme gjør sporadiske funn av skiferpiler, vestlands- og vespestadøkser og rhyolitt. Samlet viser dette at boplasser lokalisert til innlandet med stor sannsynlighet har utgjort fangststasjonene til gruppene som ellers i året har hatt tilhold ved kysten (Bang-Andersen, 2008:118).

Bang-Andersen har laget en skisse for hvordan sesongutnyttelsen av ytterkysten og innlandet mest sannsynlig har skjedd. Han mener basisboplassene har ligget ved kysten, disse har vært bebodd store deler av året bestående av en gruppe kanskje bestående av noen få kjernefamilier. Disse gruppene, eventuelt deler av dem, har i perioder flyttet innover til gode fangstplasser beliggende i de lavereliggende innlandsstrøkene og høyfjellet. Denne forflytningen har trolig skjedd i de periodene der innlandet har gitt større ressursutbytte enn kysten. Under disse sesongoppholdene har gruppene muligens benyttet flere boplasser ved å dele seg opp. Slik har de kunnet drive spesialisert jakt eller sanking på forskjellige steder. Trolig har de beveget seg langs elvene da disse danner de letteste og mest naturlige forbindelsesveiene. Det er vanskelig å si når disse sesongvandringene har funnet sted, for Sør-Rogaland har det trolig vært høst-, vinter- og våropphold på kysten og sommeropphold i innlandet. Dette baserer han på det faktum at kysten er rikest på fisk om vinteren og gråsel er lettest å fange i yngleperioden ut på høsten og fjordselen om våren. Han peker også på etnografiske studier som viser at vinterboplasser trolig var det sentrale stedet i fangstfolkets syklus. Her lå hovedboplassene hvor forberedelsene til mer sesongbetonte jaktspedisjoner som ble gjort ellers i året. Sesongflyttingen kan også ha skjedd lineært langs kystlinjen (Bang-Andersen, 1981a).

5.2.3. Hellerne i Rogaland i tidlig- og mellomneolitisk tid

Det er datert 19 hellere til yngre steinalder i Rogaland og det er i forhold til foregående periode fremdeles en stabil konsentrasjon til ytre kyst med syv hellere, mens det er en nedgang i bruken ved indre kyst og en økning ved indre fjord og i innlandet og en liten nedgang i fjellet.

5.2.3.1. økonomi og bosetningsmønster

Disse endringene i lokaliseringen indikerer at det skjer en endring i bruken av hellere ved indre kyst og i indre fjord. Mens bruken av hellere stiger i indre fjord synker den nesten tilsvarende ved indre kyst. Ved ytre kyst er det ganske klar gjenbruk av hellere, seks av syv hellere er brukt i eldre steinalder, mens det ved indre kyst kun er en av tre. Også indre fjord har hatt en økning, men det er kun snakk om en heller, mens det i fjellet er en heller mindre. Ser en på bruksintensiteten ut fra periodens varighet ser det ut til å være en sterk økning av hellerbruken i tidlig- og mellomneolitisk tid i forhold til mesolitikum (se tabell 1 og figur 3), men det er da ikke tatt med folkeøkning i betraktningen. Ser en ut fra dette er det fremdeles en liten bruk av hellere i forhold til boplasser generelt.

Endringen i bruk av de to geografiske sonene mener jeg kan vise til en endring i forflyttningsmønster i forbindelse med sesongmessig vandring, og at det ikke har vært tradisjoner forbundet med disse hellerne. Ved ytre kyst er gjenbruken trolig grunnet hellerens beliggenhet ved rike ressurser som det har vært naturlig å vende tilbake til. Bruken av indre kyst og indre fjord har muligens vært av mer sporadisk natur og uten de samme tradisjonene forbundet med stedet.

Ved ytre kyst er det fremdeles en liten overvekt av middelsstore hellere (fire av syv) mens tre av syv er små. Ved indre kyst er det en liten, en middels og en ukjent, ved indre fjord er det to middels og to store, ved innland er det en liten, en middels og en ukjent og i fjellet er det en middels og en stor. Dette viser at størrelse trolig har vært en av faktorene i utvelgelse av heller, men ikke nødvendigvis avgjørende.

Dersom en ser på himmelretningene er sør den mest brukte med fire lokaliteter, men øst, sørøst og vest har tre lokaliteter og nord har en, i likhet med for eldre steinalder og viser en tendens mot solvendte hellere som det foretrukne. Den nordvendte helleren er atypisk, men kan vel tyde på at beliggenhet knyttet til ressurser var det viktigste for valg av akkurat denne helleren.

Materialet fra ytre kyst består av steinredskaper (i hovedsak pilespisser), noen leirkarrester og dyrebein som har gitt ¹⁴C- dateringer. Ut i fra dette materialet er det vanskelig å si noe konkret om bruk, men trolig er det snakk om fangstplasser enten i forbindelse med fiske eller jakt.

Hellerne i fjellet viser fremdeles til jakt på reinsdyr, siden det har vært vanligst å bruke åpne boplasser i denne sonen også i yngre steinalder har denne nedgangen trolig lite å si for endring av bruken av fjellet. Det er også den helleren med færrest funn i eldre steinalder (nr. 22) som forsvinner i yngre steinalder.

Det er ingen indikatorer på gravlegginger fra denne perioden, men derimot på depot (nr. 69). På denne lokaliteten er det funnet en skiferkniv som ut i fra oppgitt funnkontekst tyder på en bevisst nedleggelse. Denne helleren er lokalisert til indre kyst.

Generelt sett viser materialet at kysten fremdeles har vært viktigst, det er små til middelsstore hellere som har blitt brukt og kulturlagene er tynne. Dette tyder på korte opphold, muligens brukt som aktivitetsplass i forbindelse med spesialisert jakt. Sørvendte hellere er vanligst, og det er tydelig at nordvendte hellere har blitt unngått i stor grad. Det er ikke et stort arkeologisk materiale, men er stort sett det samme som en finner på lokaliteter ellers og viser til vedlikehold og produksjon av redskaper.

I likhet med for eldre steinalder viser hellermaterialet for TN/MN, til tross for en relativ økning i antall hellere, at disse har hatt forholdsvis liten betydning i det totale ervervs- og bosetningsmønsteret.

5.3. Senneolitikum/bronsealder

5.3.1. Økonomi og bosetningsmønster

Forskning de siste tiårene har gitt et mye bredere og bedre bilde av bosetningen i senneolitikum og bronsealder. Ved overgangen til SN ser en at store fangstboplasser brukt sammenhengende i flere hundre år blir forlatt samtidig som pollenanalyser viser en øke i både husdyrhold og korndyrking. Fra å bosette seg på gode jakt- og fiskeplasser ble det nå vanligere å bosette seg der forholdene lå bedre til rette for korndyrking og beiting (Lillehammer, 2006). Mye tyder på at jordbruksboplasser, med fast helårsbosetning bestående av hus og tun, innmark og utmark, ble etablert allerede i slutten av steinalderen (Johansen, 2000:83f). Økonomien var blandet og bestod av korndyrking, pastoralisme, jakt og fiske

(Solberg, 1994). De beste naturvilkårene for jordbruksbosetning befinner seg på midt-Vestlandet i fjord- og dalbygdene og i forbindelse med løsmasseavleiringer (Bakka, 1993), og mot slutten av 2000-tallet var åkerbruk etablert i kyststrøkene, fjordbygdene og opp mot fjellet (Lillehammer, 2006).

Det skjedde en sterk kulturell utvikling spesielt knyttet til bruken av bronse til smykker og våpen, og alt metall ser ut til å komme uten i fra enten som råvare eller ferdig produkt (Lillehammer, 2006). Grunnlaget for bronseimporten og handelen lå i overskuddsproduksjon, det var viktig å produsere et overskudd av noe som var attraktivt nok til å kunne byttes i bronse (Johansen, 2000:79). Trolig kom mesteparten av varene til byttehandelen fra pastoralisme og jakt, dette baseres på osteologisk materiale fra blant annet Skrivarhelleren. Her er det funnet fjellrev, ekorn, hare, bjørn og mår som alle trolig ble fanget på grunn av pelsen (Prescott, 1991, Solberg, 1994). Samtidig viser funn fra Skrivarhelleren at bronsen ble innført allerede mot slutten av SN, og at den trolig har vært en integrert del av den materielle kulturen over størsteparten av landet også i marginale områder. Gjenstandsmaterialet viser til variasjon og god kvalitet og har paralleller til materialet fra Syd-Skandinavia og muligens til England og kontinentet (Johansen, 2000:59f, Prescott, 2000).

Vareutvekslingen ble mest sannsynlig regulert gjennom et organisert og ritualisert gavebytte der sakene kunne byttes eller kreves som gaver, men ellers vet en egentlig lite om hvordan menneskene i bronsealderen organiserte sin økonomiske virksomhet. Trolig foregikk det på en måte som har mye til felles med den økonomiske organisasjonen som foregår i ikke-industrialiserte samfunn i dag. Her er ervervsgrunnlaget i all hovedsak jordbruk og husdyrhold. Det å kunne dele overskudd/ gjenstander gav trolig prestisje og ry. Verdifulle gjenstander ble sirkulert gjennom et seremonielt gavebytte. Handel med prestisjevare har blitt kontrollert av de ledende slektene i samfunnet. Denne elitens anseelse har trolig vært avhengig av i hvor høy grad de har kunne fremskaffe verdifulle, sjeldne og etterspurte varer. Selv om gavebytte kan ha artet seg på forskjellig vis kan en i de fleste tilfeller regne med at det har vært involvert et seremonielt element (Johansen, 2000:81).

I overgangen til SN blir det en sesongmessig utnyttelse av høylandet/fjellet, samtidig med en full utnyttelse av alle tilgjengelige ressurser fra fjord til fjell (Myhre, 2002:88).

Jordbrukssektoren blir mer produktiv og det samme med villdyrsfæren. Spesielle steder ble brukt, sosiale aktører hadde en høy grad av integrasjon og arbeid ble trolig organisert innen husholdets grenser (Prescott, 1999:218)

Prescott har sett på distribusjon av SN/BA lokaliteter i høylandet i Vest-Norge og fant, ut fra dette, at disse stedene har mer distribusjonsmessig til felles med jernalderens og dagens setrer enn med jaktsteder fra tidligere perioder. Lokalitetene er lagt til steder som lokalt sett er definert som de beste beiteområdene. Selv om jakt fremdeles er en viktig del av økonomien ser en at endringer i oppholdsstedenes lokalisering viser til en endring i forholdet menneskene har hatt til landskapet bestemt av et jordbruksperspektiv (Prescott, 1999:217). Ut i fra materialet som har kommet frem fra Skrivarehelleren ser en at det har foregått en bred og variert utnyttelse av både ville og tamme dyr og flere forskjellige biotoper. Det er funnet både fe, sau/geit, gris, sel reinsdyr, hjort, småvilt, fugl og kjøttetere, fisk (fra både fersk- og saltvann) og skjell. Da helleren er lokalisert til fjellet viser dette til en bred utnyttelse av ressursene både tamme og ville som strekker seg fra fjorden til fjellet. Utnyttelse av vilt har trolig hatt en mer sammensatt og uttrykkelig økonomisk rolle og ikke nødvendigvis en privat/ lokal naturalhusholdning. Økonomien ble utviklet til en tredelt struktur; den lokale/private økonomien, regional byttehandel og deltaking i sentrum- periferisk økonomi. Produkter utvunnet fra vilt ble her prestisjevarer og jakt kan dermed sees som en deltagelse i en regional europeisk økonomi, heller enn et etterslep fra mesolitikum og tidlig/mellomneolitikum (Prescott 1999: 217).

5.3.2. Samfunnsorganisasjon

Fra å ha jordgraver blir det nå vanlig med store hauger der den døde får med seg rike og kostbare gravgaver gjerne av bronse og gull. Dette viser en endring i samfunnets oppbygging der det var en klarer lagdeling enn tidligere og større sosiale ulikheter og kan settes i sammenheng med de endringer som skjedde på kontinentet i samme periode (Lillehammer, 1994, Johansen, 2000). Samfunnsstrukturen har vært differensiert med rike og mektige høvdinger og storbønder på toppen av lokalsamfunnene. På denne måten har de hatt mulighet til å samle en del av produksjonsoverskuddet på et lite antall personer og brukt dette til å opprettholde kontakt med Sør-Skandinavia og på denne måten føre inn metall (Bakka, 1993).

Også innenfor det øvre lag av befolkningen har det trolig vært kvalitative og kvantitative forskjeller. Bronsesverd, gull og enkelte smykkeformer kan tolkes som symboler på makt, eierne av slike saker ble gravlagt i store hauger og røyser. Til tross for en maktelite var trolig ikke matoverskuddet i denne perioden nok til å kunne holde i live eliten uten at den selv ikke deltok i det som var det bærende næringssektoret, jordbruket. Til tross for at det har eksistert en overklasse viser den store variasjonen i gravmaterialet at det trolig ikke har eksistert

sosiale klasser i vår betydning av ordet. Slektskapssystemet har nok vært det avgjørende for en persons plassering på den sosiale rangstigen. Rang en var født inn i beholdt en gjennom hele livet. Alt tyder på at en fulgte kulturutviklingen lenger syd, være seg materielt, sosialt eller åndelig. En slik rangordning har trolig vært opprettholdt ikke gjennom militær makt, men gjennom religiøse påbud, den sosiale lederen er også den religiøse lederen (Johansen, 2000:136f).

5.3.2. Senneolitikum/bronsealder i Rogaland

5.3.2.1. Økonomi og bosetningsmønster

Jæren ser ut til å være mye tettere befolket enn resten av Vest-Norge (Solberg, 1994). På Kvåle er det undersøkt gårdsbosetning som tar til noe etter 2000 f.Kr. og her kan en gjennom 4-5 faser med hus i løpet av en 400 års periode se hvordan bruken a landskapet og bebyggelsen har fungert frem til eldre bronsealder. Ut i fra de arkeologiske funnene som er gjort her ser en et stabilt samfunn som har holdt til på samme sted gjennom en periode på 3-400 år, dette har ikke vært enestående for denne gårdsbosetningen, en ser også andre eksempler fra for eksempel Jåttå og Røyneberg. En kan ut fra dette si at det er i denne perioden et solid jordbrukssamfunn blir etablert i Rogaland. Det er også gjort lignende funn på Vestlandet og i Øst-Norge. Funnene på blant annet Kvåle viser at det har vært vanligst med én driftsenhet. Økonomien har basert seg på dyrking av bygg og hvete i kombinasjon med husdyrhold. Funnene viser at gårdbosetningen, i form av bygninger og permanent opphold/vinteropphold for folk og fe med utnytting av jord og planteproduksjon, etableres ca 2000 før vår tidsregning begynner (Soltvedt et al., 2007:196ff).

To boplasser, på Røyneberg i Sola kommune og Jåttå i Stavanger kommune, indikerer at gårdene kan ha ligget tett på Jæren i siste del av SN/BA. Disse ligger bare 3-400 meter fra hverandre og har hvert bebodd i samme tidsrom. Funn av flatehugde flintdolker og halvmåneformede sigder er også funnet mange av på Jæren og disse har tradisjonelt vært knyttet til en jordbrukende befolkning (Soltvedt et al., 2007).

Distribusjon av flintdolker funnet i Rogaland viser at området, fra begynnelsen av flintdolkproduksjonen, var involvert i byttehandel av materiale med Jylland (Solberg, 1994:116, Johansen, 2000). Det er også funnet leirkar på Jæren likt det en finner i Storbritannia og på det vesteuropeiske fastlandet og bronseøkser støpt i England eller Frankrike som også viser til en vid kontakt med resten av Europa (Lillehammer, 2006). Jæren

og Karmsundet viser, ut fra et arkeologisk materiale, klare tegn på et hierarkisk samfunn ikke ulikt distriktene på Jylland. Lokalteter med størst mengde funn tilhører den ytre sonen og det er da naturlig å se denne sonen som den som har vært favorisert. Dette har trolig med at et mildt klima var karakterisert for denne sonen, det var her minst forskjell mellom vinter- og sommertemperaturene (Solberg, 1993).

5.3.2.2. Samfunnsorganisasjon

Et godt jordbruksland støttet opp av en relativt tett befolkning førte til utvikling av en hierarkisk sosial organisering. Denne sosiale organisasjonen i kombinasjon med strategisk lokalisering kan ha vært med på akselerere sentraliseringsprosessen (Solberg, 1994).

Endringer i bruk av hustyper kan brukes som tegn på endrede samfunnsorganisasjon. På Forsandmoen går det fra langhus av hallkarakter til mindre langhus med plass til færre mennesker, dette kan tolkes dit hen at en har gått fra en vektlegging av fellesskap og storfamilien i de eldre periodene av bronsealderen til vektlegging av mindre enheter med kjernefamilien i fokus i de senere periodene av bronsealderen (Løken, 1998).

5.3.2.3. Kultaktivitet

Det er gjort funn av deponeringer på Kvåle i form av flintgjenstander som flatehugde pilspisser, skraper og avfall som tolkes som offerhandlinger gjort av bøndene her. Disse offerfunnene har blitt nedlagt ved en stor kløyvd jordfast stein kalt Lonaren. Det er også gjort offerfunn i flere tjern på Jæren av lignende gjenstander og da især flintdolker og sigder. (Soltvedt et.al., 2007:199). Ser en på andre funn fra Vestlandet slik som Ruskeneset og Skrivarhelleren kan det se ut til at det er store endringer i det rituelle livet. Under utgravningene av Forsand ble det funnet to halvdeler av en støpeform i kleber i stoplehullet til en takbærende stolpe. Formen var til en bronsealder celt og det ble funnet en meisel i basalt. Begge disse funnene kan ilegges en rituell og symbolsk mening og ikke nødvendigvis i forbindelse med metallets økonomiske betydning eller dets egenskaper i forhold til trebearbeiding, men som en viktig del av metallurgiske mysterier og metallets sosio-rituelle verdi (Prescott 2000). Funn av bronse og bronsestøping i Skrivarhelleren blir tolket i forbindelse med rituelle handlinger og satt i sammenheng med huler som innganger til underverdenen, og at det med dette skjer et skifte i bruken av helleren, fra en boplass til et rituelt sted (Prescott, 2000:221). Det skjer også en økning i depotfunn av bronsegjenstander i

fjelldaler og ved gamle veifar fra lavlandet og opp mot fjellet, slike funn er blant annet gjort i Sokndal og Suldal i Rogaland (Myhre, 2002:88).

5.3.3. Hellere i Rogaland i Senneolitikum/bronsealder

Det er registrert 19 hellere i denne perioden, syv ligger ved ytre kyst, ni ved indre kyst, og kun en i hver av de resterende sonene. Av disse 19 hellerne er 13 definert som boplass, to som depot, mens fire har usikker funksjon. Av disse 13 hellerne har alle også dateringer til tidligere perioder. Seks av dem har dateringer fra eldre og yngre steinalder, tre fra yngre steinalder og tre fra eldre steinalder med et opphold i yngre steinalder.

5.3.3.1. Bosetningsmønster

Som tallene viser er det i denne perioden en klar konsentrasjon av hellere til den indre kysten, mens det faller betraktelig i de resterende sonene. Fremdeles er det mye gjenbruk av hellere, og det dreier seg nok fremdeles om det faktum at hellerne ligger ved gode og rike økonomiske ressurser slik som fiskeplasser, yngleplasser for sel eller i nærheten av jaktplasser for hjort, reinsdyr og lignende (Lund, 1940). Det er i denne perioden en liten nedgang i bruken dersom en ser en på hellere per tidsenhet i forhold til yngre steinalder, men fremdeles hyppigere bruk enn i eldre steinalder (tabell 1, figur 3, kapittel 4). Det ser fremdeles ut til å være et bevisst valg av solvendte hellere i en grad det har latt seg gjøre, tre hellere er vendt mot Ø, tre mot SØ, to mot V og en mot NV, tre mot S.

5.3.3.2. Økonomi

Jeg mener det er sannsynlig at den sterke konsentrasjonen av bruk ved kysten stammer fra jakt og fiske, mens nedgangen i innlandet skyldes en større bofasthet i form av langhus og jordbruk og at dette mønsteret viser til den blandingsøkonomien som eksisterte i disse periodene.

Ser en på nr 21, Håheller i Lysefjorden, viser materialet at helleren først og fremst har blitt brukt i forbindelse med seljakt og fiske i fjorden og sanking av skjell, hasselnøtter og spiselige planter. Dette til tross for at gården i senere tid har vært kjent for å være en av de mest fruktbare i Lysefjorden og med gode beitemarker i nærheten (Bang-Andersen, 1983a). De undersøkelsene som foreligger har vært for lite omfattende til å kunne si noe sikkert om lengden på oppholdet, hvorvidt det er snakk om helårsbosetning eller sesongbosetning.

Funnene gir heller ikke svar på om det er rene jeger og sankerfolk som har bodd her eller om

det jordbruk også inngått i ervervet (Bang-Andersen, 1983a). ser en derimot på heller nr 35 (Helleren Lok 2) ser denne ut til å være brukt jevnlig og hyppig i løpet av senneolitikum og bronsealder og videre inn i eldre romertid. Den er tolket som oppholdssted for et mindre antall mennesker som har brukt den i kortere perioder. En rekke ildsteder og store mengder trekull viser til hyppig bruk og sett i sammenheng med beiteområdet like utenfor helleren har den blitt tolket som et sted brukt av gjeterne. Selv om det er et noe sparsomt materiale fra denne perioden viser enkelte pilspisser også mot jakt, det er ikke unaturlig å tenke seg at gjeterne også utnyttet tiden ved å jakte på tilgjengelig vilt i nærområdet (Olsen, 2006). Her kan en trekke paralleller til Skrivarhelleren i Årdal i Sogn og Fjordane. Funn her fra viser at de som har bodd her har jaktet, fisket og drevet jordbruk. Også her var det gode beitemuligheter i området rundt og det ser ut til at det viktigste under oppholdet har vært husdyrhold med sau, geit og storfe og også her tolkes bruken som en form for seter (Prescott, 1991, Johansen, 2000:56ff).

Egil Bakka mente at bruken av hellere hadde gått kraftig ned, om ikke helt forsvunnet, i tidsrommet fra romertid og ca 1000 år bakover, alle hellerfunn sett under ett (Bakka, 1973:113). Jeg mener at det materialet som foreligger fra Rogaland motbeviser dette. Til tross for eventuelle folkeøkninger er det en fortsatt stabil bruk av huler og heller og både heller nr 35 og nr 71 har spor som tyder på en hyppig bruk i nettopp denne perioden (Olsen, 2006, Eilertsen, 2010b).

5.3.3.3. Riter/depot

Jeg har valgt å karakterisere funn fra to hellere (Nr 66 og 68) som depotfunn, de er tilfeldig fremkommet men det foreligger gode beskrivelser av funnomstendighetene.

I nr 66 ble det funnet tre sigder av flint, og kan tolkes som et redskapsdepot, men kan også ha vært rituelt nedlagt. Det andre funnet består derimot av en lansettformet dolk i flint og er muligens et votivdepot da disse dolkene kan ha fungert som prestisjegjenstander. Det kan også være snakk om en dolk som har blitt nedlagt for å bli hentet opp siden av uvisse grunner. Disse funnene er typisk for denne perioden og det er gjort lignende funn i flere steder i Rogaland ofte i myrer, men også ved spesielle steinformasjoner slik som på Kvåle. Flintdolkene, sammen med keramikk og pilspisser av flint, funnet i Rogaland viser til en nær kontakt med Jylland (Johansen, 2000:41). Disse gjenstandene peker mot tydelige endringer i det kulturelle livet som en trolig kan sette i sammenheng med de endrede kulturforholdene som kommer i forbindelse med jordbruket, og kontakt med kontinentet. De kan også sees i

sammenheng med synet på hellere som inngang til underverdenen og som viktige lokaliteter hvor ritualer knyttet til vekst og overgang ble utført (Prescott, 2000:221).

Sigdene kan settes i sammenheng med de depotfunnene som blant annet er gjort på Kvåle, der ulike flintgjenstander trolig ble nedlag som offerhandling nær en kløyvd stein (Soltvedt et al., 2007:199). Slike offer kan i hovedsak tolkes som en henvendelse til over- eller underjordiske krefter, muligens for å sikre gode avlinger. Det er ikke nærliggende å skulle tolke disse nedleggelsene som individuell status, som ofte tillegges bronsefunn (Lillehammer, 1994:91f).

5.4. Eldre jernalder

5.4.1. Økonomi og bosetningsmønster

Boplassveksten som startet i yngre bronsealder fortsetter inn i den eldste jernalderen (Myhre, 2002:119). Gårdsbosetningen fra romertid og folkevandringstid er svært like og har bestått av langhus som var delt i to: et boligrom og et fjøs for husdyrene. En geil førte ofte fra fjøset og ut til utmarkene, noen steder var det flere hus hvor et steingjerde omkranset disse og åkerlandet (Solberg, 2003). Det er i all hovedsak snakk om isolerte enkeltgårder, men med en gradvis overgang til en samling av gårder der anordningen har skjedd ut fra et felles ønske og et organisert samarbeid om driften (Myhre, 1999, Myhre, 2002:135). Flere gårder og folk samt tettere bosetning har gjort det viktigere å regulere samfunnet og forholdene menneskene i mellom (Lillehammer, 2006).

I folkevandringstid var det en ekspanderende bosetning med økt beiting i fjellet som vitner om større press på ressursene i lavlandet og generelt bredere utnyttelse av marginalområdene. Ervervet varierte, noen steder var det i stor grad basert på jakt og fiske, mens andre hadde større fokus på åkerbruk og husdyrhold. Det var også handel med kontinentet og håndverksproduksjon for større områder. Denne handelen mellom de vestlige romerske provinsene har trolig vært et viktig grunnlag for økonomisk overskudd og høvdingmakt (Solberg, 2003).

Sjøfart har vært en viktig forutsetning for jernaldersamfunnet og selv om det er få båtfunn fra denne perioden er det funnet mange nausttufter. Disse vitner om sjøfart, enten det har vært handel og sjømilitær virksomhet eller enkelt fiske. Nausttuftene fra yngre romertid og folkevandringstid finner en som oftest i konsentrasjoner nær antatte politiske maktsentra og

disse sammen med utbredelsen av bygdeborger og store graver er brukt som indikatorer på politiske sentra i Sørvest-Norge (Myhre, 1993, Børsheim et al., 2002, Solberg, 2003:74).

5.4.2. Samfunnsorganisasjon

I løpet av romertid og frem til folkevandringstid skjer det store samfunnsendringer på kontinentet, endringer som også lar seg spore i det samtidige arkeologiske materialet her i landet. Romerriket faller samtidig som det skjer en sterk befolkningsøkning. Dette danner grunnlaget for en ny og mer hierarkisk samfunnsorganisasjon knyttet til territorier og ledere med høy status og fysiske maktmidler. Den politiske makten er nå trolig fordelt på færre personer og sterkere individuelt basert, noe som gir utslag i gravgodset. Eiendomsrett til jord gav grunnlag for et økonomisk overskudd som videre gav makt gjennom gavebytterelasjoner. Samfunnet går fra å være relativt egalitært og basert på fellesskapet til å bli et stratifisert samfunn der makten lå hos noen få individer. Den politiske organisasjonen har hovedsakelig bygget på personlige forhold mellom konger, underordnede herskere og aristokrater med sine følgesvenner og krigere, og ikke herredømme over geografiske områder (Lillehammer, 1994, Solberg, 2003).

I løpet av folkevandringstid forskyver maktsentrene seg i flere områder noe som tyder på at makten var sterkt personavhengig. Samtidig var det et samfunn preget av mobilitet, dette ser en på likheter i for eksempel draktutstyret i Vest-Norge og Øst-England samt likheter i det arkeologiske materialet mellom Sørvestlandet og Nord-Norge. De politiske forholdene har trolig vært svært ustabile kanskje med unntak av Jæren hvor arkeologiske funn er rike fra alle perioder. For å kunne opprettholde en slik makt har det vært viktig å sikre kontroll og inngå allianser med høvdinger i innlandet som har kunne stått for vare- og ressursinnsamlingen samtidig som de har fungert som mellommenn mellom folk i fjellbygdene og stormennene ved kysten (Myhre, 1993, Solberg, 2003). Ser en på gravene fra romertid, indikerer disse et samfunn bestående av en mengde lokale stormenn og høvdinger av ulik rang. Samtidig har kontroll over produksjon av byttevarer og strategisk lokalisering hatt en stor betydning (Solberg, 2003:122).

Ut i fra funn som er gjort på Vestlandet fremstår det som ett av de sterkeste kraftsentrene i det skandinaviske området; det var både lokale forhold og forhold sør på det europeiske kontinentet som var forutsetningen for dette. Dette gav igjen et skarpt lagdelt samfunn som viser seg i store utførlige jordfestegraver med en mengde luksusvarer, mot enklere og knapt synlige branngraver kun med enkle draktspenner som gravgaver. Trolig har de som har ryddet

nye gårder blitt underordnet de eldre gårdene. På denne måten har noen slekter hatt mulighet for å ta kontroll over jordbruksoverskudd, jernutvinning og vareutveksling. Samtidig har det blitt større behov for å regulere samfunnet og forholdet menneskene i mellom grunnet flere gårder, større folketall og tettere bosetting. Høvdingene hadde trolig et hovedsete og en godseiendom som ble drevet av avhengige bønder eller trelle. Frie og selveiende bønder kunne så trolig knytte seg opp til høvdingen på ulike måter. Utenom dette faste kjerneområde til høvdingen spilte trolig territorier en liten rolle og de områdene høvdingen søkte å få herredømme over var trolig preget av konflikter om ressurser og kontroll med kommunikasjonsnett (Lillehammer, 2006).

I folkevandringstiden og mot merovingertid (overgangen til yngre jernalder) oppstod det småkongeriker som ble ledet av germanske konger samt et aristokrati som ble knyttet sammen av generell likhet i sosial organisasjon og stabile kontakter over havet mellom likemenn. Gull, smykker, pels og klær var alle varer som var nødvendige for å danne og opprettholde vennskap og allianser inne aristokratiet. For å kunne opprettholde en slik livsstil og herredømme var det nødvendig med mat (Skre, 1999:415, Solberg, 2003) Variasjoner i landskapets fruktbarhet, avstand mellom dyrkbare marker/ områder og varierende grad av overflod av andre ressurser var avgjørende for å utvikle et aristokrati og en sosial struktur (Skre, 1999, 416f). gårdsnavn som inneholder synonymer for ”slave” kan dateres helt tilbake til romersk jernalder og indikerer at bruken av slaver for å drive gård i det minste kan spores tilbake til denne perioden (Skre, 1999: 419).

Depot

Fra naturens side er det soner og/eller formasjoner som skaper brudd i rommet eller som fungerer som en overgang fra en landskapstype til en annen. Slike steder blir ofte tillagt spesielle funksjoner, dette gjelder spesielt de sonene som oppfattes som overgangssoner og kan defineres som liminale. Ved slike steder finner en ofte monumenter og nedleggelse. En finner depoter både i og utenfor boplasskontekst og viser til to tendenser: en knyttet til bosetning eller høvdinghaller og en annen knyttet til marginale soner i jordbrukslandskapet (Østmo, 2004).

En finner nedleggelse ved større steiner og klipper noe som kan være en måte å markere nedleggelsene på. Det kan også være en måte å vise at gjenstanden har vært knyttet til steinformasjoner med spesielle innhold og funksjon. Det er viktig å ta med i betraktningen at det kan dreie seg om et rituell mangfold der har vært lokale og regionale forskjeller (Andrén,

2002). Disse grensene (våtmark, elver, kystlinjer for å nevne noen) har trolig ut fra depotfunn, spilt en viktig rolle i folks oppfatning av landskapet trolig var det mentale grenser heller en fysiske (Hedeager, 1999).

Folkevandringstiden blir tolket som gullalderen, en mengde gulldeponeringer stammer fra denne perioden og signaliserer rikdom og makt. Det er flere forskjellige tolkninger bak disse nedleggelsene og de blir forklart som ”skatter” og ”økonomiske nedleggelse” som har vært ment å gå tilbake i sirkulasjon eller som taktiske gaver rituelt ofret til overnaturlige vesener. I Skandinavia kobles slike nedleggelse til det kulturelle landskapet (Hedeager, 1999).

5.4.3. Rogaland i eldre jernalder

5.4.3.1. Økonomi og bosetningsmønster

Jæren peker seg ut som et område med særlig tett bosetning og det har vært både storgårder og smågårder, med store åkerarealer. Arkeologiske funn, stedsnavnforskning og naturvitenskapelige undersøkelser viser en kraftig bosetningsekspanasjon på Jæren rundt 350 e.Kr. og utover. Det ble reist gårder på områder som tidligere hadde vært ubebodd og nytt åkerareal ble ryddet og beiteareal ble utvidet. Trolig har denne ekspansjonen hatt utgangspunkt i de sentrale storgårdene på Låg-Jæren (Bang-Andersen, 1981b, Solberg, 2003). I folkevandringstiden regner en med at ca 440 gårdstun har vært spredt utover Jæren med rundt 4000 mennesker og 7000 storfe i tillegg til sauer og geiter. Det har vært snakk om en så intensiv bruk av landskapet at all skog forsvant, utmarken har bestått av slåtteland gress- og lyngkledd med en rekke våtmarker og myrer inn i mellom (Myhre, 2002:170).

Rogaland er også kjent for kretstun eller ringformede tunanlegg fra eldste del av jernalderen, romertid. Her er husene er bygget side om side og til dels med felles langvegger, det er ikke funnet spor etter rom for husdyr, det mangler gjerder og åkerområder i forbindelse med huskompleksene og tradisjonelle kvinnesysler ser ut til å være helt fraværende. Det er i dag stor enighet om at de representerer sentrale samlingsplasser og knyttes til fremveksten av høvdingdømmer (Solberg, 2003:74,119, Olsen, 2005:341, Lillehammer, 2006).

I romertid bodde folk på gårder av varierende størrelse med hus, gårds plass og innmark. Dette var omgitt av steingjerde og geil ut til utmarken. En vet derimot lite om eventuelle grenser i utmarken. Innefor utgården finnes rester etter tykke åkerjordlag, åkerreiner og rydningsrøyser, og en vet at korn som for eksempel bygg har blitt dyrket her. Geil og fjøs og gjerde viser at også husdyrhold har spilt en viktig rolle. Om hovedvekten har lagt på husdyrhold eller

åkerbruk har trolig vært avhengig av de lokale forutsetningene, men kombinasjon av disse to er trolig det vanligste (Lillehammer, 1979:35f). I område rundt Hafrsfjord, på Nord-Jæren, er det kartlagt flere store nausttuffer dette gjelder også for Karmøy. Dette er begge gode jordbruksområder der befolkningskonsentrasjonen har vært stor og en har kunnet mobilisere styrker til bemanning av borger og krigsflåter (Myhre, 1993:48).

Flere forhold tilsier at overskuddsproduksjon fra jakt, fangst og jernvinne i Sør-Norge ble utnyttet allerede i eldre romertid (Solberg, 2003:109). Bildet fra yngre bronsealder med beite/slått og svake dyrkningsspor fortsetter inn i førromersk jernalder. Utover i jernalderen fortsetter landskapet å være åpent og lynghei dominerer og viser at dyr og mennesker har brukt det aktivt. En antar at driftsformen ikke ble endret stort frem til merovingertid på bakgrunn av få dateringer i siste del av førromersk jernalder. Hadde nye strukturer blitt anlagt og jord blitt oppbygget ville rester etter aktiviteter blitt innkapslet og bevart. I stedet har dyrking og omarbeiding foregått i de samme jordmassene og senere bearbeiding har ført til at frø og greinfragmenter ble pulverisert (Soltvedt et al., 2007:205).

5.4.3.2. Sosial organisasjon

Det har vært vanlig å se gården som en familiegård, der flere generasjoner har bodd sammen og der den eldste mannen har vært familieoverhodet for barn og barnebarn med koner foruten tjenere og trelles. Dette er med utgangspunkt i størrelsen på husene, tar en for eksempel for seg Ullandhaug var boligarealet på om lag 275m². Senere analyser viser derimot at flere av tuftene har vært inndelt med rom som har hatt ulike funksjoner; bostedsrom med og uten ildsted, fjøs, festhall, lagerrom og skut. Ser en ut fra denne inndelingen er det full mulig at husholdningen bestod av langt færre medlemmer (Lillehammer, 1979:36, Solberg, 2003). På Forsandmoen øker bosetningen ved inngangen til eldre jernalder, men den består fremdeles av en kjernefamilie med storfe som hovednæring. Rundt år null øker bosetningen igjen og består nå trolig av flere familieenheter eventuelt tjenestefolk/trelles en organisasjon som fortsetter inn i folkevandringstiden. Samtidig øker antall gårder og størrelsen på husene, mens en regner med en 40-60 mennesker i begynnelsen av eldre jernalder og 6-8 gårder, regner en med at det bodde 200-240 mennesker i folkevandringstiden fordelt på 16 gårder. I Folkevandringstiden skjer det en kraftig omstrukturering av hele bebyggelsen. De spredte gårdene forsvinner og samles til en stor tett enhet som består av 13 gårder samlet rundt tre store hus innen et tun på 4000 m² hvor ett av husene har bestått av en stor hall. Trolig har folket på denne gården vært den ledende slekten som har kunne gjennomført en regulering av bosettingen. De resterende

husene ser ut til å ha bestått av to størrelser og samlet avspeiler disse husene trolig tre økonomiske nivåer og det er usikkert om beboerne på alle 16 gårder har hatt lik rett til jord, beite og sosiale posisjoner da antall gravhauger fra perioden 300 til 600 e.Kr. er svært lav i forhold til antall gårder. En slik underrepresentasjon av gravhauger kan tolkes som at mindre enn halvparten av gårdene hadde fulle rettigheter i samfunnet og at kun disse da kunne gravlegge sine døde med synlige minnesmerker. De øvrige innbyggerne sto da trolig i et avhengighetsforhold til de største gårdene, en slik gjennomført regulering av bebyggelsen er et tegn på at de/den ledende familien i samfunnet hadde stor makt (Løken, 2001, Prøsch-Danielsen, 2001).

Ser en på gravfunnene, gårdsanlegg og andre fornminner i Rogaland viser disse et samfunn bestående av flere sosiale sjikt. En finner storgårder med 3-4 gårdstun på Jæren der husene er opp til 100 m. lange og åkerlandet på mer enn 100 mål, navnene er ofte tidlige. Mellom disse storgårdene ligger mindre gårder og småplasser som har sekundære navn som tyder på generasjoner av utflytting og nyrydding og ulike sosiale nivå. Det er fra de eldste og største gårdene av de rikeste funnene kommer og hvor det ligger flest gravhauger. I Sola og Madla er de ledende gårdene i eldre jernalder også de gårdene som har hatt funn og fornminner fra bronsealder. Organisasjonen av høvdingdømmene var nå trolig sterkere bygd opp og folk og bygder i et stort distrikt hørte til i samme eining. Høvdingene garanterte for fredelige forhold og beskyttet innbyggerne mot overfall fra nabolokaltene (Myhre, 1980).

Depot

Depotfunn fra Jæren kan knyttes til flere ulike kontekster, de er nedlagt i myr, jord, stein, fjell/ur, bekker og kilder. Disse topografiske elementene går igjen i nedleggers fra hele Norge og Skandinavia. De fleste av funnene tyder på en relasjon mellom metallnedleggelser, stein/berg og vann. En har også funnet en stor del av depotene i utmark eller i overgangen mellom dyrket og udyrket mark. En kan, fra et jordbrukssynspunkt, relatere disse funnene til marginalområder i den forstand at de ofte finnes i utmark relatert til lokalområdene. På et mer generelt plan er de forbundet med gode jordbruksstrøk og store bebyggelsesområder (Bukkemoen, 2007:199).

5.4.4. Hellere i Rogaland i eldre jernalder

Det er registrert 16 hellere til denne perioden hvorav seks er lokalisert til ytre kyst og viser dermed en liten nedgang. Det er likevel en relativt stabil bruk av denne sonen. Igjen er det en

nedgang ved indre kyst, fra ni til tre, mens bruken øker ved indre fjord og i innlandet fra en til tre, mens det kun er en i fjellet. Ser en på tabell 1 og graf 3 i kapittel 4 som viser bruksintensitet ut fra lengden på perioden, viser disse at eldre jernalder er den perioden hvor bruken av hellere øker mest noe som også stemmer overens med bruken av hellere på Vestlandet (Myhre, 2002:119, Solberg, 2003:88), tar en hensyn til befolkningsveksten er det nok snakk om en mer moderat øke av utnyttelsen.

5.4.4.1. Økonomi og bosetningsmønster

Som nevnt over er det fremdeles en klar konsentrasjon til ytre kyst og med en ellers jevn fordeling mellom indre kyst, indre fjord og innlandet. Dette skiller seg ut fra Kjetil Østebøs (2008) materiale der hovedvekten av hellere er konsentrert til ytre og indre fjordstrøk mens det ikke er lokalisert noen til lavlandet/innlandet.

Boplassmaterialet består i stor grad av spannformet keramikk og bålrester og kan tyde på at matlaging kan ha vært en viktig aktivitet ved disse plassene. Den spannformede keramikken kan også kobles til bondestanden (Solberg, 2003) og som Bommen påpeker, viser dette at det trolig var mellomsjiktet i samfunnet som utnyttet hellerne og ikke de i det nederste sjiktet (2009). Det sparsomme materialet som er funnet i hellerne er det samme som en kan forvente å finne på gårdene og det er derfor ingenting som tilsier at det er forskjell på de som har bodd i hellerne og de som har bodd på gårder hva etnisitet angår. Dette er også det samme som Bommen (2009:94) og Østebø (2008:75) har kommet frem til i sine avhandlinger.

Forflyttingen fra indre kyst og inn i landet og langs fjordene kan settes i sammenheng med gårdsdriften som i denne perioden har vært avgjørende for valg av hovedbosted. Bakka mener en kan sette hellerbosetningen i forbindelse med denne jordbruksbosetningen, de er uttrykk for sesongopphold borte fra bosted og bygd, integrert i en sammensatt økonomi. Hellerne var et ledd i et samfunn der alle var selvforsynte, helleristninger på støler og ller i Hardanger tolker han som stølsristinger laget i forbindelse med utnyttelse av sommerbeite (Bakka, 1973:119ff). Jeg mener materialet fra Rogaland passer godt inn i denne teorien og at hellerene har fungert som forløpere for stølen og kan her vise til blant annet heller nr 35 som har lagt nær gode beitemarker og som også i SN/BA blir tolket inn i en jordbrukskontekst (Olsen, 2006). Samtidig som materialet funnet i hellerne også stemmer overens med det som kan finnes på gårdene og dermed gjør det lite sannsynlig at hellerne har blitt benyttet av en gruppe mennesker med en annen kulturell tilhørighet en de som var fastboende, noe Odner (1973) og Jansen (1973) har argumentert for.

Metallurgi

Tre av helleren (nr.43, 50 og 80) som er karakterisert som boplasser har også spor etter metallurgiske aktiviteter i form av slagghunn, men ut i fra de små mengdene som er funnet er det lite sannsynlig at det har vært en smie i disse hellerne. Det kan være spor etter rituelle nedleggelse da hellerene ofte tolkes som innganger til underverdenen (Prescott, 2000: 221) og settes i forbindelse med smeden og dvergene (Barndon, 2009). Heller nr 80 (Båshidleren) ligger også nært en bygdeborg og en samling med bautasteiner og har gjort det nærliggende å tolke dette som et rituelt sted i følge H.E. Lund (1941). Da det også er spor etter boplass på stedet i samme perioden mener jeg det er vel så sannsynlig at slagghunnene kan stamme fra mindre reparasjonsarbeid på stedet. Her kan det trekkes paralleller til Østebøs materiale fra Hordaland hvor slagghunn ble funnet i hellere som også hadde et materiale som pekte mot beboelse på stedet, lå i nær tilknytning til gårdene var synlig og lett tilgjengelig. Dette er det motsatte av det som har vært regnet som rituelle steder, da disse gjerne skulle være vanskelig å nå, samt skjult (2008).

5.4.4.2. Depot

Kun en av helleren (nr 16, Fantura) er karakterisert som depot, funnet består av en jernøks som bærer preg av å ha blitt utsatt for sterk varme. Øksen ble funnet like utenfor helleren under torv og to steiner plassert over. Dette kan settes i sammenheng med hellere som inngang til underverdenen, smeden og dvergene som de ypperste smeder. Prescott hevder smedarbeid ble utført i hellere nettopp på grunn av deres rituelle og symbolske betydning (2000:221) og dette funnet kan muligens sees i sammenheng med dette. Det er også vanlig å finne depot bestående av metall i forbindelse med stein/berg (Bukkemoen, 2007) samtidig som dette også kan være en måte å nedleggelsen på (Østmo,2007).

Øksen er tilfeldig fremkommet og helleren er ikke faglig utgravd og det er derfor fullt mulig at en utgravning ville kunne sette dette funnet i et helt nytt perspektiv og forståelse. H.E. Lund som registrerte funnet (se appendiks heller nr. 16) mente at det kunne dreie seg om en brannbegravelse grunnet øksens varmeskader, men da det ikke er gjort funn av noen form for urner eller andre gjenstander rundt øksen synes jeg det er like rimeligere å anta at det er snakk om et depot, selv om jeg ikke vil utelukke en gravlegging helt.

Ser en dette materialet opp mot nyere forskning på hellere fra Hordaland er det flere likhetstrekk. Selv om materialet fra Rogaland ikke sier mye om bruken peker det mot en

sporadisk og bred bruk av hellere. Jakt, fiske jordbruk og rituelle aktiviteter er trolig alle tilfelle. Dette passer sammen med de resultatene Camilla Bommen kom frem til i sin masteroppgave om hellerbruken i Sunnhordland og Kjetil Østebøs oppgave om hellerbruk i Hordaland. Ved å analysere faunamaterialet ved både ¹⁴C- prøver og artsbestemmelse peker Bommens materiale også mot en sporadisk bruk. I FRJA har det hovedsakelig vært bruk i sommerhalvåret mens det i RT og FVT har vært utnyttelse stort sett gjennom hele året. Også utnyttelsen har variert ut fra hellernes beliggenhet; de har vært bruk som seter fiskevær og jaktplasser, men også som rituelle plasser (Bommen, 2009). Østebøs oppgave (2008) som bygget på lokaliseringen fant en konsentrasjon til fjordene og havner. Selv om jeg ikke har hatt mulighet for å undersøke havneforholdene i materialet fra Rogaland er det like fullt en klar konsentrasjon til kysten og sjøen også her. Forskjellen ligger i det faktum at i hellerne i Rogaland i større grad er knyttet til ytre kyst, mens det i Hordaland er de indre og ytre fjorstrøkene.

Disse funnene kan også sees i sammenheng med H.E. Lunds forskning på hellere fra metalltid i Rogaland. Han setter hellerbosetningen i denne tiden i sammenheng med gode fiskevær og yngleplasser for sel og mener hellerne i denne perioden blir brukt som oppholdssteder der det ikke fantes hus eller andre oppbygde vær. Dette er en rimelig antakelse da hellerne som er datert til eldre jernalder ofte er knyttet til gårder som i senere tid har betalt ekstra skyld grunnet gode fangstmuligheter på blant annet sel. Han mente også at noen av hellerne langs kysten har fungert som oppholdssteder brukt av sjøfarende, en teori som både Bjørn Hougen, Camilla Bommen og Kjetil Østebø også fremmer for sitt materiale (Hougen, 1922, Lund, 1940, Østebø, 2008, Bommen, 2009). Også Bakka mener hellerbruken var del av en bredere ressursutnyttelse, men setter den i sammenheng med jordbruket. Hovedbosetningen ble plassert på området best egnet som åker, mens jakt, fiske og sankning fremdeles var en del av økonomien. Hellerbosetningen var et ledd i denne, på denne måten har de klart å holde seg selvforsynt året i gjennom (Bakka, 1993:108).

Ellers er det flere hellere som har eldre dateringer og jeg mener dette er knyttet til hellernes plassering i forhold til viktige næringsressurser i form av fiske, jakt og også sankning samt ferdsel, enten over fjellet eller ved båt langs kysten. Samtidig ser det ut som hellerne kan knyttes til gårdsdriften og kan sees som forløperen til seteren (Bakka, 1973:118ff).

5.5. Yngre jernalder/middelalder

Dette er en periode med store samfunnsmessige omveltninger både sosialt og kulturelt; det går fra høvding- og småkongedømme til rikssamling, statsdannelse og administrative funksjoner. Kimen til en markedsøkonomi blir dannet med begynnende bydannelser og offentlig myntvesen samtidig som det går fra en polyteistisk religion til kristendommen (Myhre, 2002). Landbruket slik vi kjenner det fra nyere tid begynner i denne perioden å ta form (Øye, 2002:216).

5.5.1. Økonomi og bosetningsmønster

En mengde gårder blir forlatt rundt 600 e.Kr. samtidig som antall gravfunn reduseres kraftig. Nyere forskning har vist at dette mest sannsynlig har hatt sammenheng med større forskjeller i samfunnet sosialt og politisk sett. Bebyggelsen og kulturlandskapet ble omstrukturert og landbruksvirksomheten ble konsentrert til steder og aktiviteter som ga større avkastning. Norge bestod i denne perioden av en rekke større og mindre politiske enheter, dette kommer frem gjennom både skriftlige og arkeologiske kilder. I merovingertiden har høvdingdømmene trolig omfattet landområder omtrent på størrelse med fylkene vi kjenner fra historisk tid. De har i stor grad vært vendt mot kysten og strukket seg herfra til fjellet. Sentrene har nok vært plassert i de mest tettbygde strøkene ved utløpet til de store vassdragene (Myhre, 2002).

Fra vikingtiden og utover skjer det en kraftig ekspansjon utad som har sammenheng med en sterk folkeøkning. Dette ser en klarest tegn på i jordbruksbosetningen, tusener av nye gårder ble ryddet og helt nye områder blir dyrket og bosatt (Helle, 2000). Utnyttelsen av innlandet blir i denne perioden sterkt intensivert, dette vises gjennom en mengde arkeologiske funn fra daler og fjellstrøk. Gode fjellbeiter har gitt grunnlag for seterbruk og fjellgårder, der viktige ressurser som jern, kleber, jaktprodukter og brynesteinsmateriale er blitt utvunnet og fraktet ned til sentrene ved kysten. Det er også påvist spesialisert fiske og fangst fra fiskevær på de ytre øyene (Myhre, 1993:42; 2002:177f).

I Hordaland og Rogaland var et større kongedømme i ferd med å etablere seg noe som kom til å spille en avgjørende rolle i prosessen som førte til samlingen av et norsk kystkongerike under Harald Hårfagre. Vikingtiden var preget av ekspansjon og befolkningsvekst i de kystnorske områdene som medførte politiske, sosiale og territorielle konflikter. Samtidig var det en økt oversjøisk handelsvirksomhet gjort mulig med utviklingen av de nye seilførende

skipene (Olsen, 2005). Denne rikssamlingen faller sammen med territoriell samling av små og mellomstore stater under konge- og fyrstemakt i Europa (Helle, 2000).

Handelen med kontinentet samt håndverksproduksjon for større områder endret seg brått og flere gårder ble lagt øde. Også gravfunnene avtar sterkt, og i store deler av landet finner en ikke lenger rike graver. Dette markerer skillet mellom eldre og yngre jernalder (Solberg, 2003). Smårikene og høvdingdømmene måtte vike for et ekspanderende rikskongedømme i vikingtiden samtidig som kristendommen slo rot. Dette medførte endrede rammevilkår for bøndene og større deler av produksjonen ble trukket ut i form av skatter og avgifter til konge og kirke (Solberg, 2003).

På 700- tallet viser undersøkelser at det blir en oppblomstring i bruk av fiskevær og det kan se ut til fiske som binæring ble en viktig del av økonomien langs hele kysten. Det ser ut til at fiske ble drevet langt mer intenst og var organisert i større grad enn tidligere. Det er funnet spor etter faste hus og det er mulig at bønder lenger inne i fjordene har hatt rettigheter ute ved kysten og vendt tilbake hvert år for fiske eller jakt på sjøpattedyr (Lillehammer, 1994:203). Det ble også en økt seterdrift og mye tyder på at dette var kvinnes domene på samme måte som fiskeværene var menns. Denne økte utnyttelsen hang sammen med flere gårder og folk i bygdene som økte presset på fjellbeitene. Funn av blant annet vevelodd og spinnehjul viser at håndarbeid ble utørt i tillegg til gjetingen (Lillehammer, 1994:204).

Det skjedde drastiske endringer i jordeiendomsforholdene i tidsrommet fra vikingtid til svartedauden. Rundt 1300 var det kirkelige institusjoner som hadde den største råderetten over jord med rundt 40 % mens det verdslige aristokratiet hadde råderett over ca 20 % mens kongen kun styrte rundt 7 %. Da gjenstod en tredjedel av jorden i bondeie (Øye, 2002:221).

I vikingtiden og middelalderen fikk jernet økt betydning. Det var nødvendig til alle redskaper og våpen og representerte store verdier. Nye ovnstyper og produksjonsmetoder kom til (Myhre, 2002:199ff).

5.5.2. Samfunnsorganisasjon

Fra merovingertid frem til vikingtid ser det ut til å være en nedgang på politiske enheter noe som trolig skyldes mangelen på en sentralmakt. Maktforholdene har vært personavhengige og har stadig vekslet; det har neppe vært mulig å opprettholde en maktposisjon i mer enn noen generasjoner (Myhre, 2002:212).

Ved inngangen til vikingtid blir samfunnet i Norge gjerne karakterisert som et samfunn bygd opp av aristokrater, frie bønder og trelles. Råderett over jord og ættebakgrunn utgjorde grunnlaget for den sosiale statusen. Arkeologer jobber ut fra en hypotese om at gårder uten gravminner har vært drevet av familier som har vært underlagt jordherrer på hovedgårdene. Herskerens makt ble ofte legitimert ut fra en selvforståelse som knyttet ætten deres til et guddommelig opphav og gudene. Ser en samfunnet på et mikronivå var det neppe snakk om et ensartet samfunn, ett distrikt kunne ha store jordeiere med godssamling, mens nabodistriktet bestod av selveiende frie bønder. Kystområde i Norge har på denne tiden bestått av småkongedømmer bundet sammen av kultsentre og tingsamband. Noen riker har hatt sterkere herskere enn andre i forhold til opprettholdelse av de militære styrkene, kontroll over handelsveiene langs kysten samt politisk kontakt og allianser med oversjøiske naboherskere (Solberg, 2003, Olsen, 2005:343).

Det er en markant økning i frie bønder i Vikingtiden, dette henger nok sammen med store sosiale endringer som følge av frigjøring av slaver i bosetningsekspansjonen. Selv om hovedvekten av vikingraid ble ledet av konger og stormenn, gav det også muligheter for vanlige menn å anskaffe rikdommer og godt rykte. Sosial mobilitet har nok vært mye større i vikingtiden enn i de foregående periodene (Skre, 1999:421).

Slekten var viktig i de politiske sammenhengene, sosial status ble gitt på bakgrunn av hver enkelts ætt og bakgrunn. Slekt og råderett over jorden var grunnlaget for den sosial statusen. Jordeiendom ble vanligvis gitt videre gjennom arv og ekteskap og det var derfor viktig å knytte ætter sammen (Solberg, 2003). Når en arving overtok jorden, trådte han også inn i den forrige eierens sted. Dette betydde at han da også overtok de sosiale, politiske og økonomiske ansvaret (Øye, 2002:227).

5.5.3. Riter og depot

Religion var en naturlig del av tilværelsen og riter og kultus var oppgaver som alle i samfunnet måtte ta del i både menn og kvinner (Solberg, 2003). Det stedet hvor en kult foregår regnes som et hellig sted. I noen kulturer er dette et fast og markert plass i kulturlandskapet i form av et område som er tydelig avgrenset. Dette kan for eksempel være en lund, en spesiell stein eller en foss. Helligsteder kan også innvies midlertidig slik som hovet under årlige blotfester. Seid som var en mer marginal kulturform kunne ha flyttbare kultsteder (Steinsland, 2005:264). Det kan se ut til å ha vært en oppdeling mellom en sakral og en profan sfære der det på den ene siden har vært spesielle hellige plasser i form av for

eksempel hus og med religiøse spesialister og en gudeverden. På den andre siden ser det ut til å ha vært riter som har kunne utføres hvor som helst i landskapet og rettet mot mange ulike makter og helt uten religiøs karakter. Slike riter har en stor del av befolkningen kunne utføre, kvinner som menn. Dette betyr at depotfunn ikke nødvendigvis har vært en del av et sakralt ritual utført av aristokratiet, og har derfor heller ikke nødvendigvis vært knyttet til en gudedominert mytologi (Andrén, 2002).

Charlotte Fabech hevder depotfunn i våtmark tar slutt i denne perioden og blir forflyttet til bebyggelsene (Fabech, 1991) og ofring av smykker og gullgjenstander tar nesten slutt (Myhre, 2002:172) Hedeager mener at funn fra vikingtiden i større grad kan kobles til steder karakterisert som områder i ekspansjon. Rundt 1000 e.Kr. kan depotfunnene i større grad knyttes til kirker og de tidligste byene (Hedeager, 1999). Det er tydelig at depotfunnene endrer karakter rundt 1000 e.Kr. dersom en ser FVT funnene i en bredere kronologisk kontekst, det er endringer i både innhold og i selve nedleggelsen. depotfunnene er som nevnt etter 1000 e.Kr. hovedsakelig funnet i forbindelse med kirker og byer og består kun mynter (Hedeager, 1999).

5.5.4. Yngre jernalder/ middelalder i Rogaland

5.5.4.1. Økonomi og bosetningsmønster

Det kan se ut til at mange av gårdene fra folkevandringstiden i Rogaland blir fraflyttet i merovingertid, en kan for eksempel vise til Landa- bosettingen i Forsand som blir fraflyttet og i stedet konsentreres bosetningen til Lysefjordens utløp i begynnelsen av denne perioden (Soltvedt et al., 2007). Av de 440 gårdstunene på Jæren kan det se ut til at rundt 180 blir lagt øde, de gjenværende gårdene får dermed større areal til disposisjon ved å bruke de gamle innmarkene til beite og slått. Omstruktureringen fører altså til at bebyggelsen blir konsentrert til færre gårder, dette skifte har trolig sammenheng med forbedringer på det tekniske området (Myhre, 2002:170f). Mange av gårdene som ble forlatt lå i marginale områder (Solberg, 2003).

Jordmasser blir flyttet i større grad en tidligere, dette kan forklares ved en dypere bearbeiding av jorden, gjort mulig av mer effektive redskaper som spade eller ard med jernblad. En endrer formen av jordbearbeiding og små åkerreiner blir dannet. Denne tendensen med oppbygging av åkerlag fortsetter inn i vikingtid. Jevnlig avsviing er fortsatt praktisert og opprettholdes inn

i middelalderen. Funn av alvedanser vitner om førsanking og staking av høy og dermed en ytterligere utnyttelse av utmarksressursene (Soltvedt et al., 2007:207f).

I Årdalsfjellene er det utgravd flere tufter av jernalderkarakter og dateringer tyder på at folk har hatt tilhold her i beitesesongen fra yngre romertid til historisk tid, med en intensivering fra etter 700 e.Kr. Det er også i denne perioden at det er tegn på at beite i fjellet øker (Solberg, 2003:204).

5.5.4.2. Samfunnsorganisering

Mens det ellers på Vestlandet var heller ustabile politiske enheter har det i Rogaland trolig vært mer stabile riker fra 600-tallet av (Myhre, 2002:212). Å gi gaver var viktig, spesielt for ledersjiktet som på denne måten kunne knytte til seg dyktige håndverkere, krigere og allierte. Det kunne være egenproduserte varer, men trolig har sjeldne og fremmede gjenstander vært spesielt attraktive. En kunne gjennom feider og kriger som følge av allianser og samarbeid, vinne regional eller overregional makt. Maktforholdene var derimot skjøre og trolig var det vanlig med sammenbrudd og nyetablering av store politiske enheter. Likevel tyder alt på at makten ble holdt innenfor et mindre antall sentralområder. Endringen i hustyper, bosetningsmønster og landbruk på 600-tallet skjedde noenlunde samtidig på kontinentet og i Sør-Norge og viser til en nær forbindelse og allianse innefor ledersjiktene som har eksistert i disse områdene (ibid). Gjennom kildematerialet ser en et samfunn bestående av små riker hvor folk var bundet sammen ved kultsentre og tingsband. Sammen med råderett over jorden la ættebakgrunn grunnlaget for sosial status. Slekten ble regnet gjennom både manns- og kvinneleddet og jord ble gitt videre gjennom arv og ekteskap (Solberg, 2003:259ff). Dette la ikke forholdene til rette for et fast avgrensede organiserte ættesamfunn. Ut fra stedsnavn og arkeologisk materiale kan det se ut til at bygder, der det bodde medlemmer av flere ætter på gårdene, kunne utgjøre samfunnsenheter som stod for fellers organisasjon for religiøs kultus, rettslige anliggender og vern mot fiender (Helle, 2000:24).

Høvdingdømmer og småriker måtte utover i vikingtiden gi etter for et ekspanderende rikskongedømme samtidig som kristendommen slo rot i landet (Øye, 2002:216). Det eldste rikskongedømmet var et erobringsmonarki og makten bygde i høy grad på kongens personlige tilstedeværelse og handlekraft, gaver og velgjerninger skaffet tilslutning. Til tross for at aristokrati og geistlighet hadde en hovedrolle i den organisatoriske rikssamlingen var middelaldersamfunnet i Norge i all hovedsak et bondesamfunn (Helle, 2002:30ff).

5.5.5. Hellere i Rogaland i yngre jernalder/middelalder

Det er i denne perioden registrert syv hellere, hvorav en til ytre kyst tre til indre kyst og tre til innland.

5.5.5.1. Økonomi og bosetningsmønster

Som en ser er det langt færre registrerte hellere i denne perioden enn i de foregående. Ser en antall hellere i forhold til bruksintensitet per årsenhet (tabell 1 figur 3 i kapittel 4) viser dette større bruk i denne perioden sammenlignet med eldre steinalder, men en nedgang i forhold til de resterende periodene, med hensyn til befolkningsøkningen som skjer utover i denne perioden er det en tydelig nedgang i bruken av hellere. Denne perioden skiller seg klart ut fra de foregående periodene når det kommer til beliggenhet. Mens bruk av den ytre kysten i all hovedsak har vært dominerende – med unntak av SN/BA – er hellerne nå lokalisert til indre kyst og innland, mens ytre kyst nesten er ute av bruk. Det er ingen funn ved indre fjord eller i fjellet. Hellerne er i denne perioden også i all hovedsak små i motsetning til de foregående periodene der middelsstore hellere ser ut til å være foretrukket. Hellerne vender mot Ø, SØ og SV samt N (nr. 62) ellers er tre hellere usikre, og viser at solvendte lokaliteter fremdeles har blitt vektlagt. Mens en overvekt av hellere i de foregående periodene har vist til stor grad av gjenbruk er det i denne perioden i all hovedsak hellere uten tegn på tidligere bruk. Dette gjenspeiler trolig de endringene som skjer i bosetningsmønsteret i denne perioden.

Yngre jernalder og middelalder har lenge vært ansett som en tid hvor hellerbruken opphører (Solberg, 2003:197). Materialet fra Rogaland viser at denne nedgangen ikke har vært så stor som antatt. Jeg mener denne nedgangen kan skyldes at det skjer en drastisk endring i bruken og at de dermed blir lokalisert til andre soner. Som nevnt er yngre jernalder og middelalder en periode der det skjer store omveltninger i samfunnet med omstrukturering av bosetning og kulturlandskap. Høvdingdømmene dekker store arealer fra kyst til fjell og en tar i bruk seter og fjellgårder. I og med at materialet som foreligger fra de tidligere periodene peker mot en hellerbruk i forbindelse med jakt og fiske og gjeting har de nye setrene og fjellgårdene i større grad gjort hellerne overflødig som overnattingssteder i forbindelse med slike aktiviteter. Jeg finner det også sannsynlig at bruken av hellere har endret seg fra å være brukt i forbindelse med jakt og fiske til å bli brukt mer som en del av gårdsdriften. Funnene gjort i hellerne fra Rogaland består av ten og spinnehjul og bakstehelle som kan vise til kvinners tilstedeværelse. Kanskje har hellerne nå blitt benyttet av gjeterne der hellerne har fungert som et tørt oppholdssted der andre sysler som spinning og lignende har kunne blitt utført samtidig med

dyrepasset, oppholdet har muligens kun vart ut dagen uten overnatting og sporene vil da ikke være like synlige. Nedgangen ved kysten kan forklares med opprettelsen av faste fiskevær. Helleren som befinner seg ved ytre kyst er nr. 62, Tjorahelleren, og har vært brukt både i eldre og yngre steinalder og eldre jernalder, funnene fra yngre jernalder er av Bjørn Myhre (1968) tolket som en avfallsplass i forbindelse med et vikingtids hustuft like bak helleren.

Smie

Det er også gjort funn av slagg og en avlstein i to hellere som peker mot smievirksomhet og i mye større grad en det som har funnet sted i eldre jernalder. Dette kan settes inn i en rituell kontekst, men jeg mener det er mer sannsynlig at hellerne har blitt brukt til dette formålet da hellere i større grad er brannsikre enn trebebyggelsen ville vært (Østebø 2008).

Ingen av funnene kan tolkes som depot, og støtter opp om teoriene rundt endret mønster for deponering og at disse i større grad knyttes til den faste bosetningen heller en til marginale steder (Fabech 1991, Hedeager, 1999).

Nyere tid

Av de 84 hellerlokalitetene fra Rogaland viser 11 stykker til bruk også i nyere tid. En ligger ved ytre kyst, en til innland, fire i indre fjordstrøk, og fem i fjellet.

Dette materialet er ikke veldig beskrivende for hellerbruken i nyere tid, trolig har det vært langt flere hellere i bruk enn det dette materialet gir uttrykk for. Torfinn Normann Hageland har blant annet gjort registreringer av drifteheier i Rogaland og Agderfylkene (Hageland, 1998) og viser en bred utnyttelse av hellere i forbindelse med kottedrift. Materialet gir likevel en visse pekepinner på bruken.

Lokaliseringen av hellere til indre fjorstrøk og fjell gjør det nærliggende å sette disse i sammenheng med gårdsbruk samt jakt/fiske i fjellet, dette blir også bekreftet av det materialet som er funnet i hellerne. Fire av hellerne har bygninger, i heller nr 60 i Jøssingfjorden er det bygd gårdshus mens det i nr 26, Storhiller er bygd en liten jakthytte. Ellers er det i de to andre (nr 79 og 46), snakk om mindre bygninger som trolig har fungert som redskapsskjul eller sauefjøs. I 1998 og 2008 ble det utgitt bøker som tar for seg hellerbruk i nyere tid, begge har blitt utgitt av Torfinn Normann Hageland. Han undersøkte, som nevnt tidligere, i 1998 drifteheiane i Rogaland og Agderfylkene og bruken av murer og hellere i forbindelse med

denne driften. I (2008) gav han ut en bok som omfattet kun hellere i Rogaland og Agderfylkene. Hellerne ble brukt av gjeter som drev kyr i heiene hele sommeren. En driftehei er en del av det indre heiområdet som tradisjonelt ble bortleid av grunneier til beite forfremmede krøter. En krøtterdrift var en flokk som ble drevet fra sted til sted innefor en driftehei for å beite. Det var ofte blandet krøtter, både storfe og småfe (1998:7f). Heller nr 21 (Håheller) viser at hellerne også i nyere tid har blitt brukt i forbindelse med smiing. Her ble det funnet en mengde slagg som stammer fra en koksfiirt smie, drevet frem til 1942 (Bang-Andersen, 1983a).

Oppsummering

Målet med denne oppgaven har vært å belyse hellerbruken i Rogaland ut fra økonomi og erverv, bosetningsmønster, sosiale forskjeller og rituelle aktiviteter fra mesolitikum til middelalderen.

I mesolitikum er hellerne hovedsakelig brukt i kortere perioder ved sesongmessig bruk i forbindelse med jakt og fiske. Det ser ut til at hellerne ved ytre kyst har vært hyppigst brukt, mens den ved indre kyst, indre fjord, og innland har et mer sporadisk preg som kan peke mot engangshendelser. Hellerne i fjellet er knyttet til storviltjakt og da mest trolig på reinsdyr i likhet med de åpne boplassene som ellers er funnet i fjellet. De er også lokalisert nær vann slik som også har vært vanlig for de åpne boplassene. Trolig har de vært en del av en sesongpreget forflyttningsrute i forbindelse med reinsdyrjakten. Det kan se ut til at størrelse og himmelretning har vært vektlagt ved bruk, men har ikke vært avgjørende. Hellerne har nok utgjort en liten del av den generelle bosetningen og har ikke vært vanlig bostedsform i mesolitikum. Det er vanskelig å si hvem som har brukt hellerne, trolig har dette variert: Vistehola har trolig vært bebodd av familiegrupper og er også den eneste helleren som kan tyde på en forholdsvis sammenhengende bruk over lengre tid, og tolkes av noen som en mulig helårsbosetning. Andre hellere med mindre funn kan tyde på at jaktlag eller enkeltpersoner har oppholdt seg her for en kort periode.

To av hellerne har funn av menneskeskjelett og tolkes som boplassbegravelser, men det ser ikke ut til at gravlegginger i hellere har vært vanlig i denne perioden i Rogaland.

I tidlig- og mellomneolitikum er det en fortsatt bruk av huler og hellere i forbindelse med jakt og fiske. Det ser ut til at ytre kyst fremdeles er foretrukket, mens bruken av hellere ved indre kyst nesten går ut av bruk. Dette kan muligens settes i sammenheng med en større grad av fast bosetning i visse områder. Det er fremdeles kun Vistehola som eventuelt kan tas til inntekt for en helårsbosetning, generelt ser det ut til å være korte og sporadiske opphold, og da trolig i forbindelse med jakt og fiske. Størrelse og himmelretning ser fremdeles ut til å vær vektlagt ved bruk, men har heller ikke nå vært avgjørende. Som i eldre steinalder er det trolig at hellerne har blitt tatt i bruk dersom de har lag laglig til i forbindelse med viktige ressurser.

Det er en fortsatt bruk av fjellet og det ser ut til å bli en økt bruk av indre fjord og innland. En økning som trolig har sammenheng med nedgangen i bruk ved indre kyst.

Flere av hellerne bruk i tidlig- og mellomneolitikum har også vært brukt i eldre steinalder, dette gjelder spesielt for hellerne ved ytre kyst, men det er nok ikke snakk om en kulturelt betinget bruk, men at hellerne ligger ved steder som fortsatt blir ansett for å være gode fiske- og jaktsteder.

Det er ikke funnet noen graver fra denne perioden, men det er en heller som ser ut til å være brukt i forbindelse med depot og ligger ved indre kyst. Men heller ikke her ser det ut til at dette har vært typisk bruk av hellere i denne perioden.

i senneolitikum/ bronsealder er det fremdeles bruk knyttet til jakt og fiske, men det er også spor som kan sette dem i sammenheng med jordbruket. Det er en fortsatt stabil bruk av ytre kyst, mens bruken øker kraftig ved indre kyst og synker i indre fjord og innland. Dette kan ha sammenheng med en større grad av bofasthet der boplasser nå blir valgt på grunnlag av muligheter for jordbruk. Det er også to hellere med depotfunn som kan settes i sammenheng med jordbruket og kontakt med kontinentet og som viser til en rituell forestilling i forbindelse med huler og hellere. Det er fremdeles en stor grad av gjenbruk og skyldes nok fremdeles hellernes nærhet til gode fiske og jaktressurser.

I eldre jernalder har teoriene omfattet en langt mer variert bruk av hellerne enn det som har vært tilfelle tidligere. Materialet fra hellerne i Rogaland fra denne perioden var generelt lite, men det materialet som ble funnet er det samme som en kan forvente å finne i forbindelse med gårdsbosetning. Det kan se ut til at hellerne i denne perioden har vært en forløper til seteren, samtidig som jakt og fiske fremdeles har vært bedrevet. Også i denne perioden er det spor som tyder på bruk i forbindelse med depot. Det ble funnet en jernøks som hadde blitt utsatt for sterk varme. En kan sette dette depotet i forbindelse med ideen om hellerne som innganger til underverdenen og viser til en rituell betydning.

Det er også funnet jernslag i tre av hellerne også dette kan tolkes som rituelle deponeringer, men alle tre har også spor etter å ha vært brukt som boplass og trolig er det snakk om mindre reparasjonsarbeid som har blitt utført her.

Yngre jernalder/middelalder er ansett som en periode hvor hellerbruken bort i mot opphører og materialet fra Rogaland viser en markant nedgang. Samtidig viser materialet at hellerne som er datert til dette tidsrommet i stor grad er lokalisert andre steder enn det som har vært vanlig i de foregående periodene. Mens det i de tidligere periodene har vært en stor grad av

gjenbruk av hellere er det nesten ingen i yngre jernalder/middelalder som viser de samme tendensene. Denne endringen kan skyldes de store samfunnsendringene som skjer i form av relokalisering av og et økt antall gårder.

Det er også interessant å se at en del av lokalitetene fra Rogaland er blitt brukt i nyere tid og sammen med undersøkelser gjort i de indre heiområdene, viser dette at hellebruk var vanlig i forbindelse med gjeting helt for inntil noen hundre år siden. Materialet viser også at hellerne har blitt brukt i forbindelse med jakt og fiske og vandring i fjellet og som oppholdssteder for dyr på gården.

Alt i alt viser materialet fra Rogaland at bruken av hellere strekker seg fra eldre steinalder frem til våre dager. Motivene for bruk har også til tross for noen endringer, stort sett vært det samme, de kan kobles til jakt, fiske, sanking og gjeting, samt som ly for vær og vind.

Summary

In this paper the aim have been to map and discuss the use of caves and rock shelters in the county of Rogaland in the southwest of Norway, from Stone Age to the Middle-Age.

I have focused on what type of resources was exploited, where the caves and rock shelters were situated in the landscape, signs of social differences in use and if there were any ritual activities that could be connected to them.

It seems that the use of these places are connected with hunting and fishing, from Stone Age to early Iron Age with a concentration of locations to the outer coast and a varying degree of use in the inner coast areas and with a few scattered locations around the fiords, in the inland and in the mountain areas. In the late Iron Age and Middle Age this changes and the caves and rock shelters are now located to the inner coast and inland areas. They have not been used as sedentary habitations, but for longer or shorter periods during the year. From Late Neolithic/Bronze Age the archaeological material can also be related to pastoralism along side hunting and fishing. This indicates a mixed economy and that it was those living at the farms that also used the caves and rock shelters; this is supported by the material found at these locations. There are also signs of ritual use: in the Mesolithic as graves, in the Neolithic and Bronze Age and Early Iron Age for deposits.

From the Early Iron Age and onwards the caves and rock shelters seems more closely connected to the farm and is interpreted as a predecessor to the summer farm used in connection to pasture, but there is still signs of hunting and fishing. It is not unnatural to think that these recourses were exploited while herding. There are found a few pieces of slag in some of the rock shelters but it this is most likely signs of mending tools rather than forging.

Late Iron Age is generally interpreted as a period where the use of caves and rock shelters more or less came to an end. In Rogaland there is a decrease in the use, but not as much as expected. It seems that the use is relocated rather than stopped. There have been traditions for use also in modern time in connection with herding, hunting, fishing and traveling. There are even some with buildings underneath them.

Litteratur

- Andrén, A. 2002. Platsernas betydelse - Norrön ritual och kultplatskontinuitet. I: Jennbert, K., Andrén, A. & Raudvere, C. (red.) *Plats og praxis - Studier av nordisk förkristen ritual*. Lund: Nordic Academic Press s 299 - 335.
- Bakka, E. 1973. Omkring Problemet om Kulturdualisme i Sør-Norge. I: P., S. & Munch, G. S. (red.) *Bonde - Veidemann Bofast - Ikke Bofast i Nordisk Forhistorie: Tromsø Museums Skrifter*. Tromsø: Universitetsforlaget s 109-127.
- Bakka, E. 1993. Kulturtilhøve og regionale skilnader i vestnorsk bronsealder. *Arkeologiske skrifter fra Historisk Museum*. Bergen: UiB s 90-117.
- Bang-Andersen, S. 1981a. En fangstboplass på Eigerøy: boplassbruk og miljøtilpasning i sørvestnorsk yngre steinalder. I. *AmS-skrifter*. Stavanger. Arkeologisk museum.
- Bang-Andersen, S. 1981b. Jæren i de eldste tider. I. *AmS-småtrykk*. Stavanger. Arkeologisk museum.
- Bang-Andersen, S. 1983a. Håheller. *Frå Haug ok Heiðni*, 4, s 239-247.
- Bang-Andersen, S. 1983b. Svarthåla på Viste: boplass i 6000 år. I. *AmS-småtrykk*. Stavanger. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Bang-Andersen, S. 1987. Storhiller - en 8000 år gammel boplass i Årdalsheiene. *Frå Haug ok Heiðni*, 1/11, s 166-172.
- Bang-Andersen, S. 1990. De Første Fotefar i Sirdalsheiene *Årbok - Stavanger Turistforening*. s
- Bang-Andersen, S. 1996. Coast/Inland Relations in the Mesolithic of Southern Norway. *World Archaeology*, 27, s 427-443.
- Bang-Andersen, S. 2008. De første jegerne i Dyraheio: utnyttelsen av Setesdal Vesthei i steinalder ca. 7000-3500 år før nåtid. I. *AmS-varia*. Stavanger. Arkeologisk museum.
- Barndon, R. 2009. Caves and rock shelters: sacred crafts and smiths' graves in a long-term regional perspective. I: Holm, I., Stene, K. & Svensson, E. (red.) *Liminal landscapes: beyond the concepts of "marginality" and "periphery"*. Oslo: Institute for Archeology, Conservation and History, University of Oslo s 47-65.
- Bendixen, B. E. 1870. Adjunkt B. E. Bendixens beretning om undersøgelsen af Stenvikshulen og Bremsnæshulen. *Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkens Bevaring. Aarsberetning for 1869*, s 170-178.
- Bergsvik, K. A. 2002. Arkeologiske undersekkelser ved Skatestraumen. Bind 1. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen-7. Bergen: Bergen museum.
- Bergsvik, K. A. & Hufthammer, A. K. 2008. Sævarhelleren og Olsteinhelleren i Herand - sommarhus i 2000 år. *Tidsskriftet Hardanger 100.* , s 33-50.

- Bergsvik, K. A. & Hufthammer, A. K. 2009. Stability and change among marine hunter-fishers in Western Norway 7000- 4500 cal BC. Results from the excavations of two rockshelters in Hardanger I. Philippe Crombé, Mark Van Strydonck, Joris Sergeant, Boudin, M. & Bats, M. (red). Chronology and Evolution within the Mesolithic of North-West Europe: Proceedings of an International Meeting, Brussels, May 30th-June 1st 2007. Newcastle. Cambridge Scholars Publishing. s435-449
- Bergsvik, K. A. & Olsen, A. B. 2003. traffic in Stoen Adzes in Mesolithic Western Norway. I: Lars Larsson, Hans Kindgren, Kjell Knutsson, David Loeffler & Åkerlund, A. (red.) *Mesolithic on the move*. Oxford: Oxbow Books s s.395-404.
- Bjerck, H. 2008a. Norwegian Mesolithic Trends: A Review. I: Bailey, G. & Sipkins, P. (red.) *Mesolithic Europe*. Cambridge: Cambridge Univ Press s 60 - 106.
- Bjerck, H. B. 1985. Holmefjordmannen var 4000 år gammel !!! *Frå Fjon til Fusa* Årbok for Hordamuseet og for Nord- og Midhordaland sogelag s7-14.
- Bjerck, H. B. 1986. The Fosna-Nøstvedt Problem. A consideration of Archaeological units and chronozones in the South Norwegian mesolithic period. *Norwegian Archaeological Review* 19, s 103-121.
- Bjerck, H. B. 2007. Mesolithic coastal settlements and shell middens (?) in Norway. I: Milner, N., Craig, O. E. & Baily, G. N. (red.) *Shell Middens in Atlantic Europe*. Oxford Oxbow Books Ltd s 5-31.
- Bjerck, H. B. 2008b. Arkeologiske undersøkelser - Ormen Lange Nyhamna. I: Bjerck, H. B. (red.) *NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser Ormen Lange Nyhamna*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag s 71-84.
- Bommen, C. E. 2009. *Bruken av hellere i eldre jernalder i Sunnhordland*. Upublisert mastergradsavhandling Upublisert mastergradsavhandling UiB.
- Brinkmann, A. & Shetelig, H. 1920. *Ruskeneset: en stenalders jagtplass*, Oslo, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.
- Brøgger, A. W. 1908. *Vistefundet - En ældre stenalders kjøkkenmødding fra Jæderen*, Stavanger, Dreyers Bogtrykkeri.
- Brøgger, A. W. 1910. Vestnorske hulefund fra Ældre Jernalder. *Bergens Museums Aarvog* 12, s 3-22.
- Brøgger, A. W. 1925. Det norske folk i oldtiden. I. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie A, Forelesninger*. Oslo. Aschehoug. s222 s.
- Bøe, J. 1934. *Boplassen i Skipshelleren på Straume i Nordhordland*, Bergen, Bergens Museums Skrifter 17.
- Børsheim, R. L., Soltvedt, E.-C., Bårdseth, G. A. & Borgarp, C. 2002. Gausel: utgravingene 1997-2000. I. *AmS-Varia*. Stavanger. Arkeologisk museum. s294
- Delphin, I. L. A. 2003. *Aschehoug og Gyldendals lille norske leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

- Eilertsen, K. S. 2009a. 8000 år med jakt ved Fiskåvatnet på Karmøy. *Fra Haug ok Heiðni*, 1, s 12-19.
- Eilertsen, K. S. 2009b. *Arkeologisk undersøkelse av heller v/Fiskåvatnet, Søre Våge 89/2, Karmøy kommune: mai-juni 2008*. Oppdragsrapport. Arkeologisk Museum UiS
- Eilertsen, K. S. 2009c. Skjeventrekantene fra Fiskåvannet - en preliminær presentasjon av mikrolittmaterialet fra en heller ved Fiskåvatnet, Karmøy kommune, Rogaland. *AmS - Varia*, 49, s 67-74.
- Eilertsen, K. S. 2010a. Arkeologisk undersøkelse av heller på Barka, Bjørkhaug 42/3, Strand Kommune. *oppdragsrapport B, begrenset distribusjon*. Universitetet i Stavanger, Arkeologisk Museum.
- Eilertsen, K. S. 2010b. Helleren på Barka i Strand - oppholdssted og naturformasjon i årtusner. *Fra Haug og Heiðni*, 1, s 3-10.
- Engdevik, A. 2008. *Bucket-shaped pots: style, chronology and regional diversity in Norway in the late Roman and migration periods*, Oxford, Archaeopress.
- Fabech, C. 1991. Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. I: Fabech, C. & Ringtvedt, J. (red.) *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid*. Århus: Jysk arkæologisk selskabs skrifter 27 s 283-303.
- Gjessing, G. 1945. *Norges steinalder*, Oslo, I kommisjon: Tanum.
- Hageland, T. N. 1998. *Murar og hellerar i heiane. Drifteheiane i Rogaland og på Agder*, Vest-Agder fylkeskommune, Fylkeskonservatoren i Vest-Agder.
- Hageland, T. N. 2008. *Den store hellerboka for Agder og Rogaland*, [Kristiansand], Vest-Agder fylkeskommune, Regionalavdelingen.
- Hatleskog, A.-B. 1999. Busetnadsmønster og livberging i seinmesolitikum og tidleg- og mellommesolitikum på Husøy i Karmøy, Sørvest-Norge. I: Grete Lillehammer, L. S. (red.) *Museumslandskap - artikkelsamling til Kerstin Griffin på 60-årsdagen* Stavanger: Arkeologisk Museum i Stavanger s 467-488.
- Hedeager, L. 1999. Sacred Topography - Depositions of wealth in the cultural landscape I: Gustafsson, A. & Karlsson, H. (red.) *Glyfer och arkeologiska rum - en vänbok till Jarl Nordbladh*. Göteborg: Göteborg University, Department of Archaeology s 229 - 252.
- Helle, K. 2000. Tiden frem til 1536. I: Rolf Danielsen, S. D., Tore Grønlie Knut Helle, Edgar Hovland (red.) *Grunntrekk i norsk historie - fra vikingtid til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget. s 13-106.
- Helleve, Å. 2010. *Meiselforma og spadeforma skiferanheng i Norge*. upublisert masteroppgave, AHKR, UiB
- Hjelle, K. L., Hufthammer, A. K. & Bergsvik, K. A. 2006. Hesitant hunters: a review of the introduction of agriculture in western Norway. *Environmental Archaeology*, 11, s 147-170.

- Hofesth, E. H. 1985. Det går i spinn. Forsøk på klassifikasjon av spinnehjul i Rogaland I: Næss, J. R. (red.) *AmS Skrifter 11*. Stavanger: Arkeologisk Museum i Stavanger s 33-61.
- Hougen, B. 1922. Et hulefund fra folkevandringstiden fra Hildershavn Os s. og pgd., Hordaland *Oldtiden. Tidsskrift for norsk forhistorie IX*, s 97-105.
- Hufthammer, A. K., Høie, H., Folkvord, A., Geffen, A. J., Andesson, C. & Ninnemann, U. S. 2010. Seasonality of human site occupation based on stable oxygen isotope ratios of cod otoliths. *Journal of Archaeological Science 2010*, 37, s 78 - 83.
- Høgestøl, M., Auestad, J. G., Griffin, K. & Myhre, B. 1995. Arkeologiske undersøkelser i Rennesøy kommune, Rogaland, Sørvest-Norge. I. *AmS-varia 23*. Stavanger. Arkeologisk Museum UiS.
- Høgestøl, M. & Prøsch-Danielsen, L. 2006. Impulses of agro-pastoralism in the 4th and 3rd millennia BC on the south-western coastal rim of Norway. *Environmental Archaeology*, 11, s 19-34.
- Indrelid, S. 1978. Mesolithic economy and settlement patterns in Norway. *The Early Postglacial Settlement of Northern Europe: An Ecological Perspective*, s s.147–176.
- Indrelid, S. 1996. *Strilesoga: Nord- og Midhordland gjennom tidene - Frå steinalder til vikingtid*, Finland, Eide Forlag.
- Jansen, K. 1972. *Grønehelleren. En kystboplass: Sogn og Fjordane*. Hovedoppgave i arkeologi Magisteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Jansen, K. 1973. De Vestnorske Hulefunn og Problemet Omkring Jeger-Fiske-Bonde. I: Simonsen, P. & Munch, G. S. (red.) *Bonde - Veidemann Bofast - ikke Bofast i Nordisk Forhistorie: Tromsø Museums Skrifter* Tromsø: Universitetsforlaget s 100-109.
- Jensen, J. 2001. *Danmarks oldtid*, København, Gyldendal.
- Johansen, Ø. K. 2000. *Bronse og Makt - Bronsealderen i Norge*, Oslo, Andresen & Butenschøn.
- Johansson, A. D. 2000. *Äldre Stenalter i Norden*, Farum, SDA.
- Karlsson, Y. 1993. *Hur har "huler" och "heller" i norska fjäll använts under förhistorisk tid?*, [Göteborg], [Göteborgs universitet].
- Lie, R. O. 2008. Huler og Hellere på Nordmøre, del 2. *Årbok for Nordmøre 2008*. Nordmøre historielag s
- Lillehammer, A. 1979. Garden på Sørveslandet i jernalderen. I: Fladby, R. & sandnes, J. (red.) *På leiting etter den eldste garden* Oslo: Universitetsforlaget s
- Lillehammer, A. 1994. *Fra jeger til bonde: inntil 800 e.Kr*, Oslo, Aschehoug.
- Lillehammer, A. 2006. Mennesker tar landet i bruk. I: Helle, K. (red.) *Vestlandets Historie - Natur og Næring, Bd 1* Bergen: Vigmostad & Bjørke s

- Lomborg, E. 1975. The flint daggers of Denmark: Studies in chronology and cultural relations of the South Scandinavian Late Neolithic. *Norwegian Archaeological Review*, 8, s 98-101.
- Lund, H. E. 1940. boplassfunn i huler og hidlere fra metalltid i rogaland : gamle jaktmetoder, særlig på sel og kobbe *stavanger museums årshefte*, 50, s 75-92.
- Lund, H. E. 1941. Et eldre jernalders helligsted på Erland i Skjold. *Stavanger Museums Årshefte 1939-40. 50. årgang*, s 95-97.
- Lund, H. E. 1943. Hva hulene og hidlerne kan gjemme. *Naturen* 9, s s.275-284.
- Lund, H. E. & Degerbøl, M. 1951. *Fangst-boplassen i Vistehulen på Viste, Randaberg, Nord-Jæren: undersøkelsene i 1939 og 1941*, Stavanger, Museet.
- Løken, T. 2000. Åsgard: natur- og kulturhistoriske undersøkelser langs en gassrør-trasé i Karmøy og Tysvær, Rogaland. I. *AmS-rapport 14*. Stavanger. Museet. s178 s.
- Løken, T. 2001. Forsands Forhistorie *Frå Haug ok Heiðni*, 3, s 6.
- Mandt, G. 1991. *Vestnorske ristninger i tid og rom: kronologiske, korologiske og kontekstuelle studier*. [G. Mandt].
- Mikkelsen, E. 1970. vistefundets kronologiske stilling. trekk av rogalands eldre steinalder. *stavanger museums årbok*, 80, s 5-38.
- Mikkelsen, E. 1978. Seasonality and Mesolithic adaptation in Norway. *New Directions in Scandinavian Archaeology*, 15, s 79.
- Myhre, B. 1968. Tjorahelleren. Et bidrag til Rogalands tidlige steinalder. *Stavanger Museums Årbok 1967*. Stavanger 1968: s
- Myhre, B. 1980. Sola og Madla i førhistorisk tid. I. *AmS- Småtrykk 10*. Stavanger. Arkeologisk museum.
- Myhre, B. 1987. *Chieftain's graves and chieftom territories in South Norway in the Migration period*.
- Myhre, B. 1993. Rogaland forut for Hafrsfjordslaget. I. Vea, M. S. (red). Historisk seminar på Karmøy 10 og 11 juni 1993. Karmøy Kommune: A.S Karmøy Trykkeri.
- Myhre, B. 1999. Together or apart - the problem of nucleation and dispersal of settlement. I. Ringtved, C. F. J. (red). *Settlement and Landscape: Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. Århus. Jutland Archaeological society
- Myhre, B. 2002. Landbruk, Landskap og Samfunn 4000 f.Kr. - 800 e.Kr. I: Myhre, B. & Øye, I. (red.) *Norges Landbrukshistorie I - 4000 f.Kr. - 1350 e.Kr. Jorda blir levevei*. Oslo: Det norske samlaget s s. 11-215.
- Myhre, B. & Øye, I. 2002. *Jorda blir levevei: 4000 f.Kr.-1350 e.Kr*, Oslo, Samlaget.

- Narmo, L. E. 1991. *Jernvinna i Gausdal og Valdres: et fragment av middelalderens økonomi*. [L. E. Narmo].
- Nielsen, P. O. 1978. Die Flintbeile der frühen Trichtebecherkultur in Dänmark. *Acta Archeologica*, 48, s 61-138.
- Nærøy, A. J. 1993. Chronological and Technological Changes in Western Norway 6000-3800 BP. *Acta Archeologica (Red.: Randsborg, Klaus, Adamsen, Christian)*, 63, s 77-95.
- Odner, K. 1973. *Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder: (Ullshelleren i Valldalen II)*, Bergen, Historisk museum, Universitetet i Bergen.
- Olsen, A. B. 1992. *Fangstbosetning og tidlig jordbruk i vestnorsk steinalder: nye funn og nye perspektiver*, Bergen, Universitetet i Bergen, Historisk museum.
- Olsen, A. B. 2005. Et vikingtids tunanlegg på Hjelle i Stryn - en konservativ institusjon i et konservativt samfunn. I: Bergsvik, K. A. & jr., A. E. (red.) *Fra funn til samfunn*
- Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-årsdagen*. Bergen: Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen s
- Olsen, H. 1976. *Skipshelleren: osteologisk materiale*. Dr. philos.-avhandling Zoologisk museum, Universitetet i Bergen.
- Olsen, T. B. 2006. Et lite, men lunt oppholdssted i 6000 år *Frå Haug ok Heiðni*, 1, s.
- Pilø, L. 1990. Early soapstone vessels in Norway from the Late Bronze Age to the Early Roman Iron Age *Acta Archeologica* 60 -1989, s 87-100
- Prescott, C. 1986. *Chronological, typological and contextual aspects of the Late Lithic Period: a study based on sites excavated in the Nyset and Steggjemountain valleys, Årdal, Sogn, Norway*. C. Prescott.
- Prescott, C. 1991. *Kulturhistoriske undersøkelser i Skrivarhelleren*, Bergen, Universitetet i Bergen, Historisk museum.
- Prescott, C. 1999. Long-term patterns of non-agrarian exploitation in southern Norwegian I: Fabeck & Ringtved (red.) *Settlement and Landscape*. Århus: Jutland Archaeological Society, Århus. s 213-224.
- Prescott, C. 2000. Symbolic Metallurgy – Assessing early metallurgic processes in a periphery. I: Olausson, D. & Vandkilde, H. (red.) *Form, Function & Context Material Culture Studies in Scandinavian Archaeology*. Lund: s 213-226.
- Prøsch-Danielsen, L. 2001. Forsandmone - Landskap og bosetning i endring *Frå Haug ok Heiðni*, 3, s 25.
- Puschmann, O. 2005. *Nasjonalt referansesystem for landskap: beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner*, NIJOS, Norsk institutt for jord-og skogkartlegging.

- Ramskou, T. 1979. Jernalder m.m. I: Rud, M. (red.) *Jeg ser på oldsager: Danske oldsager i tekst og billeder*. København: Politikens Forlag s s. 214-384.
- Reiersen, M. 1999. *Mat i yngre jernalder og middelalder: mattilberedning og måltid langs kysten av nordre Nordland og Troms*. [M. Reiersen].
- Reusch, H. H. 1877. Nogle norske Huler. II. Sjonghelleren. *Naturen*, 4, s 49-57.
- Sellevold, B. J. & Skar, B. 1999. The First Lady of Norway NIKU 1994-1999. *Kulturminneforskningens mangfold NIKU Temahefte 31.*: G. Gundhus, E. Seip and E. Ulriksen. Oslo, NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning: 6-11.
- Shetelig, H. 1912. *Vestlandske graver fra jernalderen*, Bergen, Bergens museum.
- Skre, D. 1999. Aristocratic dominion and landownership in Norway 200 - 1100 AD. I: Fabech & Ringtved (red.) *Settlement and Landscape*. Århus: Jutland Archaeological society s 213-224.
- Solberg, B. 1993. Western Norway in the Late Neolithic and Earley Bronze Age. Can loose finds contribute to our understanding of demography and social stratification? I: Solberg, B. (red.) *Arkeologiske skrifter 7: Minneskrift til Egil Bakka* Bergen: Historisk Museum, Universitetet i Bergen s
- Solberg, B. 1994. Exchange and the Role of Import to Western Norway in the Late Neolithic and Early Bronze Age. *Norwegian Archaeological Review*, 27, s 111-124.
- Solberg, B. 2003. *Jernalderen i Norge: ca. 500 f.Kr. - 1030 e.Kr.*, Oslo, Cappelen Akademiske Forlag.
- Soltvedt, E.-C., Løken, T., Prøsch-Danielsen, L., Børsheim, R. L. & Oma, K. 2007. Bøndene på Kvålehodlene: boplass-, jordbruks- og landskapsutvikling gjennom 6000 år på Jæren, SV Norge. *AmS-Varia*, 47, s 215 s.
- Steinsland, G. 2005. *Norrøn religion - myter, riter, samfunn*, Oslo, Pax Forlag A/S.
- Søborg, H. C. 1986. *Skiferkniver sør for Polarsirkelen i Norge: en analyse av attributter, typer og geografisk fordeling med bakgrunn i det fennoskandiske skiferkompleks*. [H. C. Søborg].
- Thomsen, H. 2003. Landskap i Stadig Endring. I: Thomsen, H. (red.) *Rogaland : Historie, Landskapet, Menneskene, Kulturen, en kulturhistorisk reise gjennom fylkets 27 kommuner*. Stavanger: Wigestrands s 10-34.
- Todnem, R. 1999. Holer og hellere, for de levende eller de døde? I: Fuglestvedt, T., Gansum, T. & Opedal, A. (red.) *Et hus med mange rom: vennebok til Bjørn Myhre på 60 års dagen: AmS rapport* Stavanger: Stavanger Museum s 103-120.
- Weber, B. 1989. *Baksteheller - en handelsvare*, Trondheim, Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Trondheim.
- Østebø, K. 2008. Hellerbruk i Vestnorsk eldre jernalder belyst ved lokalisering. Upublisert mastergradsavhandling UiB.

Østmo, E. 1977. Schaftholchaxte und landwirtschaftliche Siedlung. Eine Fallstudie über Kulturverhältnisse in südöstlichstet Norwegen im Spätneolithikum und in der Älteren Bronzezeit *Acta Archeologica*, 48, s.

Østmo, E. 2008. *Auve: en fangstboplass fra yngre steinalder på Vesterøya i Sandeffjord, 1, Den arkeologiske del*, Oslo, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

Østmo, E. & Hedeager, L. 2005. *Norsk arkeologisk leksikon*, Oslo, Pax.

Østmo, M. 2004. Symbolikk i landskapet - grenser, kosmologi og ritualer. I: Melheim, L., Hedeager, L. & Oma, K. (red.) *Mellom himmel og jord Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi Isegran 31. januar - 2. februar 2002*. Oslo: Univeristetet i Oslo s

Øye, I. 2002. Landbruk under press 800 - 1350. I: Myhre, B. & Øye, I. (red.) *Norges landbrukshistorie I 4000 f.Kr. - 1350 e.Kr. Jorda blir levevei*. Oslo Det norske samlaget s 215-409.

Nettsider

Askeladden, fornminnedatabaser

Tilgjengelig fra < www.asketadde.ra.no > (sist besøkt 16.05. 2011)

UNIMUS, tilvekstkatalog

Tilgjengelig fra < www.unimus.no > (sist besøkt 16.05. 2011)

Appendiks

Nr. 1

Kommune: Bjerkreim

H.o.h: Ukjent

Gård: Stølsøygarden

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 28/*

Terreng og lokalisering: Ukjent

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr: S9654a-b

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: kniv og trekull

Arkeologisk datering: ESTBR

22 fragmenter av jern, flatsmidde, trolig til kniv. (a).

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet, 1971. Gave fra Sigurd Eikeland.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=7784&museumsnr=S9654) sist besøkt 18.03. 2010 13:24

Nr. 2

Kommune: Bjerkreim

H.o.h: ca 140 m.

Gård: Gravdal

Askeladden ID: 113581

Gnr / Bnr: 67/1

Terreng og lokalisering: heller på nordøstsiden av Homsevatn like nord for Bjønnkula. Flaten under overhenget er 4m i retning N-S. Fra denne er det en bratt skrent ned mot en flate ved vannet i V. Hellen er delt i to av et bergutspring, dråpefallet et 3-4 m ut fra bergveggen.

Orientering: åpning mot nord- vest

Tilvekst nr: S12384 a-e

Størrelse: 14m²

Funnmateriale: flintavslag, tein av jern, brente og ubrente bein, trekull

Arkeologisk datering: STA og ESTBR

12384a: plattformavslag av flint fra mikroflekkekjerne /smalflekkekjerne(sylindrisk eller konisk) hvitpatinert og brent.

12384c: tein av jern.

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: Registrering, v/Khalil Olsen i forbindelse med reguleringsplan for Gravdal vindmøllepark, 2007

Litteratur: url:

Url:www.unimus.no /arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=27932&museumsnr=S12384) sist besøkt 18.03. 2010 13:03

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=810949&minneType=lokalitet>)

sist besøkt 09.05. 2011 11:08

Nr. 3

Kommune: Bjerkreim

H.o.h: ca 225 m.

Gård: Skjæveland

Askeladden ID: 43947

Gnr / Bnr: 34/10

Terreng og lokalisering: Funnet på en sti ved Nordra Skjævelandsvatn, helleren ligger like ved stien.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr: S11745

Størrelse: 6,5 – 9,75 m²

Funnmateriale: vestlandsøks

Arkeologisk datering: YSTA

En vestlandsøks av grønnstein.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet, innlevert av finner Torleif Hansen, 1998.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=29315&museumsnr=S11745) sist besøkt 18.03. 2010 13:04

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=502896&minneType=lokalitet>)
sist besøkt 09.05. 2011 11:09

Nr. 4 Hedleren

Kommune: Bjerkreim

H.o.h: ca 220 m.

Gård: Vaule

Askeladden ID: 14186

Gnr / Bnr: 56/*

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger ved foten av et fjell, opp en ca 60m lang skråning fra flatt kulturbeite ved vannet i NV. Den er delvis godt synlig. Fjellvegg som heller ut ca 30 grader og danner Ø-vegg. Lengden er ca 8-10 m. det ligger stein i S, V og N. mest flate og markerer hvor veggen/murene har vært. V-muren ligger ca 2m fra foten av fjellet og er ca 2-2,5 m bred og ca 0,1-0,2 m høy i N. og S kortveggen bredde ca 1m og h ca 0,2-0,5 m. utsikt i NV. NV-SØ gående dal som i NV munner ut ved en liten bukt i SØ- del av Røysalandsvatnet. Utmark med bjørk og einer. Stein og fjell i dagen, utsikt i NV ellers avgrenset.

Orientering: N-S orientert fjellvegg,

Tilvekst nr:S5397 a-d

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: leirkar, brente bein, flintavslag, bryne av skifer.

Arkeologisk datering: STBR, ESTBR

5397c: avslag av flint

5397d: bryne av skifer

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: Funnet av I.K. Grude, 1905.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=19590&museumsnr=S5397) sist besøkt 18.03. 2010 13:06

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=405937&minneType=lokalitet>)
sist besøkt 09.05. 2011 11:10

Nr. 5 Trollholo
Kommune: Bokn

H.o.h: ca 20 m.

Gård: Søre Våge/ Nordre Våge

Askeladden ID: 14168

Gnr / Bnr: 6,7/7

Terreng og lokalisering: S-vendt heller, dannet av stor utoverhengende steinblokk.

Rektangulært golv, flatt og dekket av jord.

Størrelse: 19,2m²

Orientering: Orientert Ø-V, åpen mot sør-øst

Tilvekst nr: S8606 a-b, S9011 a-e

Funnmateriale: skraper, flintavslag, leirkar og ubrente bein

Arkeologisk datering: STA, EJA

9011a: skiveskraper av flint, kombinert skiveskraper og skivebor. Retusjert utbuet skraperegg langs en sidekant og i motsatt ende en borspiss tildannet ved retusjering fra to sider. Største lengde 5cm.

S8606a: En rekke større og mindre keramikkskår, et par skår har grop-ornering. Skårene representerer høyst sannsynlig flere kar.

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: S8606: faglig utgravning, prøvegravning v/Møllerop og Skjølsvold, 1959.

S 9011: usakkyndig fremgravd. Plukket opp av Ivar Høyvik, 1964.

Litteratur:

Bang-Andersen, S. 1985. innberetning om befarig 19.11. 1985. upublisert rapport i topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

Bang-Andersen, S. 1980. Bosetningen på Bokn belyst ved funn og fornminner. *Fra Haug og Heiðni*, 1, 65-77.

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=2807&museumsnr=S9011) sist besøkt 18.03. 2010 13:18

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=6357&museumsnr=S8606) sist besøkt 18.03. 2010 13:18

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=405883&minneType=lokalitet>) sist besøkt 09.05. 2011 11:10

Nr 6

Kommune: Eigersund

H.o.h: Ukjent

Gård: Næveland

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 55

Terreng og lokalisering: hule under stor stein.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr: S9842

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: leirkar

Arkeologisk datering: Uviss

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: usakkyndig fremgravd utmark. Innlevert av finner Bernhard Løveld, 1972.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=8829&museumsnr=S9842) sist besøkt 30.04. 2010 15:15

Nr. 7 Gjedlestavigen

Kommune: Eigersund

H.o.h: 8 - 10 m.

Gård: Hovland

Askeladden ID: 24089

Gnr / Bnr: 8/2,3,62

Terreng og lokalisering: ligger under et lite overheng dannet a større utoverliggende blokker på sørsiden av ”Skiparsteinen”

Orientering:

Tilvekst nr: S9616 a-p

Størrelse: 12 - 21m²

Funnmateriale: flintavslag, flekke av flint, mikroflekk, skraper, bryne, leirkar, trekull

Arkeologisk datering: ESTA,(mulighet for YSTA) EJA(FRJA-RT)

9616 b)Åtte flekker og flekkfragmenter av flint.

9616 c) Fjorten mikroflekker og mikroflekkefragment

9616 n) 2187 skår og avskallinger av grovt kvartsmagret keramikk. (minst 2 leirkar er representert). Datert 4000f.Kr – 550 e.Kr.

C14: 9616 o)trekullprøve. 1950+/- 80 BP C 50 f.Kr. – 140 e. Kr.

Jordprøve. 8000 f.Kr. – 550 e.Kr. (p)

Kulturlag: undersøkt område ca 15m² i fem 10cm lag

Det funnførende lag var ca. 50 cm dypt inne langs blokkveggen.

Funnomstendighet: Faglig utgravning. Funnet sommeren 1971 ved undersøkelse av en boplass. Funnet av Sveinung Bang – Andersen.

Litteratur:

Dahlin Hauken, Å. 1987. Registreringsrapport 16.12.1987 i topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=7222&museumsnr=S9616) sist besøkt 18.03. 2010 13:24

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=439422&minneType=lokalitet>) sist besøkt 09.05. 2011 11:11

Nr. 8

Kommune: Eigersund

H.o.h: ca 140 m.

Gård: Sletteid

Askeladden ID: 64803

Gnr / Bnr: 41/ Migarvatnet 2

Terreng og lokalisering: heller dannet av store blokker som danner et nesten lukket rom med veggene skrånende innover.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr:S9421a-c

Størrelse: 6m²

Funnmateriale: spinnehjul, tein av jern, flintavslag

Arkeologisk datering: YJA

9421 a) Spinnehjul. Datert 500 f.Kr.

C14:*

Kulturlag: Funnene er gjort på overflaten, blant småstein.

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet. Funnet av Abraham Kjell SørDAL, 1968

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=24021&museumsnr=S9421) sist besøkt 18.03. 2010 13.08

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=573233&minneType=lokalitet>)
sist besøkt 09.05. 2011, 11:11

Nr. 9 Gunnarhedlaren

Kommune: Eigersund

H.o.h: Ukjent

Gård: Rodvelt

Askeladden ID: 34242

Gnr / Bnr: 26/ Nedre Rogntjørn 1

Terreng og lokalisering: helleren ligger 150 m V for vestenden av Nedre Rogntjørn og er dannet under en fjellvegg, i knausete utmarksbeite.

Orientering: SSV-NNV, med åpning mot sør- vest

Størrelse: 42m²

Tilvekst nr: S9439 a-d

Funnmateriale: brent leire, flintavslag, leirkar, trekull

Arkeologisk datering: uviss

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: Funnet under registrering v/prøvestikk. Funnet av Jostein Hansen 1968.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=24079&museumsnr=S9439) sist besøkt 18.03. 2010 13:08

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=472194&minneType=lokalitet>) sist besøkt 09.05. 2011 11:16

Nr. 10 Breiavad Heller I

Kommune: Forsand

H.o.h: ukjent

Gård: Lyse

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 23/*

Terreng og lokalisering: faglig utgravning høyfjell, Breiavad, helleren lå under to store steinblokker ca 150m Ø for demningen i Kråkeholet ca 2 km SV for utløperen av Nilsebuvatn

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S9179a-b)

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: flintavslag

Arkeologisk datering: STBR

En del flintavslag

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: faglig utgravning av heller I ved Breiavad. Funnet av Perry Rolfsen.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21171&museumsnr=S9179) sist besøkt 30.04. 2010 15:58

Nr. 11 Breiavad Heller III

Kommune: Forsand

Gnr / Bnr: 23/*

Gård: Lyse

H.o.h: Ukjent

Terreng og lokalisering: helleren ligger ca 40m V for Heller I under to store steinblokker.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr: S9180

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: flintavslag

Arkeologisk datering: STBR

To avslag av flint.

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: faglig utgravning høyfjell, ved Breiavad. Funnet av Perry Rolfsen 1965

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21173&museumsnr=S9180) sist besøkt 18.03. 2010 13:13

Nr. 12

Kommune: Forsand

H.o.h: Ukjent

Gård: Lyse

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 23/*

Terreng og lokalisering: heller ved foten av et lavt N-S orientert fjellfremspring 38m NØ for gjerdet rundt Lyse transformatorstasjon i Lysebotn og 68m SV for bilveien til Aukland

Orientering: Ukjent

Størrelse: 5,25m²

Tilvekst nr: S10712

Funnmateriale: brent bein

Arkeologisk datering: uviss.

C14:*

Kulturlag: Funnet er gjort 8-10 cm under markoverflaten.

Funnomstendighet: funnet i 1983 i prøvestikk v/Sveinung Bang – Andersen sin registrering i traseen for planlagt 300(420) kV-linje Førre – Duge, alternativt Førre- Lyse.

Litteratur:

Bang- Andersen, S. 1983. Registreringsrapport 20.07.1983. Upublisert rapport i Topografisk arkiv Arkeologisk Museum, universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=2222&museumsnr=S10712) sist besøkt 18.03 2010 13:05

Nr. 13 Skinnhelleren

Kommune: Forsand

H.o.h: 30 m.

Gård: Helle

Askeladden ID: 4665

Gnr / Bnr: 44/1

Terreng og lokalisering: helleren ligger på kanten av en grusterrasse, ca 600 m NØ for brukene på gården.

Orientering: åpen mot sør-øst

Tilvekst nr:S9250a-e + 8480 a-g

Størrelse: 20m²

Funnmateriale: tangespiss, flintflekke, skraper, bearbeidet skifer, avslag av flint og kvarts, trekull. Meisel av bergart, slagstein

Arkeologisk datering: YSTA

8480a) tangespiss av flint

8480e) bearbeidet skifer, med slipespor på den ene siden.

C14:*

Kulturlag: godt bevart kulturlag, 1/2m² er utgrav av finner Odd Espedal i 1958

Funnomstendighet: S8480: usakkyndig fremgravd av Odd Espedal, 1958.

S9250: Usakkyndig fremgravd. Gave fra finneren Lars O. Mæle, 1966.

Litteratur:

Espedal, Odd, 1962. upublisert rapport Topografisk arkiv Arkeologisk museum, universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=6182&museumsnr=S8480) sist besøkt 30.04. 2010 15:54

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=3179&museumsnr=S9250) sist besøkt 18.03. 2010 13:19

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=374544&minneType=lokalitet>)

sist besøkt 09.05. 2011 11:18

Nr. 14

Kommune: Forsand

H.o.h: Ukjent

Gård: Lerang

Askeladden ID:4673

Gnr / Bnr: 6/*

Terreng og lokalisering: Ca. 220 m ØNØ for innløpsosen i N til Lerangsvatnet. Dannet under stor fjellvegg, gulvet består av mold og stein.

Orientering: åpen mot sør-vest.

Tilvekst nr: S7042

Størrelse: 28m²

Funnmateriale: flintavslag

Arkeologisk datering: STA

To små avfallstykker av grå flint.

(det er også blitt funnet flere flintskjerver ved tidligere graving, som dessverre er blitt borte).

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: overflateoppsamling.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=4146&museumsnr=S7042) sist besøkt 18.03. 2010 13:20

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=374560&minneType=lokalitet>) sist besøkt 09.05. 2011 11:19

Nr. 15 Brasehidleren

Kommune: Forsand

H.o.h: Ukjent

Gård: Meling

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 4/*

Terreng og lokalisering: utmark, opp i heia ovenfor Meling.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S7863 a-g

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: kam av horn/gevir, bronsebeslag, spinnehjul, bryne av kvartsitt, flintavslag, brent bark, brent bein.

Arkeologisk datering: STBR OG MA

7863a) Dobbeltkam av bein(horn/gevir) hovedtypen S. Datert 1050-1537 e.Kr.

7863c) spinnehjul med rett basis, rett topp av bergart. Usymmetrisk kuleformet, noe flattrøkt, kuleformen er naturdannet.

7863e) To avslag av flint.

C14: *

Kulturlag:*

Funnomstendighet: funnet er fremkommet ved prøvegraving i Brasehidleren. Gravingen er foretatt av Johan Lerang 1952.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=5406&museumsnr=S7863) sist besøkt 18.03. 2010 13:21

Nr. 16 Fantura

Kommune: Forsand

H.o.h: Ukjent

Gård: Espedal Øvre/ espedal Nedre

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 48,49/1

Terreng og lokalisering: lokaliteten Fantura ligger ca. 1 km. Sør for husene på Espedal.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr: S8590

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: øks av jern

Arkeologisk datering: EJA

Øks av jern, deformert av rust og derfor noe uviss av type, bærer preg av å ha vært utsatt for sterk varme.

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: uviss funnomstendighet. Øksen lå under en torv mellom to steiner to meter utenfor helleren. Muligens skriver den seg fra en brannbegravelse. Funnet av Odd Espedal, 1959.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=6322&museumsnr=S8590) sist besøkt 18.03. 2010 13:23

Nr. 17 Fantaheller

Kommune: Forsand

H.o.h: ca 370 m.

Gård: Espedal Øvre/Espedal Nedre

Askeladden ID:4657

Gnr / Bnr: 48,49/*

Terreng og lokalisering: lokaliteten ligger ved vestenden av Rongvadtjønna, ca 60m opp for tjønna og ca. 450 m N for gården Øvre Espedal

Orientering: ukjent

Tilvekst nr:S8601a-b

Størrelse: 40m²

Funnmateriale: skraper, flintavslag

Arkeologisk datering: STA

8601a) 2 flekkeskraper av flint, hvorav den ene endeskraper.

C14:*

Kulturlag: ganske tynt kulturlag

Funnomstendighet: usakkyndig fremgravd. Funnet ved prøvestikk av Odd Espedal, 1959

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=6347&museumsnr=S8601) sist besøkt 18.03. 2010 13:23

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=374516&minneType=lokalitet>)
sist besøkt 09.05. 2011 11:22

Nr. 18 Svåhelleren

Kommune: Forsand

H.o.h: ca 790 m.

Gård: ukjent gård

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 00

Terreng og lokalisering: Hellenen ligger i storsteinet ur i NØ hjørnet av Svåhellervatnet, ca 17m fra vannet(skrått målt) og 7-8 m høyere enn dette.

Orientering: vender mot sør

Tilvekst nr:S9925a-1

Størrelse:6m²

Funnmateriale: krittpipe, blykule, bryne av sandstein, lærreim, ildflint, svovelklump, kjerne av flint, bein av fisk, rein, sau/geit. trekull

Arkeologisk datering: STBR, NYERE TID

9925h) To uregelmessige kjerner av flint h)

9925a) Krittpipefragment fra kanten av hodet(a)

9925b) 3 kuler av bly

C14:*

Kulturlag: opp til 30 cm tykt kulturlag og bestod for det meste av svart kulljord. Ildsteder i NØ hjørnet og likeledes i V.

Funnomstendighet: Faglig utgravning. Funnet i 1972 v/ Egil Mikkelsens undersøkelser av Siravassdraget.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9120&museumsnr=S9925) sist besøkt 18.03. 2010 13:10

Nr. 19 Lonelega I
Kommune: Forsand

H.o.h: 840m.

Gård: ukjent

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 00

Terreng og lokalisering: Heller i bratt, steinete S- skråning i N- kanten av Lonevatnet, ca 400 m fra V for N-spissen av vannet, ca 20m NV for vannet og ca 2m over vannflaten. Hellen er dannet av en ca. 13x7 m stor steinblokk som hviler på fem større og tre mindre blokker, og inndeler området under takblokken i 3-4 rom.

Orientering: vender mot sør-øst.

Rom 2 med åpning SSV: 2-6m²

Størrelse: Selve blokken er ca 91m²

Tilvekst nr: S9923a-u. lag 2 og 3 a-d, lag 5-8 e-s, lag 1-8 t-u

Rom 1 med åpning SSØ: 5-15m²

Funnmateriale: glassknapp, hestekosøm, kjerne av bergkrystall, leirkar, pilspiss, emne av flint, flekke, brent bein, trekull.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, BA, FRJA, RT/FVT, NYERE TID.

Mikroflekke av flint (q)

Avslag med konveks enderetusj av flint. Datert 4000- 1500 f.Kr. (m)

Skår av spanformet kar av kleber/leire. Datert 400 – 550 e.Kr. (e)

Knapp av glass, flat og rund av gulbrunt glass med isittende henge på undersiden. Datert 1536 – 1950 e.Kr. (a)

C14: av lag 3: 590+ - 200BP

Av lag 6: 2320+ - 150 BP

Og av lag 7-8: 2780+ - 110 BP

Kulturlag: det ble påvist åtte boplasslag som er funnførende, men lagenes karakter i rom 1 og rom 2 er forskjellig. Det er flere lag den indre delen av la 1 enn ellers. Tre ildsteder ble funnet i lag 3, og noe dypere i lag 7 ytterligere tre ildsteder. I bunnivået i helleren, lag 8, fantes en ca 4m lang og ca 60 cm bred mur i en halvsirkel foran den andre delen av rom 1. Muren lå dels på steril undergrunn, dels med funnførende jord under.

Funnomstendighet: faglig utgravning. Funnet i 1972 v/ Birgitta Brobergs undersøkelse i Siravassdraget.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9085&museumsnr=S9923) sist besøkt 18.03. 2010 13.09

Nr. 20 Lonelega II

Kommune: Forsand

H.o.h: 840m.

Gård: ukjent

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 00

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger i en skråning i N- kanten av Lonevatnet, noe høyere oppe og 10m NV for Lonelega I (S9923). Hellingen er dannet av en ca. 10m stor steinblokk som hviler på mindre steinblokker

Orientering: vender mot sør- øst.

Tilvekst nr:S9924 a-p

Størrelse: 32,5m²

Funnmateriale: porselenspipe, jernnøkkel, flintbor, avslag, kjerne, brent og ubrent bein, trekull

Arkeologisk datering: STA, NYERE TID

Borspiss med sammenhengende retusj langs tre sidekanter. Datert 9000-1800 f.Kr. (d)

Nøkkel, spiker, krampe, to hesteskosøm, ubestemmelig lang ten og ubestemmelige fragmenter, alt av jern. Datert 1537- 1950 e.Kr. (b)

C14:*

Kulturlag: jordlaget i hellingen bestod for det meste av svart kullholdig jord, ujevn og opp til 30 cm i tykkelse. I utkanten av hellingen var et område utgraveren tolket som bål plass. På "plattformen" ble det ved ca. 20 cm dybde funnet en tett samling skjorbrent stein. En sammenhengende steinlegging lå i hellingen bunnivå. Steinmuren lå delvis på det svarte jordlaget som må være avsatt før muren ble lagt opp. Funnene skriver seg fra det svarte jordlaget.

Funnomstendighet: faglig utgravning. Funnet i 1972 v/ Egil Mikkelsens undersøkelser av Sirvassdraget.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9105&museumsnr=S9924) sist besøkt 18.03. 2010 13:09

Nr. 21 Håheller
Kommune: Forsand

H.o.h: 10-15m.

Gård: Håheller

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 20/1

Terreng og lokalisering: helleren ligger ca. 100 m øst for husene på gården i nord-kanten av frukthagen. Den ligger ca. 50 m fra Lysefjorden. Helleren består av et bergoverheng, med et bergfrespring i midten på 4-5 meter, som gjør at helleren består av to adskilte avdelinger kalt Håheller Øst og Håheller Vest.

Orientering: Ø- V- orientert og vender mot sør.

Størrelse: 54m² – 60m².

Tilvekst nr: S9293a-g, S9942a-bb,

Funnmateriale: leirkar, leirklining, pilspiss, flintdolk, flekke, bor, skraper, kjerne, avslag, bronsefragment, jernnagle, skaft av jern, slag, bryne av skifer, børseflint, nøtteskall, bein av pattedyr og noen få av fisk, skjell, trekull. Moderne gjenstander spiker, ljå, gaffel knapp, teglstein.

Arkeologisk datering: YSTA, SN/BA, EJA, RT/FVT, NYERE TID

9942a) spannformet leirkar.

9942e) hjerteformet pilspiss

9942g) flathogd dolk eller spydspiss av flint

C14: to trekullprøver:

4190+/-90BP

3540+/-50BP

Kulturlag: kulturlaget var opp til 0,8 m dypt og uten lagdeling. De øvre 2/3 var sterkt omrotet. Den eldste 14C- dateringen av trekull refererer seg til nivå 78-82 cm under overflaten, den yngste til 42-45 under overflaten. S9293a-g er tidligere blitt funnet samme sted.

Funnomstendighet: faglig utgravning. Fremkommet sommeren 1979 under prøveutgravning av "Håheller Vest", et V-lig parti av kulturlaget under Håheller. Utgravningen omfatter 8m² av et sammenhengende funnførende areal på anslagsvis 16-18 m². Funnet av Sveinung Bang – Andersen.

Håheller Øst

Tilvekst nr: S9943 a-r

Funnmateriale: leirkar, pilspiss, skivebor, skraper, avslag, slag, glass, trekull, bein av pattedyr og fisk, skjell.

Arkeologisk datering: EJA(RT/FVT), MN, SN/BA, NYERE TID

9943a) spannformet leirkar av keramikk.

9943d) bladformet pilspiss

C14: Trekullprøve av furu. 3920+/- 90 BP (p) refererer seg til 90-95cm under overflaten.

Tre margspaltede hjortebein datert 2870+/- 60 BP(q) refererer seg til 40-50 cm under overflaten.

Kulturlag: fremkommet i et 100 cm dypt prøvestikk i Håheller Øst, et østlig og i all hovedsak urørt parti av kulturlaget under Håheller.

Funnomstendighet: faglig utgravning heller v/Sveinung Bang-Andersen, 1979.

Litteratur:

Bang-Andersen, S. 1983. Håheller. *Frå Haug ok Heiðni*, 4, 239-247.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9349&museumsnr=S9943) sist besøkt 30.04. 2010 15:57

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9319&museumsnr=S9942) sist besøkt 18.03. 2010 13:16

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=3534&museumsnr=S9293) sist besøkt 30.04 2010 15:57

Nr. 22

Kommune: Gjesdal

H.o.h: rundt 580m. (ut fra Jensavatns h.o.h.)

Gård: Maudal Øvre

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 68

Terreng og lokalisering: Ligger på utstikkende nes 50 m NV for Jensavatn i blokkrikt område. Dannet under blokk.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr:S10615a-c

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: mikroflekker av flint, avslag av flint og bergkrystall.

Arkeologisk datering: ESTA

Mikroflekke med kantretusj av flint.

C14:*

Kulturlag: To adskilte boplasser er påvist, lagene er adskilt fra hverandre av et 9cm tykt lag av forvitringssand.

Funnomstendighet: Funnet ved registrering i Bjerkreimsvassdraget. Funnet av Ellen Høigård Hofseth, 1980.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=23617&museumsnr=S10615) sist besøkt 30.04. 2010 15:17

Nr. 23

Kommune: Gjesdal

H.o.h: Ukjent

Gård: Østabø

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 63/*

Terreng og lokalisering: ligger nær NØ del av Øvre Tverratjørn.

Orientering: ukjent

Funn: S9340

Størrelse: ca 6m²

Funnmateriale: ildflint og et lite flintavslag.

Arkeologisk datering: Uviss

Funnet fire ildflint fra ukjent tid samt ett lite flintavslag..

C14:*

Kulturlag: ble funnet ca 0,5 cm under overflaten i et mørkt, kullblandet kulturlag..

Funnomstendighet: prøvegravning/forundersøk v/Sveinung Bang – Andersen, 1967.

Litteratur

Bang-Andersen, S. 1963. funnrapport 26.10.1963 upublisert rapport, Topografisk Arkiv Arkeologisk Museum Universitetet i Stavanger

Bang-Andersen, S. 1968. utgravningsrapport 04.01 1968. upublisert rapport, Topografisk Arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=3695&museumsnr=S9340) sist besøkt 18.03 2010 13:21

Nr. 24

Kommune: Haugesund

H.o.h: 7 m.

Gård: Tornes

Askeladden ID: 118559

Gnr / Bnr: 21/74

Terreng og lokalisering: På flate som er avgrenset av et lite, men markant fjellparti i N. Fjellet har svakt overheng. Beitemark mellom lokaliteten og Tornesvatnet.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S12500a-b

Størrelse: Ukjent.

Funnmateriale: leirkar(215 skår), flintavslag.

Arkeologisk datering: BA

a)Leirkar av keramikk, kvartsmagret leirgods, dekorert med enkle avtrykk i en rad langs buken, hvor det også er en vulst/utbuling. Ruslemmet utside og et glattet felt opp mot randen. Datert til 1100-500 f.Kr.

b)Avslag av flint.

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: Funnet under registrering i 2008 v/ Jan Berge i forbindelse med planlagt oppføring av nytt boligfelt.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=29666&museumsnr=S12500) sist besøkt 18.03. 2010 12:59

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=846147&minneType=lokalitet>) sist besøkt 09.05. 2011 11:23

Nr. 25

Kommune: Haugesund

H.o.h: Ukjent

Gård: Steinsnes

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 23/*

Terreng og lokalisering: Fjellvegg som heller fremover mot SV. Ved oppdyrking her var funnet et lag med svart kullholdig jord, 15-20 cm

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S6395a-b

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: leirkar, trekul

Arkeologisk datering: usikker

C14:*

Kulturlag: svart kullholdig jord 15-20 cm. tykt på det tykkeste, lengst ute i laget, og 10 cm lenger inne.

Funnomstendighet: Tilfeldig fremkommet ved dyrking. Funnet av hr. Andreas T. Steinsnes, 1936.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=17659&museumsnr=S6395) sist besøkt 18.03. 2010 13:15

Nr. 26 Storhiller

Kommune: Hjelmeland

H.o.h: 738-740m.

Gård: ukjent

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 00

Terreng og lokalisering: Ligger 90 m N for Storhillervann og 60m Ø for Storhillerelven.

Orientering: vender mot vest.

Tilvekst nr: S9359 a-be

Størrelse: 160-196m²

Funnmateriale: flekke, avslag, bein, bor, skraper, kjerne, råknoll, slagstein

Arkeologisk datering: ESTA OG YSTA

Fragment av oddeformet flintflekke med lav flintretusj langs begge sidekantene. (a).

C14: trekullprøve datert T-452: 7130+/- 140 BP, cal BC 6210-5840. Datering 6100-5000 f.Kr.(be).

Kulturlag: Ble undersøkt i alt 58 m². Lagfølgen var her: 10-15cm sauelort/torvstrø, 2-3cm kull og 10-18 cm mørkt sandholdig lag hvor de fleste funn ble gjort. Det gikk over i lysere sand, ca 25 cm til med enkelte skjørbrente stein og spredte funn. På bunnen var et fint sandlag som ble tolket som tilført gulvlag.

Funnomstendighet: faglig utgravning v/Perry Rolfsen, 1968, i forbindelse med Lyse kraftverks vassdragutbygging.

Litteratur:

Bang-Andersen, S. 1987. Storhiller - en 8000 år gammel boplass i Årdalsheiene. *Frå Haug ok Heiðni*, 1/11, 166-172.

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21197&museumsnr=S9359) sist besøkt 18.03. 2010 13:13

Nr. 27

Kommune: Hjelmeland

H.o.h: Ukjent

Gård: Viglesdalen

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 121/*

Terreng og lokalisering: heller nær Ø-enden av Viglesdalsvatnet. Dannet av rasblokker.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr:S9941a-b

Størrelse: 17,5m²

Funnmateriale: ildslagningsflint, avslag av flint og kvarts

Arkeologisk datering: Uviss, Nyere tid

Ildslagningsflint samt to flintavslag og et kvartsavslag.

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: prøvegraving/forundersøk v/ Sveinung Bang-Andersen, 1977.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9317&museumsnr=S9941) sist besøkt 18.03. 2010 13:16

Nr. 28

Kommune: Hjelmeland

H.o.h: ca 705 m.

Gård: Laugaland

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 45/*

Terreng og lokalisering: Ligger i dalbunnen ca 35 m ØNØ for og 5-6 m høyere enn vannkanten på Bjørndalsvannet.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr:S10711

Størrelse: 20m²

Funnmateriale: bit av flint

Arkeologisk datering: Uviss

Bit av flint, uregelmessig form med mange små arr utsprengt som følge av varmpåvirkning.

C14:*

Kulturlag: Funnene er gjort på markoverflaten.

Funnomstendighet: Registrering fjell. v/Sveinung Bang-Andersen, 1983.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9317&museumsnr=S9941) sist besøkt 18.03. 2010 13:05

Nr. 29

Kommune: Hjelmeland

H.o.h: ca 22.8 m.

Gård: Soppaland

Askeladden ID: 95082

Gnr / Bnr: 138/2,6

Terreng og lokalisering: utmark/beiteområde. Hellerlignende utspring i fjellet, med en lav og grunn innhulning nederst.

Orientering: Ukjent (mulig sør)

Tilvekst nr:S12301a-c

Størrelse: Ukjent

Funnmateriale: leirkar, trekull

Arkeologisk datering: kan være hele forhistorisk tid.

a) Leirkar av leire/kvarts, randskår.

b) 150 fragmenter av leirkar, grovt kvartsmagret leirkar

C14:*

Kulturlag: fire av fem prøvestikk tomme.

Funnomstendighet: registrering v/Rune Idsøe, 2003.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=27197&museumsnr=S12301) sist besøkt 18.03. 2010 13:03

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=688074&minneType=lokalitet>) sist besøkt 09.05. 2011 11:25

Nr. 30 Bonshidleren

Kommune: Hjelmeland

H.o.h: ca.10m.

Gård: Viga

Askeladden ID:72169

Gnr / Bnr: 71

Terreng og lokalisering: ligger på fastlandssiden av Olesundet, 100m SV for fyrlykten i selve sundet. Ligger 25-30 m fra sjøen ved toppen av en steil gresskledd bakke. Helleren ligger under en bratt fjellvegg som går omtrent N-S.

Orientering: Åpningen mot vest.

Den søndre del hvor kulturlaget fantes var bare ca 7,5 m lang.

Størrelse: 187,5m²

Tilvekst nr:S6786 a-f1

Funnmateriale: fiskekrok, pren, redskap av bein, bearbeidet konkylie, leirkar, flekke, pilspiss, plate av skifer, brent bein, skjell, trekull, øks.

Arkeologisk datering: YSTA og SN/BA.

6786e) Snorkeramikk, 10 leirkarstykker trolig to eller tre forskjellige kar. YSTA.

C14: bein av sau/geit: 3530+/-75 BP, Cal BC 1940-1745. (o). SN/BA

Kulturlag: kulturlaget lå i hellerens søndre lavere del. Det var tynt, tykkest i nordre del. Her var tre ildsteder som lå i rekke fra Syd til Nord. I det nordligste ildstedet og omkring dette ble de fleste av sakene funnet. Kulturlaget var her på det tykkeste 40-50 cm.

Funnomstendighet: faglig utgravning utmark, av Harald Egenæs Lund, 1940.

Litteratur:

Lund, H.E. 1940 innberetning om utgravning innberetning om befarig juli 1940. upublisert rapport i topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=1780&museumsnr=S6786) sist besøkt 18.03. 2010 13:19

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9033&museumsnr=S9909) sist besøkt 24.03. 2010 17:17

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=596778&minneType=lokalitet>) sist besøkt 09.05. 2011 11:27

Nr.31 Høihelleren

Kommune: Hå

H.o.h: 7m.

Gård: Haver

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 89/ Bekkevik 5

Terreng og lokalisering: ytre kyststrøk, fastland. Berg.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr:S4410

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: flintdolk

Arkeologisk datering: SN/BA

Dolk av mørk gråbrun flint.

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: uviss. Funnet av Andreas Bakkervik, 1923.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=15641&museumsnr=S4410) sist besøkt 18.03. 2010 13:14

Nr. 32

Kommune: Hå

H.o.h: ca 25m.

Gård: Lintjörn

Askeladden ID:44057

Gnr / Bnr: 96/1

Terreng og lokalisering: Hellenen ligger ca 125 m VNV for bekkeutløpet fra Dypningstjødnet ca 125 S for SØ bredde av Mjølhustjødnet og ca 275 m ØNØ for bekkeinnløpet i Helgåvatn. Består av et høyt, svakt utoverhengende fjelloverheng

Orientering: åpen mot sør.

Tilvekst nr: S9841

Størrelse: 9m²

Funnmateriale: leirkar

Arkeologisk datering: BA/EJA

Syv uornerte fliser og veggskår til leirkar av grovt, grusblandet, tykt og velbrent gods. Datert 1500 f.Kr – 550 e.Kr.

C14:*

Kulturlag: prøvestikk ble tatt i dråpefallet omtrent midt i helleren. Skårene lå i tett konsentrasjon ca 30-40 m under overflaten sammen med små trekullbiter som ikke ble ivaretatt.

Funnomstendighet: prøvegraving/forundersøk v/Sveinung Bang-Andersen, 1972.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=8828&museumsnr=S9841) sist brukt 18.03. 2010 13:25

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=503292&minneType=lokalitet>)
sist besøkt 09.05. 2011 11:28

Nr. 33

Kommune: Hå

H.o.h: ca 20 m.

Gård: Oгна

Askeladden ID: 4990

Gnr / Bnr: 95/198

Terreng og lokalisering: Heller i knauset beitemark S for Oгна og Ø for Rv44. V – vendt heller.

Orientering: vender mot vest

Tilvekst nr:S11679a-d

Størrelse: 6-10m²

Funnmateriale: kjerne, flekke, avslag.

Arkeologisk datering: STA

11697a) En kjerne av flint med cortex, brent.

C14:*

Kulturlag: ikke noe markant kulturlag.

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet, innlevert av finneren Heidi T. Eriksen v/Anne-Brith Hatleskog. 1997.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=26716&museumsnr=S11679) sist besøkt 18.03. 2010 13:02

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=375932&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:10

Nr. 34 Dognesteinen

Kommune: Hå

H.o.h: ca. 25 m

Gård: Holmane

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 86/ Tuen 9,10

Terreng og lokalisering: Hellenen ligger ca 150m fra sjøen. Hellenen er dannet på flat mark av tre store steiner,

Orientering: Åpning mot vest.

Tilvekst nr:S5843 a-ah

Størrelse: 18-30m²

Funnmateriale: harpun, fiskekrok, tann av drøvtygger, trykkstokk, leirkar, slagstein, ildslagningstein, større samling dyrebein, skraper, pilspiss, slipestein, skjell, bearbeidet beinstykke.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, EJA(RT/FVT).

5843a) Ensidig mangetannet harpun av ben.

5843b) Fiskekrok av bein, uten mothake

5843s) To pilespisser av flint med tange, type A1. Den ene er brukket i odden(s)

5843h) Beltestein av kvartsitt, sl. R. 156. (h). EJA

C14:osteologisk analyse, sau/geit: 2230+/-75BP. Cal BC 385-190. (i).

Kulturlag: 80cm dypt kulturlag ytterst, men avtok innover. Et ildsted lå i nordre del av boplassen.

Funnomstendighet: Faglig utgravning utført av konservator Kloster.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=34694&museumsnr=S5843) sist besøkt 18.03. 2010 13:17

Nr. 35 Hellenen lok 2.

Kommune: Karmøy

H.o.h: 17-20 m.o.h.

Gård: Fosnaneset

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 106/1

Terreng og lokalisering: Hellenen er lokalisert langs østsiden av en Ø-V orientert bergknaus i det N-S- gående daldraget som strekker seg mellom bukten innerst i Vollsvika og Varanesveien i S. granskog i S, ellers består området rundt helleren i dag av utmark og vegetasjon er preget av lauvtrær, bær- og røsslyng.

Orientering: Åpningen vendt mot Ø.

Tilvekst nr: S11952, S12173, S12210

Størrelse: 13,8 m²

Funnmateriale: fragmenter av jern, leirkar, fragmenter av ovnsforing/ støpeform, brent leire, trinnmeisel, overflateretusjerte spisser, ildslagningsflint, brynestein, flintkniv, mikroflekker, kjerner, skjell, brent nøtteskall,

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, SN/BA og EJA

C14: Trekullprøver. 6970+/- 40BP, 3240+/- 40 BP, 3020+/- 40 BP, 2830+/- 40 BP, 2630+/- 40 BP, 2170+/- 40BP, 2160+/-40BP, 1860+/- 40BP, (S12210), 1830+/- 40 BP.(S12173)

Kulturlag: Hellenen ble totalgravd i 2005 innenfor et areal på 24,5 m² og det ble funnet til sammen 1775 artefakter.

Funnomstendighet: Registrert i 1998 av Tor Arne Waraas, Forundersøkelser i 2004 v/Guro Skjelstad i forbindelse med utbygging av veiprojektet "T- forbindelsen". Hovedundersøkelse 2005 v/Thomas Bruen Olsen.

Litteratur:

Olsen, T.B. 2006. Et lite, men lunt oppholdssted i 6000 år. *Frå Haug ok Heiðni*, 1

Vik, B. 1998. Innberetning gom registrering av heller. upublisert rapport, Topografisk Arkiv Arkeologisk Museum Universitetet i Stavanger

Nr. 36 Fiskåhelleren

Kommune: Karmøy

H.o.h: 17 - 19 m.

Gård: Søre Våge

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 89/2

Terreng og lokalisering: 150 m NNV for Fiskåvatnet, ca 9m S for sørlige kant av Helganesvegen, ca 80m NØ for "rasteplass"/avkjøring. Ligger i et beiteområde. Ingen direkte kysttilknytning.

Orientering:

Tilvekst nr: S12163a-c og 12371 a-w

Størrelse: 12m²

Funnmateriale: øks, trekantmikrolitt, pilspiss, skraper, bryne, stikkel, bor, knakkestein, kjerne, mikroflekker(940 hele og fragmentariske), jernfragment, nøtteskall, trekull. Flint og kvarts utgjør henholdsvis 70% og 26% av materialet.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, BA og EJA

12371a) fem grønnsteinsøkser, en av type sigersvoll, og av grønnstein fra Hespriholmen

12371b) 30 trekantmikrolitter

12371c) to bladformede pilspisser av flint, flateretusjert med konkav basis.

12371ay) jernfragment

C14: TUA-7637: 7090+- 50, TUA-7638: 6730+-50, TUA-7639:1990+-50, TUA-7640:7930+-50, TUA-7641:6960+-50, TUA-7642:7960+-50, TUA-7643:7275+-50, TUA-7644:1770+-50.

Kulturlag: 12163: kulturlaget 20-40 cm dypt i prøvestikk 1.

Funnomstendighet: prøvestikking v/Jens Flemming Krøger RFK, 2003.

Faglig utgraving 2007/2008 det ble gjort 4089 funn av littisk materiale fordelt på 506 funnummer.

Litteratur:

Krøger, J.F.2003. rapport fra kulturhistorisk registrering 08.07.2003. upublisert rapport, topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger

Bang-Andersen, S. 2004. funnbeskrivelse og innberetning om befarig 21.07.2004. upublisert rapport, topografisk arkiv, Arkeologisk Museum. Universitetet i Stavanger.

Eilertsen, K. S. 2009. *Arkeologisk undersøkelse av heller v/Fiskåvatnet, Søre Våge 89/2, Karmøy kommune: mai-juni 2008*, Stavanger, Muséet.

Eilertsen, K. S. 2009. Skjevtrekantene fra Fiskåvannet - en preliminær presentasjon av mikrolittmaterialet fra en heller ved Fiskåvatnet, Karmøy kommune, Rogaland. *AmS - Varia*, 49, 67-74

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=29870&museumsnr=S12371) sist besøkt 18.03. 2010 12:59

Nr. 37 Trodlekånehåla heller 1

Kommune: Karmøy

H.o.h: 10-20 m.

Gård: Falnes

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 50/1

Terreng og lokalisering: ligger ca 800 m NØ for bruket, og liggeri skaret mellom to bergknauser.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S9147 a-b

Størrelse: 60m².

Funnmateriale: avslag av flint og bergkrystall.

Arkeologisk datering: STA

a) fire avslag av flint

b) tre avslag av bergkrystall

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: registrering av utmark v/Odd Espedal, 1965.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=20833&museumsnr=S9147) sist besøkt 18.03. 2010 13:11

Nr. 38 Trodlekånehåla 2

Kommune: Karmøy

H.o.h: ca 14m.

Gård: Falnes

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 50/1

Terreng og lokalisering: funnet i en heller like over en fjellknaus opp i bergsiden fra Tenklubbhuset i Skudeneshavn, ca 10 m vest for heller 1.

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr: S9148a-d og S9679a-d

Størrelse: 20m²

Funnmateriale: avslag, leirkar, dyretann, bein, skjell, trekull.

Arkeologisk datering: S9148 a-d er datert STA, S9679 er uviss.

Ett fragment av leirkar, grovt uornert gods. Datert 4000- 1800 f.Kr. S9148d

C14:*

Kulturlag: S9679 funnet like under overflaten i tykk svart jord.

Funnomstendighet: S9148 funnet av Odd Espedal i forbindelse med registrering av utmark, 1965. S9679 tilfeldig fremkommet 1971, gave fra Dagny Lund.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=20837&museumsnr=S9148) sist besøkt 18.03. 2010 13:11

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=7891&museumsnr=S9679) sist besøkt 18.03. 2010 13:12

Nr. 39 Øksnevadhelleren (Helliesen nr. 14)

Kommune: Klepp

H.o.h: 20-23m.

Gård: Nedre Øksnavad

Askeladden ID: 72056

Gnr / Bnr: 7/6

Terreng og lokalisering: utmark. Vid åpning mot N og elven. Helleren er dannet av en stor rullesteinsblokk med litt utoverhellende sider.

Orientering: åpen mot nord-vest

Tilvekst nr:S2841a-h, S9155a-b

Størrelse: ca 15m², den største bredden er 7m og den største dybden er 6m, men grunnflaten er tilnærmet trekantet.

Funnmateriale: meisel, avslag, leirkar, flekker.

Arkeologisk datering: ESTA

S2841a)Trinnmeisel av grønnstein, spissnakk

C14:*

Kulturlag: S2841 ble funnet ved siden av helleren i meget mørk jordart som muligens var kullblandet. S9155 lå løst i svart jord.

Funnomstendighet: S2841 ble funnet ved faglig utgravning av utmark av I.K. Grude i 1906

S9155 ble funnet av S. Bang-Andersen ved registrering i utmark i 1965.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21025&museumsnr=S2841) sist besøkt 30.04. 2010 15:42

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=20902&museumsnr=S9155) sist besøkt 30.04 2010 15:42

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=596459&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:08

Nr. 40 Gåsen

Kommune: Klepp

H.o.h: 20m.

Gård: Sele

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 51/*

Terreng og lokalisering: lokaliteten ligger på en lyngbevokst sandbakke som strekker seg vestover til det lille Alvavand.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr:S3694a-i

Størrelse: ukjent.

Funnmateriale: to falske oldsaker,

meisel, fiskekrok av bein, flinteggspiss, enkel kam av bein, slipeplate, brent bein.

Arkeologisk datering: ESTA

e)Flinteggspiss, av bein.

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: usakkyndig fremgravd utmark. Funnet av Lars Tjøtta 1914.

Litteratur:

Gjessing, H. 1920 *Rogalands stenalder* Stavanger, Stavanger Museum s. 119

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=22033&museumsnr=S3693) sist besøkt 18.03. 2010 13:05

Nr. 41 Stangelandshelleren

Kommune: Klepp

H.o.h: 55 m.

Gård: Stangeland

Askeladden ID: 15068

Gnr / Bnr: 6/8

Terreng og lokalisering: Ligger nedenfor Helleberget, og med elven Figgjo et stykke nedenfor.

Orientering: vender mot sør.

Tilvekst nr: S11419, S3307, S3306, S2842

Størrelse: 70m²

Funnmateriale: bor, fiskekrok, beinnål, øks, kjerne, skraper, pilspiss, ildslagningsflint, søkke, leirkar, bein, slagstein, leirklining. Hengesmykke, tenner av drøvtygger, vevlodd, nøtteskall, trekull garnnål av bein.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, BA, EJA.

S2842o) mikroflekk av flint

S2842l) spannformet leirkar av glimmer/asbest/leire.

S3306b) hengesmykke av skifer

S3307f) buttnakket, slipt trinnøks av bergart.

S3307i) tangespiss av flint, Garnestypen.

S3307af) spannformet leirkar av kleber/glimmer/leire

S11419) flekkebor av flint, med bospissen i distalenden.

C14: S2842c) ubrent bein. C-14 av tamokse:4405+-65BP. Cal BC 3108+-146

Kulturlag: *

Funnomstendighet: S 2848 funnet ved faglig utgraving av I.K. Grude

S3306 er fra faglig utgraving foretatt av T. Helliesen og I.K. Grude,

S 3307 er usakkyndig fremgravd i 1909 av Lars Tjøtta,

overflateoppsamling. Overflateboret lå sammen med annet flintmateriale åpent i dagen på hellergolvet. Funnet av Sveinung Bang – Andersen, 1994.

Litteratur:

Gjessing, H. 1920. Rogalands stenalder, s. 126-130.

Brøgger A.W. 1911. Jæderske stenalderbosteder. Naturen 1911.

Bang-Andersen, S. 1994. Rapport til fornminneregisteret 12.05. 1994. upublisert rapport i topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=25913&museumsnr=S11419) sist besøkt 18.03. 2010 13:08

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21535&museumsnr=S3307) sist besøkt 18.03. 2010 13:11

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=14523&museumsnr=S3306) sist besøkt 18.03. 2010 13:10

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21027&museumsnr=S2842) sist besøkt 18.03. 2010 13:18

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=409717&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:12

Nr. 42 Rovasshelleren

Kommune: Lund

H.o.h: ca 200m.

Gård: Bjuland

Askeladden ID: 34727

Gnr / Bnr: 54/*

Terreng og lokalisering: ligger ca 700 m. nord-øst for sør-spissen av neset på nord-siden mellom Ytre og Midtre Sandvatn. Taket på helleren er dannet av en stor steinblokk.

Orientering: helleren har åpning i både vest og sør-øst.

Størrelse: 36-72m²

Tilvekst nr:S7536

Funnmateriale: spinnehjul

Arkeologisk datering: YJA

Spinnehjul av kleber spor etter to innskårne sirkler på den ene siden.

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: Usakkyndig fremgravd. Funnet 2-3 m dypt i et hull i en heller. Det skal også være funnet dyrebein i helleren. Gave fra lærer Ueland.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=4903&museumsnr=S7536) sist besøkt 18.03. 2010 13:20

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=474050&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:13

Nr. 43 Kjørkjehedlaren

Kommune: Lund

H.o.h: 70-80 m.

Gård: Helleverk

Askeladden ID: 72026

Gnr / Bnr: 11/3

Terreng og lokalisering: helleren ligger på SØ siden av en bratt hammer og fremfor den ligger en steinmur og en ur. Helleren ligger ca 20m. fra Lundevannet. Dannet av overhengende fjell orientert N-S.

Orientering: åpen mot sør-øst

Tilvekst nr:S9352a-p.

Størrelse: 100m²

Funnmateriale: leirkar, jernnagle, slagg, margspaltet bein brent og ubrent, tann av bovidae, skjell, avslag,

Arkeologisk datering: STBR, EJA

b)spannformet leirkar av kleberholdig gods. Veggskår.

c)6 flintavslag, hvorav ett synes å være brukt som ildflint.

C14: *

Kulturlag: Prøvestikk 1x1m ble tatt i NØ kant av helleren inn til fjellveggen(rute A1) og i en rett linje ut fra denne med 1m, avstand (ruteA3) prøvestikk A1 ble gravd ned til 0,70 m ned under overflaten, men kulturlaget gikk dypere. Jorden var fetere langs fjellveggen i A1 enn i A3.

Funnomstendighet: prøvegraving/ forundersøk nær Lundevatn. Utgravning og innberetning v/Jostein Hansen., 1967.

Litteratur:

Innberetning ved I.B. Eikeland, registeringsrapport 27.06. 1967 upublisert rapport i topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=3755&museumsnr=S9352) sist besøkt 18.03. 2010 13:21

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=596286&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:16

Nr. 44 Lihelleren

Kommune: Lund

H.o.h: 130m

Gård: Solbjør

Askeladden ID: 5241

Gnr / Bnr: 8/3

Terreng og lokalisering: helleren ligger i slak skråning mot S under fjellhammeren Åsen ca 450 ØNØ for våningshuset på bruket og ca 45m NNV for strandbredden av Lundavatnet.

Orientering: åpning mot sør.

Tilvekst nr: S9832a-c

Størrelse: halvsirkelformet rom med diameter på 15m. dybden er ca 17 m., mens bredden i dråpefallet er 15 m.

Funnmateriale: leirkar, slag, tann av hest.

Arkeologisk datering: uviss datering.

C14:*

Kulturlag: prøvestikk ble tatt midt i helleren 1,5 m N og 7 m Ø for indre vegg. Oldsakene ble funnet 30 cm under overflaten og i et jordsmonn som ble tydelig svartere og feitere med iblandet trekull nedi.

Funnomstendighet: prøvegraving / forundersøk. Innkommet ved registrering for Økonomisk Kartverk v/Hans Zahl og Tor Nordland. 1969

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=3755&museumsnr=S9352) sist besøkt 18.03. 2010 13:25

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=377247&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:18

Nr. 45

Kommune: Lund

H.o.h: ca 55m.

Gård: Elve

Askeladden ID: 54047

Gnr / Bnr: 1/ 1,2

Terreng og lokalisering: heller i bratt skråning ca 300m VSV for driftsbygningen på bruket og 6m fra Lundevannet. Den er dannet under en stor flytteblokk, med en oppbygd mur foran.

Orientering: åpning mot sør.

Tilvekst nr:S9828

Størrelse: 6m²

Funnmateriale: leirkar med rester etter organisk materiale.

Arkeologisk datering: Usikker

6 uornerte keramikkskår og fliser av tykt, grovmagret gods, rettvegget med mørk brun innside og lysbrun ytterside.

C14:*

Kulturlag: prøvestikk inne i helleren ca 0,2 m med kullblandet jord over brun aur. Leirkarskårene lå like over auren og ca 20 cm under overflaten.

Funnomstendighet: innkommet under registrering for Økonomisk Kartverk v/Hans Zahl og Tor Norland. Prøvestikk / forundersøk. 1972.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=8800&museumsnr=S9828) sist besøkt 18.03. 2010 13:25

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=536433&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:21

Nr. 46 Kvernevikhidleren

Kommune: Randaberg

H.o.h: ca 18m.

Gård: Vestre Goa

Askeladden ID: 15047

Gnr / Bnr: 60/*

Terreng og lokalisering: Ligger på den nordre skråningen av det lave eid, som skiller Haalandsvannet fra Kværnevikken. Hellingen ligger ca 325m nordenfor skiftet mellom Randaberg og Haalands pgd. Står nå en gammel steinhytte under hellingen, alderen på denne er usikker. Hellingen er dannet av en fremoverlutende lav fjellvegg som avgir god vern mot nordavinden.

Orientering: åpen mot sør.

Tilvekst nr: S2334a-e

Størrelse: 30m²

Funnmateriale: pilspiss, avslag, ubrente bein av fisk, fugl, hund, oter, sel, hjort, og menneske, trekull, skjell.

Arkeologisk datering: STA

a) Tangespiss av flint.

2334c) funn av bein der i blant rester etter menneske, disse er blitt tapt.

C14:*

Kulturlag: Avfallsdyngen begynner ca 5 m fra fjellveggen og ligger nesten direkte på aurlaget, kun adskilt fra dette ved et ca 4cm tykt brunlig moldlag. Den er ca 9m i tverrmål og 30 cm tykk og oventil dekket av et 25cm tykt muldlag. Avfallsdyngen består især av østersskall, en snegleart og hjertemusling og albueskjell. Blant skallene ligger kulljord og enkelte kullrester, bl.a. av hassel.

Funnomstendighet: faglig utgravning, utmark v/Tor Helliesen 1900.

Litteratur:

Gjessing, H. 1920. *Rogalands steinalder*, Stavanger, Stavanger Museum s. 144-147.

Haavaldsen, P. 1983. registreringsrapport 06.11. 1983, upublisert rapport Topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

Hernæs, P. 1992. rapport til fornminneregisteret 16.11. 1992. upublisert rapport topografisk Arkiv Arkeologisk Museum, universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=12387&museumsnr=S2334) sist besøkt 18.03. 2010 13:17

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=409649&minneType=lokalitet>) sist besøkt
10.05. 2011 23:23

Nr. 47 Vistehola/Svarthola

Kommune: Randaberg

H.o.h: ca 8m.

Gård: Viste

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 59/1153

Terreng og lokalisering: Ligger nord for Goaveien, nordsiden av Visteviga, ligger ved enden av et NØ-SV- gående høydedrag, terrasert bergkolle med jettegryte, vid utsikt mot Visteviga.

Orientering: åpen mot sør.

Tilvekst nr: S2989, S3390, S4263, S6700, S6845, S7027

Størrelse: 32-45m²

Funnmateriale: harpun, bein, trykkstokk, keramikk, pilspiss, fiskekrok, flinteggspiss, økser, skraper, meisel, nål, pren, bearbeidet gevir, rørperle, beinkniv, stikkel, slipeplate, avslag, leirkar, skjelett av menneske, nøtteskall.

Arkeologisk datering:

C14: 6800-6460, 6480-6590 cal. BC.

5470-5020 cal. BC.

Kulturlag: lag I, MM3, ingen skjell funnet i dette laget

Lag II, karakterisert som skjellmødding

Skogsdyr dominerte beinmaterialet fra begge de mesolittiske lagene (70 %) marine pattedyr utgjorde kun 10 %. Men materialet viser til et bredspekter tilpassningsmønster. Alt i alt ble det funnet 70 ulike arter, 22 pattedyrarter, 37 fuglearter og 11 fiskearter

Funnomstendighet: S2989, faglig utgravning v/ A.W. Brøgger, 1907.

S3390, faglig utgravning v/A.W. Brøgger i 1910.

S4263, uviss funnomstendighet.

S6700, faglig utgravning v/H.E. Lund, 1939.

S6845, faglig undersøkelse v/H. E. Lund, 1941.

S7027, uviss.

Litteratur:

Brøgger, A. W. 1910. Vestnorske hulefund fra Ældre Jernalder. . *Bergens Museums Aarboeg*, 12.

Bang-Andersen, S. 1983. *Svarthåla på Viste: boplass i 6000 år*, Stavanger, Museet.

Mikkelsen, E. 1970. vistefundets kronologiske stilling. trekk av rogalands eldre steinlder. *stavanger museums årbok*, 80, 5-38.

Lund, H. E. & Degerbøl, M. 1951. *Fangst-boplassen i Vistehulen på Viste, Randaberg, Nord-Jæren: undersøkelsene i 1939 og 1941*, Stavanger, Museet.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21456&museumsnr=S2989) sist besøkt 08.04. 2010 12:23

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21641&museumsnr=S3390) sist besøkt 08.04. 2010 12:23

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=11421&museumsnr=S4263) sist besøkt 08.04. 2010 12:23

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=20530&museumsnr=S6700) sist besøkt 08.04. 2010 12:22

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=20531&museumsnr=S6845) sist besøkt 08.04. 2010 12:22

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=4128&museumsnr=S7027) sist besøkt 08.04. 2010 12:22

Nr. 48 Skårsteinsstova

Kommune: Rennesøy

H.o.h: ca. 65m

Gård: Hodnafjell

Askeladden ID: 54415

Gnr / Bnr: 50/4

Terreng og lokalisering: Ligger på vestsiden av Mosterøy i en fjellside. Traktformet heller.

Orientering: Ukjent. Mulig sør- vendt

Tilvekst nr:S7721 og S9501

Størrelse: 42m²

Funnmateriale: skubbekvern, leirkar, keramikk.

Arkeologisk datering: BA/EJA

S9501)kvernstein(skubbekvern) av granittglimmerskifer. 2 stk. mulig over- og underligger til skubbekvern. Slitespor på en flatside.

S7721a) leirkar av keramikk, grovt tykt gods

b) ubrent bein av storfe, sau eller geit, vond og berggylt.

C14:*

Kulturlag: laget er minst 1m tykt.

Funnomstendighet: Begge funnene er usakkyndig fremgravd.

S7721: ble funnet i en dybde på ½ -1 m. ble funnet i 1950.

S9501: ble funnet på en liten berghylle ca 20 cm under overflaten. Ble funnet i 1969.

Litteratur:

Bang-Andersen, S. 1967. ØK- registreringsrapport 23.06. 1967. upublisert rapport Topografisk Arkiv Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=28147&museumsnr=S9501) sist besøkt 30.04. 2010 16:09

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=5226&museumsnr=S7721) sist besøkt 13.05. 2010 17:47

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=537915&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:25

Nr. 49 a og b. LOK. 44 av Ertenstein

Kommune: Rennesøy

H.o.h: 20-22 m.o.h.

Gård: Ertenstein

Askeladden ID: 15035

Gnr / Bnr: 13/2

Terreng og lokalisering: Myrlendt kupert beitemark, om lag 350 m VNV for driftsbygningen på bruket og om lag 50 m V for klebersteinsbruddet. Lokaliteten består av to hellere.

Orientering: Heller 1: vender mot øst

I heller 2 var golvflaten maksimum 2.25m²

Heller 2: vender mot sør-øst

Tilvekst nr: heller 1: S10390b-1

Størrelse: I heller 1 var golvflaten 5m²

h)mikroflekke av flint

Heller 2: S10390a

e)bakstehelle av kleber

153 skår og flis av keramikk av kvartsmagret grovt gods. Derav ett randskår, fra minst tre ulike kar. Ett har rødbrent, ett har brun og ett har fin, kompakt brun overside.

c)avlstein, rektangulær av kleber

f)slaggsprøve, 14 prøver med jernslag.

Funnmateriale: heller 1: keramikk, avlstein, malestein, bakstehelle, jernslag, jernutfelling, mikroflekke, flintavslag, nøtteskall, trekull

Heller 2: 153 skår og flis av keramikk.

Arkeologisk datering: Heller 1: ESTA, MA

Heller 2: uviss, kun funnet Keramikk.

C14: nøtteskall av hasselnøtt, datert 8000 f.Kr. – 1050 e.Kr. (S10390k)

Trekullprøve, datert 1800 f.Kr. – 1350 e.Kr.(S10930i)

Trekull av furu, bjørk, einer og eik tatt i øverste del av kulturlaget, ga 14c- datering 830+- 95 BP, kalibrert alder AD 1045-1270

Kulturlag: heller 1: i og utenfor helleren fantes et kulturlag på om lag 80m² samt fem ildsteder. Tykke kulturlag.

Funnomstendighet: Faglig utgravning. Funnet i 1989 v/Lars Piløs registrering og Evy Bergs forundersøkelser og i 1990 v/ Jan G. Auestads hovedundersøkelse av to hellere.

I 1989 og 1990 ble til sammen 16,25 m² undersøkt. Funnene b)-l) fra denne helleren representerer flere perioder og tykke kulturlagavsetning som vitner om langvarig bruk

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=32117&museumsnr=S10390) sist besøkt 18.03. 2010 13:00

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=409614&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:28

Nr. 50 LOK. 45 av Ertenstein

Kommune: Rennesøy

H.o.h: mellom 15 og 17.5 m.o.h.

Gård: Ertenstein

Askeladden ID: 44723

Gnr / Bnr: 13/2

Terreng og lokalisering: Kupert beitemark med vid utsikt mot Ø, om lag 600 m NV for driftsbygningen på bruket og om lag 150 m SØ for grensegjerdet mellom gnr12/2, 12/19 og 13/2.

Orientering: vender mot øst

Tilvekst nr: S10319 a-y

Størrelse: 10-20 m²

Funnmateriale: leirkar, søkke, øks, bor, mikroflekk, slagstein, kjerne, slagg, brent bein, nøtteskall.

Arkeologisk datering: ESTA,(YSTA), SN/BA, (EJA)

c)Søkke av kleber, miniatyr, sirkulært, men furene gir et nærmest korsformet preg

g)Mikroflekk med kantretusj av flint

f)Bor av flint, overflateretusjert, med propellretusj.

e)Skafthullsøks av kvartsitt, ildpåvirket.

v)En slaggbitt.

C14:Nøtteskall av hasselnøtt, datering 500 f.Kr. – 550 e.Kr. S10319x

Trekullprøve, datering 500 f.Kr. – 550 e. Kr. S10329y

Kulturlag: Det ble registrert kulturlag i og utenfor helleren, til sammen 460 m²

Funnomstendighet: Helleren ble funnet i 1989 v/Lars Piløs registrering og Evy Bergs prøveundersøkelser og i 1990 v/Jan G. Auestads undersøkelser av helleren.

Ved registreringen ble det tatt fem prøvestikk, ved prøveundersøkelsen ble det utgravd 2m² fordelt på åtte ¼ m² -ruter hvorav tre var funnførende.

I 1990 ble 2m² undersøkt 1m² innenfor og 1m² like utenfor helleren.

Det ble funnet 999 artefakter, hvorav førti ble funnet ved registrering og prøveundersøkelse og de øvrige ved hovedundersøkelsen. Lok 45

Litteratur:

Høgestøl, M., Auestad, J. G., Griffin, K. & Myhre, B. 1995. Arkeologiske undersøkelser i Rennesøy kommune, Rogaland, Sørvest-Norge. *I. AmS-varia 23*. Stavanger. Arkeologisk Museum UiS. S. 92f, 167, 206

url: www.unimus.no /arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=32129&museumsnr=S10391) sist besøkt 18.03. 2010 13:01

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=505992&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:29

Nr. 51 Svinahelleren, LOK.64.

Kommune: Rennesøy

H.o.h: 16 m.o.h.

Gård: Galta

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 3/2

Terreng og lokalisering: 150 m SØ for trigonometrisk punkt B37- 300 og om lag 450 m NV for driftsbygningen på bruket. Blokkheller

Orientering: Ukjent

Tilvekst nr:S10499 a-c

Størrelse: ukjent.

Funnmateriale: kjerne av flint, smalflekk, avslag.

Arkeologisk datering: STA

b) smalflekk av flint.

C14:*

Kulturlag: kull/kulturlag ved og under helleren

Funnomstendighet: funnet i 1991 v/ Bera Mosengs registrering av boplass fra steinbrukende tid. Lok 64

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=32739&museumsnr=S10499) sist besøkt 18.03. 2010 13:01

Nr. 52 LOK. 2B

Kommune: Rennesøy

H.o.h: 17,5-19,5 m.

Gård: Galta

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 3/4

Terreng og lokalisering: ligger ca 375 m. NØ for våningshuset på bruket. Mot NV skrår terrenget ned mot Folavika. Lok 2B ligger like S for den åpne boplassen lok2, som ligger på en liten flate i beitemark.

Orientering: vender mot nord- vest.

Tilvekst nr:S10370

Størrelse: 4-5m²

Funnmateriale: pilspisser.

Arkeologisk datering: ESTA, SN/BA

Tangepil av tidlig-mesolitisk karakter

Lansettformet pilspiss av flint. Overflateretusjert med tilnærmet rett basis.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: faglig utgravning beitemark v/E. Berg og H. Amundsen, 1990

Litteratur: url:

www.unimus.no /arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=31493&museumsnr=S10370) sist besøkt 08.07. 2010 18:31

Nr. 53 LOK. 91 av Galta

Kommune: Rennesøy

H.o.h: 27-28 m.

Gård: Galta

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 3/4

Terreng og lokalisering: beitemark, ca 250 m. NØ for våningshuset på bruket og ca 20 m. V for lok 90, sør for Tranhaug. Hellingen er dannet av en flytteblokk.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr:S11713 (trekullprøve)

Størrelse: ukjent, karakterisert som "miniheller"

Funnmateriale: trekull.

Arkeologisk datering: uviss

C14:*

Kulturlag: ble funnet ca 40 cm under markoverflaten.

Funnomstendighet: prøvestikk, registrering beitemark, funnet v/Ola Rønne og Tore Helge Olsen. 1994

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=27017&museumsnr=S11713) sist besøkt 18.03. 2010 13:02

Nr. 54 LOK 90. av Galta

Kommune: Rennesøy

H.o.h: 24 m.o.h.

Gård: Galta

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 3/4

Terreng og lokalisering: beitemark, heller dannet av flyttblokk. Lokaliteten ligger om lag 250 m NØ for våningshuset på bruket, sør for Tranhaug

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S11712a-b

Størrelse: ukjent men blir beskrevet som ”miniheller”

Funnmateriale: leirkar, trekull

Arkeologisk datering: uviss

Ett skår av leirkar.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: funnet i 1994 v/ Ola Rønne og Tore Helge Olsens registrering under flyttblokk. Trekull og keramikk ble funnet om lag 40 cm. Under markoverflaten, med en meters mellomrom.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=27015&museumsnr=S11712) sist besøkt 18.03. 2010 13:02

Nr. 55

Kommune: Sandnes

H.o.h: *

Gård: Soma

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 65/*

Terreng og lokalisering:

Orientering:*

Tilvekst nr:S4810

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: steinøks

Arkeologisk datering: YSTA

Vestlandsøks av bergart(grønnstein). Datert 3300-2300 f.Kr.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet. Skal også være funnet flintavfall og piler i samme heller. Funnet av tjenestegutt, 1926.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=16358&museumsnr=S4810) sist besøkt 18.03. 2010 13:15

Nr. 56

Kommune: Sandnes

H.o.h:

Gård: Høle

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 72/29

Terreng og lokalisering: 200 V for riksvegen og på sørsiden av fjellknausen kalt Hesthammer.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr:S10362

Størrelse: ukjent. Beskrives som en mindre heller.

Funnmateriale: to avslag av flint

Arkeologisk datering: STBR

To skjørbrente avslag av flint.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: funnet i 1989 v/Olle H. Hemdorffs prøvestikking på Høle gnr 72 bnr 29 Sandnes i forbindelse med ny veitrase for RV 13, strekningen Høle – Lauvik.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=31977&museumsnr=S10362) sist besøkt 18.03. 2010 13:00

Nr. 57

Kommune: Sandnes

H.o.h:

Gård: Gramstad

Askeladden ID: 44610

Gnr / Bnr: 1/*

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger oppfor Holmeviken bare noen få meter ovenfor veien fra Sandnes til Dale. Rommet er dannet av nedstyrtete bergblokker, med en svær steinblokk i nord, en mindre innerst inne i Øst, og en litt større i Sør.

Orientering: åpen mot vest.

Tilvekst nr: S7032a-c

Størrelse: 5-9m²

Funnmateriale: leirkar, avslag av flint, trekull.

Arkeologisk datering: STBR

b) liten tresidig lysgrå flintskjerv.

C14:*

Kulturlag: Ca 10-20 cm dypt var et 6 cm tykt brent lag, hvori sakene fantes.

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet heller. Funnet er gjort av hr. Gunnar Helmen, Sandnes, 1944. Stedet besøkt etterpå av Jan Petersen sammen med hr. Helmen. Herunder ble funnet noen trekullstykker.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=4133&museumsnr=S7032) sist besøkt 18.03. 2010 13:20

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=505045&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:31

Nr. 58 Dyrselhidleren

Kommune: Sauda

H.o.h: 330m?

Gård: Årtun

Askeladden ID: 119469

Gnr / Bnr: 42/1

Terreng og lokalisering: kupert beiteterreng, med en liten elv som renner nedenfor helleren. Ligger ca 200m V for Rv520

Orientering: ukjent

Tilvekst nr:S12481 a-c

Størrelse: 20,7-23m²

Funnmateriale: spinnehjul, slagstein, kvernstein.

Arkeologisk datering: STBR, ESTBR

a)spinnehjul av kleber, rett basis. Nærmest Høigård Hofseth type IB/IIIH. Tenhullet er konisk. Dateres til 200-1050 e.Kr.

b)slagstein av bergart md et par antydninger til knusespor.

c)skubbekvern av bergart.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: Usakkyndig fremgravd. Ble funnet ved graving med gravemaskin i forbindelse med rydding av helleren for å gi dyrene på beite ly. Funnet av Tone Årtun.

Litteratur:

Sørgaard, K. 2009. katalogisering til hovedkatalogen 15.01. 2009. upublisert rapport Topografisk Arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=29606&museumsnr=S12481) sist besøkt 18.03. 2010 12:59

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=851246&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:33

Nr. 59

Kommune: Sokndal

H.o.h:

Gård: Log

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 7/12

Terreng og lokalisering: Ligger ved foten av en bratt fjellvegg, 200 m NNV for Logsvatnet. Dannet av en stor flytteblok som står på skrå inn mot fjellveggen

Orientering: Orientert Ø-V i ytre rom: 12m²
lengderetningen med åpning mot V.

Tilvekst nr: S9503a-c

Størrelse: to rom, indre rom: 6m²,

Funnmateriale: jernkniv, trekull, ubrent bein.

Arkeologisk datering: ESTBR

a) Kniv av jern med kvadratisk tverrsnitt på tangen og markert rettvinklet overgang til bladets rygglinje som er rett.

C14: *

Kulturlag: prøvestikk (utført i ytre rom) viste 40 cm kulturjord over aur som gikk ned til ca 80 cm, 20 cm under overflaten var et tykt kullag.

Funnomstendighet: prøvegraving/ forundersøk v/ Jostein Hansen, 1969.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=28149&museumsnr=S9503) sist besøkt 18.03. 2010 13:04

Nr. 60 Hellenen i Jøssingfjord

Kommune: Sokndal

H.o.h: 8-15 m.

Gård: Haneberg

Askeladden ID: 34551

Gnr / Bnr: 46/*

Terreng og lokalisering: helleren ligger på nordsiden og ca 30 m fra elveosen innerst i Jøssingfjorden.

Orientering: sør- øst.

Tilvekst nr: S9037 a-f, 11885

Størrelse: 600m²

Funnmateriale: flintavslag, ubrente bein, pattedyr og fisk, skjell, avslag av flint, pilspiss.

Arkeologisk datering: yngre steinalder

stort slipt redskap, muligens av tynnakkert øks(S9037e)

slipt pilspiss av skifer med tange, konvergerende sider, rette mothaker og spissovalt bladsnitt(S.11885).

C14: *

Kulturlag: to prøvestikk hvor kulturlaget var 50- 60 cm tykt.

Funnomstendighet: prøvegraving/ forundersøk v/Bjørn Myhre 1964. 9037a-d funnet i prøvestikk, 9037e-f plukket opp på overflaten. 11885 er funnet på overflaten av turist.

Litteratur:

Myhre, B. 1964. rapport om prøvegraving, 23.06. 1964 upublisert rapport i topografisk arkiv ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Myhre, B. 1964. Et lovende funn fra en heller i Jøssingfjord. *Frå Haug ok Heiðni*, 3, 55-57.

Haraldsen, T. H. 1982. Mennesker og miljø i Sokndal - fra steinalder til vikingtid. *Frå Haug ok Heiðni*, 2, 34-41.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=37829&museumsnr=S11885) sist besøkt 18.03. 2010 13:09

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=2850&museumsnr=S9037) sist besøkt 18.03. 2010 13.09

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=851246&minneType=lokalitet>) sist besøkt
10.05. 2011, 23:46

Nr. 61 Kjelleberget

Kommune: Sola

H.o.h:40 m.

Gård: Hedland

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 24/*

Terreng og lokalisering: Ligger oppunder Tormodvarden, dannet under stor jordfast stein. Mur bygd opp langs hellerens vestre side, ca 1m fra steinen.

Orientering: ukjent.

Tilvekst nr:S3005, S3545, S3491

Størrelse: 11,25m²

Funnmateriale: leirkar, avslag av flint, ildslagningsflint, slagstein, steinøks.

Arkeologisk datering: ESTA, BA

S3491: steinøks(meisel) av grønnstein, uten skafthull, kun tilhugget med form som en liten nøstvetøks.

S3545:stort skår av leirkar med meget kort, innknepet hals og forholdsvis rett karvegg, nærmest som Jensen 1997: Fra Bronze til Jernalder. S. 135, fig 61:6

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: uviss.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9910&museumsnr=S3545) sist besøkt 29.04. 2010 15:13

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=14079&museumsnr=S3005) sist besøkt 11.05. 2010 18:02

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9827&museumsnr=S3491) sist besøkt 18.03. 2010 13:16

Nr. 62, Tjorahelleren

Kommune: Sola

H.o.h.: 14 m.

Gård: Tjora

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 10/23

Terreng og lokalisering: utgravning av heller I på Shellområdet. Dannet under stor flyttblokk.

Orientering: vender mot nord.

Tilvekst nr: 9169 a-bb

Størrelse: 6-10m²

Funnmateriale: mikrolitt, pilspiss, kjerne, bor, stikkel, skraper, slagstein, ildslagningsflint, avslag, fiskekrok, beinnål, leirkar, trekull.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, EJA, YJA

a)mikrostikkel av flint

g)lansettmikrolitt av flint

p)fiskekrok av bein, stor, type som fig. 46-64 i Bøe: Skipshelleren. Øverste del av stammen er brukket av, fem hakk er synlige på stammen.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: Faglig utgravning på Shellområdet v/Ottar Osaland 1965

Litteratur:

Bang-Andersen, S. 1981. *Jæren i de eldste tider*, Stavanger, Arkeologisk Museum UiS.

Myhre, B. 1968. Tjorahelleren. Et bidrag til Rogalands tidlige steinalder. *Stavanger Museums Årbok 1967*. Stavanger 1968.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21080&museumsnr=S9169) 18.03. 2010 13:12

Nr. 63

Kommune: Sola

H.o.h:

Gård: Tjora

Askeladden ID: 44527

Gnr / Bnr: 10/*

Terreng og lokalisering: Heller II ligger i en SV- vendt skråning.

Orientering: åpning mot sør-øst.

Tilvekst nr: S9170a-å

Størrelse: 7,5m²

Funnmateriale: øks, pilspiss, avslag, pimpstein, leirkar, slagstein, skjell, brent bein, garnsøke, lær, leirkar, trekull.

Arkeologisk datering: YSTA, SN, EJA, MOD.

a) Skaftthulløks av grå bergart, avbrukket i skaftthullet slik at nakkepartiet mangler, ovalt tverrsnitt.

b) bladformet pilspiss av flint, flatretusjert

i) spannformet leirkar av kleber/leire (randskår)

s) garnsøkke av bly.

C14: *

Kulturlag: 40-50 cm dypt, ingen synlig lagdeling. (keramikkskårene lå helst i øvre del av laget).

Funnomstendighet: Faglig utgravning av heller II på Shell-området i 1965 v/ H. Hansen.

MERK: helleren ble tillatt fjernet i 1964.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21109&museumsnr=S9170) 18.03. 2010 13:12

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=504752&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:47

Nr. 64 Heller, Risavika (heller 2)

Kommune: Sola

H.o.h: 10-15 m.

Gård: Tjora

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 10/94-108

Terreng og lokalisering: Hellenen ligger på en terrasse, på vestsiden av en N-NV gående bergrygg, under en stor steinblokk.

Orientering: NV

Tilvekst nr: S12105a-f

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: leirkar, flint, trekull.

Arkeologisk datering: usikker

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: Funnet i 2002 v/Wenche Brun, RFK sin registrering i samband med planer for ilandføring av gass i Risavika. Funnene er gjort i prøvestikk 3-5, flest funn ble påvist i prøvestikk 3 som ble tatt i hellergolvet.

Litteratur:

Brun, W. 2002. rapport om arkeologisk registrering 27.05.02. 1964 upublisert rapport i topografisk arkiv ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Nr. 65 Gåsehelleren

Kommune: Sola

H.o.h: ca 6 m.

Gård: Meling

Askeladden ID: 34958

Gnr / Bnr: 5/*

Terreng og lokalisering: Ligger på gården Melings grunn ut mot Risaviga, en bred bukt som står inn fra havet. Flate innenfor helleren er gresskledd.

Orientering: åpning mot øst.

Tilvekst nr: S3325 a- af

Størrelse: 50m²

Funnmateriale: fiskekrok, garnnål, pren, spiss av bein, bearbeidet bein, pilspiss, skraper, flekke, avslag, kjerne, råknoll, slagstein, leirkar, brent og ubrent bein, bly.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, BA, MOD.

k) 3 flekker av ryolitt

l) 7 mikroflekker av flint

af) et stykke bly.

C14: Ti stykker ubearbeidet bein, brent og ubrent, samt et fragmentarisk skjell. I tillegg to fragment av tannemalje og en eske bein av sau/geit. Osteologisk analyse C14: sau/geit 3045+-60BP, cal BC 1395- 1210.

Kulturlag: skjellag under jord i den søndre delen av helleren, den store fiskekroken lå "like opi mulden" mens fårebeinet lå i dypeste delen av dyngen og en antar at ingenting er omrotet.

Funnomstendighet: Usakkyndig fremgravd. Funnet av Lars Tjøtta i 1909.

Innberetning/ Litteratur: Gjessing, H. Rogalands steinalder s 141-143.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=21565&museumsnr=S3325) 18.03. 2010 13:14

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=474875&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:55

Nr. 66

Kommune: Sola

H.o.h:

Gård: Sømme

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 15/*

Terreng og lokalisering: utmark, ved lav bergvegg

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S2908a-d

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: sigder, flekke.

Arkeologisk datering: SN

- a) sigd av flint, symmetrisk, halvmåneformet med høy hvelvet rygg.
- b) Sigd av flint, symmetrisk, halvmåneformet, mellomform mellom smal sigd og sigd med høyt hvelvet rygg.
- c) Sigd, halvmåneformet, symmetrisk med meget høy rygg slik at den nærmest er trekantet.
- d) Flekke med kantretusj.

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: uviss, gjenstandene lå samlet ca 35cm dypt under lyngtorven sammen med flintflekken. Funnet i 1906.

Referanselitteratur: Petersen, P. Vang 1993, flint fra Danmarks oldtid.

Depotfunn.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=13918&museumsnr=S2908) sist besøkt 18.03. 2010 13:14

Nr. 67

Kommune: Stavanger

H.o.h:

Gård: Hellesøy

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 10/*

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger opp under en bergvegg og strekker seg vestover fra denne. Boplassen har trolig lagt under en mye større heller, hvor taket nå har rast ned over boplassen.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S4139a-k, S4642a-f

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: meisel, leirkar, slagstein, avslag, trekull, bein, skjell, kjerne, råknoll.

Arkeologisk datering: ESTA, BA

S4642a) Eggfragment av en fasettslipt trinnmeisel av bergart.

S4139a) 2 mikroflekker av lys grå flint.

C14: S4642f) Dyrebein av storfe. C14 2960+/-60 BP, cal BC 1260-1040.

Kulturlag: S4139: østerslag 60-70cm tykt og ganske kompakt. Bunnen ble ikke nådd ved denne gravingen.

S4642: Ble til sammen gravd ca 15m². veldig tynt kulturlag i ytterkanten, 35 cm.

Funnomstendighet: S4139: faglig utgravning, foreløpig undersøkelse. Innberetning v/Helge Gjessing. 1920.

S4642: Faglig utgravning i anledning anlegging av vei. Funnet av Jan Petersen, 1925.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=16030&museumsnr=S4642) sist besøkt 18.03. 2010 13:15

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=2855&museumsnr=S4139) sist besøkt 18.03. 2010 13:07

Nr. 68 Ringeberget

Kommune: Stavanger

H.o.h: 7-9m.

Gård: Jåttå

Askeladden ID: *

Gnr / Bnr: 16/597

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger ca 15 m fra bolighuset på bnr 596, og vendt mot Gandsfjorden.

Orientering: vender mot sør-øst

Tilvekst nr: S11428

Størrelse: ukjent, men beskrevet som liten heller

Funnmateriale: dolk.

Arkeologisk datering: SN/BA

Lansettformet dolk av mørk grå flint med lyse spetter, flateretusjert, knekt tvert av.

C14:*

Kulturlag: funnet er gjort i ca 20cm dyp mold.

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet. Innlevert av finner John W. Pedersen, 1994.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=25923&museumsnr=S11428) sist besøkt 18.03. 2010 13:01

Nr. 69

Kommune: Stavanger

H.o.h:

Gård: Austbø

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 7/*

Terreng og lokalisering:

Orientering: vender mot sør-øst

Tilvekst nr: S9351

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: kniv.

Arkeologisk datering: YSTA

Kniv av sort skifer, ingen overgang mellom eggpartiet og skaftet.

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet, funnet under noen steiner, av barn som lekte i helleren.

Stykket står nær fig. 61,3 i G. Gjessing: Norges steinalder 1920.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=3754&museumsnr=S9351) sist besøkt 18.03. 2010 13:23

Nr. 70 Fantahidler

Kommune: Strand

H.o.h: ca 30m.

Gård: Jøssang

Askeladden ID:15258

Gnr / Bnr: 55/*

Terreng og lokalisering: Ligger ca 500 m. S-SSØ for våningshuset og ca 8 m. Ø for Rv. 13. Godt synlig fra veien. Bratt fjellskråning mot Botnefjorden i V. Heller ligger i fjellside. Gulvet heller slakt mot V, er veldig jevnt. Noe fuktig pga. vannsig, men gir ellers god ly.

Orientering: utsikt mot vest og nord-vest.

Tilvekst nr:S7030

Størrelse: 50-120m²

Funnmateriale: øks.

Arkeologisk datering: BA

Steinøks med skaftfure, av grovkornet sandstein.

C14:*

Kulturlag: *

Funnomstendighet: tilfeldig fremkommet. Funnet ved inngangen til helleren da det skulle bli slått ned en pel ytterst i hulen. Gave fra Gunnar Kaspar Thingvold. 1944.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=4131&museumsnr=S7030) sist besøkt 18.03. 2010 13:23

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=410317&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:57

Nr. 71

Kommune: Strand

H.o.h: ca 34-40 m.

Gård: Barka

Askeladden ID: 101205

Gnr / Bnr: 43/3

Terreng og lokalisering: Ligger ca 25m SØ for det nå revne gamlehuset på gården i tidligere beiteområde. Den er dannet av fast fjell og to større blokker fra et ras som danner tak.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S12347a-d, 12552

Størrelse: 6m²

Funnmateriale: mikroflekker, avslag, splint, kjerne, smalflekk, pilspiss, øks trekull, kokegroper.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, SN/BA

Proksimalfragment av flintflekke. Datering 4000-1800 f.Kr. (S12347a)

Splint av flint, brent. Datering 8000-1800 f.Kr. (S12347c).

Mikroflekkekjerner (S12552)

To skjevtrekantede mikrolitter(S12552)

Vespestadøks (grønnstein)

Flatretusjeringsflis

C14:*

Kulturlag: funnene ble gjort i et kulturlag av varierende tykkelse, ca 15-50 cm. Hovedkonsentrasjonen ble funnet sentralt i hellerens flate under dråpefallet.

Funnomstendighet: Registrering av dyrket mark funnet v/ Morten Olsen, RFK, registrering i forbindelse med reguleringsplan for Barkve 43/3. 2006.

Utgravning i forbindelse med omregulering av området til bolig, v/Krister Scheie Eilertsen, 2009.

Litteratur:

Eilertsen, K. S. 2010. Arkeologisk undersøkelse av heller på Barka, Bjørkhaug 42/3, Strand Kommune. *oppdragsrapport B*, begrenset distribusjon Universitetet i Stavanger, Arkeologisk Museum

Eilertsen, K. S. 2010. Helleren på Barka i Strand - oppholdssted og naturformasjon i årtusner. *Fra Haug og Heidi*, 1, 3-10.

url:www.unimus.no /arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=27284&museumsnr=S12347) sist besøkt 18.03. 2010 13:27

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=728932&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:58

Nr. 72 Heller 1, Sandvassbukt

Kommune: Suldal

H.o.h:

Gård: ukjent

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 00

Terreng og lokalisering:

Orinentering:

Tilvekst nr:S8981a-e

Størrelse: 2-6m²

Funnmateriale: ildslagningsflint, kvarts, avslag, glass, brent stein.

Arkeologisk datering: STA+ Nyere tid

a)ildslagningsflint

c)avslag av bergkrystall(tilhugget)

d)glass

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: faglig utgravning høyfjell 1964.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=2685&museumsnr=S8981) sist besøkt 30.04 2010 16:06

Nr. 73 LOK 93. Høgaloftsmarka

Kommune: Suldal

H.o.h:

Gård: Ukjent

Askeladden ID:

Gnr / Bnr: 00

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger på Ø-siden av vann 975 midt mellom Holevatn og Høgaloft, på et lite nes midt på vannets Ø-bredde ca 15 m. fra vannkanten. Dannet av en ca 2 m. høy steinblokk.

Orientering: SSV- vendt heller.

Tilvekst nr: S10021a-b

Størrelse: 3m².

Funnmateriale: læravfall, jernkrok

Arkeologisk datering: ESTBR

a) læravfall med regelmessig sømhull.

b) stor krok av jern, med flatsmidd hode, rund stang og firsidig krok.

C14:*

Kulturlag: funnene ble gjort like under overflaten i prøvestikk.

Funnomstendighet: Registrering ved fjellvann v/May-Liss Bøe og Tor Aase. 1974.

Litteratur:

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9537&museumsnr=S10021) sist besøkt 30.04. 2010 16:05

Nr. 74

Kommune: Suldal

H.o.h: 20 m.

Gård: Barkeland

Askeladden ID: 95302

Gnr / Bnr: 140/1

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger i innmark, NØ for husmannsplassen Tandranes, og like N for jordbruksveien. Utsyn over Jelsafjorden mot SV, utsyn delvis sperret av vegetasjon i S.

Orientering: Hellingen er V- vendt.

Tilvekst nr:S12063

Størrelse: 19m²

Funnmateriale: brent bein.

Arkeologisk datering: uviss

Funnet en bit av brent bein som ikke er blitt datert.

C14:*

Kulturlag: Det ble tatt to prøvestikk i hellingen, viste steinrik undergrunn, svært lite løsmasser og det var bort i mot umulig å komme dypere enn 10-15 cm. Biten av brent bein ble funnet i det nordligste prøvestikket.

Funnomstendighet: Arkeologisk registrering v/Terje B. Hovland, RFK. 2002.

Litteratur:

Hovland, T.B. 2002. rapport om arkeologisk registrering, 04.09.02. upublisert rapport i topografisk arkiv ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=38466&museumsnr=S12063) sist besøkt 09.05. 2011 22:25

url: www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=690561&minneType=lokalitet>) sist besøkt 10.05. 2011 23:59

Nr. 75

Kommune: Suldal

H.o.h: ca. 40 m.

Gård: Barkeland

Askeladden ID: 54660

Gnr / Bnr: 140/*

Terreng og lokalisering: Hellenen ligger ved Barkelandsvågen ca 1km SØ for våningshuset på bruket og ca 50m V for sagbruket i en bratt skråning på ØSØ – siden av berg.

Orientering: ØSØ – vendt.

Tilvekst nr: S9919a-c

Størrelse: 75-125m²

Funnmateriale: slagg, skjell, trekull.

Arkeologisk datering: ESTBR

a)slagg med brent leire

b)skall av fire strandsneglhus

c)trekull

C14:*

Kulturlag: Funnene skriver seg fra prøvestikk i NNØ md følgende lagdeling: 0-10 cm tørr, grå jord, 10-50 cm variasjoner av brun jord, 50-60 cm rødbrunt lag, videre blågrått lag (forvitret fjell).

Funnomstendighet: Innkommet i 1973 under registrering for Økonomisk kartverk v/Jacob Hafver.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=9079&museumsnr=S9919) sist besøkt 18.03. 13:26

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=538777&minneType=lokalitet>) sist besøkt 11.05. 2011 00:02

Nr. 76

Kommune: Suldal

H.o.h: ca 80 m.

Gård: Gauttun

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 59/13

Terreng og lokalisering: Hellenen ligger ca 100 m opp fra Suldalsvatnet, på nordsiden.

Orientering: ukjent

Tilvekst nr: S6437a-e

Størrelse: ukjent

Funnmateriale: kleberkar, spinnehjul, bryne, sko av lær.

Arkeologisk datering: Middelalder

(a)Øse av kleberstein

(b)Spinnehjul av ben, flatt på undersiden, sterkt hvelvet overside.

(d)Sko av lær. Datert 1050-1537 e.Kr.

C14: *

Kulturlag:*

Funnomstendighet: usakkyndig fremgravd. Funnet ved sprengning av en stein, hvor en grue da kom til syne. Funnet er gave fra grosserer Lauritz Haaland, Stavanger, ved ”Stavanger Aftenblad”.

Litteratur:

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=17712&museumsnr=S6437) sist besøkt 18.03. 2010 13:16

Nr. 77

Kommune: Suldal

H.o.h: 30-40m.

Gård: Hedland

Askeladden ID: 64419

Gnr / Bnr: 94/8

Terreng og lokalisering: Funnet i Hidlerdalen som ligger 50-100 m Ø og opp fra Suldalslågen. Brukt som oppbevaringssted for gamle gårdsredskap.

Orientering: Vender mot VSV

Tilvekst nr: S9843a-e

Størrelse: 30m²

Funnmateriale: leirkar, jernkniv, jernfragment, slagg.

Arkeologisk datering: ESTBR

C14:*

Kulturlag:*

Funnomstendighet: Tilfeldig fremkommet på bakken i en heller som i nyere tid har blitt brukt som redskapsskjul. Innlevert av finneren Albert Barstad, 1972.

Litteratur:

Løken, T. 1982. innberetning om befarng 25.5. 1982. upublisert rapport i topografisk arkiv ved arkeologisk museum i Stavanger, universitetet i stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=8830&museumsnr=S9843) sist besøkt 18.03. 2010 13:26

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=571288&minneType=lokalitet>) sist besøkt 11.05. 2011, 00:03

Nr. 78 Tjuahidleren / Vikahåla

Kommune: Suldal

H.o.h: 50-60 m.

Gård: Torsteinbu

Askeladden ID:24041

Gnr / Bnr: 175/*

Terreng og lokalisering: Tjuahidleren ligger 4-500 meter fra sjøen.

Orientering: vender mot nord-øst

var høyden 4-5 m. innerst bare mannshøyde.

Størrelse: I åpningen av helleren var et stort steinras, 5-6 m. høyt. Hulen var ca 8-12m bred, og ca 20 m dyp. Midt i hulen

Tilvekst nr:S6789/ S9224a-g

Funnmateriale: ubrent bein(ett av disse trolig fra menneske). Skjell, ubrent tre.

Arkeologisk datering: uviss

Funnet en god del skjell med uviss datering. S6789

Funnet bein, skjell, tre og ubestemmelig bergart alle med uviss datering. S9224a-g

C14:*

Kulturlag: 1940: ble gravd ved nordre vegg, hvor det var mulig å komme til, det ble gravd gjennom et lag på 30-40 cm s tykkelse. Det innerste partiet på 10 m var uten kulturlag.

1966: gravd i NV hjørne, et område på ca 1x1m, 0,3m. dypt. Svart fet, kulturjord ligger mellom del store nedraste steiner.

Funnomstendighet: S6789: Faglig utgravning utmark v/Harald Egenæs Lund, 1940.

S9224: Faglig utgravd v/Bjørn Myhre, 1966

Litteratur:

Lund, H.E. 1940. rapport om utgraving, juli 1940. upublisert rapport i topografisk arkiv ved arkeologisk museum i Stavanger, universitetet i stavanger

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=3140&museumsnr=S9224) sist besøkt 03.05 2010 14:26

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=439231&minneType=lokalitet>) sist besøkt 11.05. 2011 00:05

Nr. 79 "Hidleren"

Kommune: Tysvær

H.o.h: 5-8 m.

Gård: Romsaland

Askeladden ID: 35223

Gnr / Bnr: 83/*

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger ca 70-80 m fra sjøen i vest-kanten av dyrket mark, i en senkning som går fra sjøen opp til husene på bruket, og ligger under et lite fjelloverheng.

Orientering: vender mot øst.

Tilvekst nr: S6787a-d + S9684a-i

Størrelse: Det er plassert et lite sauehus av stein under hellingen.

Funnmateriale: leirkar, meisel, øks, bryne, snøresøkke, skjell, bein, trekull.

Arkeologisk datering: ESTA, YSTA, EJA

S6787a) en del leirkarstykker, spannformet leirkar.

S9684c) Liten meisel av grønnstein, sigervolltype, vannrullet.

S9684d) Vespestadøks av diabas

C14:

Kulturlag: funnene ble gjort innunder fjellet i en sprekk mellom taket og golet nede på bunnen. Leirkarstykkene lå her tett i tett og den fremgravde jord var bare fra et område på ½ - 1 m²

Funnomstendighet: S6787: Faglig utgravning v/Harald Egenæs Lund, juli 1940.

S9684: Tilfeldig fremkommet, funnet av Johannes Rørvik, 1971.

Litteratur:

H.E. Lund: boplassfunn i huler og hidlere fra metalltid i Rogaland. Stav. Mus Årsh. 1939-40 s.81-82

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=7901&museumsnr=S9684) sist besøkt 30.04. 2010 16:21

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=1797&museumsnr=S6787) sist besøkt 18.03. 2010 13:19

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=475537&minneType=lokalitet>) sist besøkt 11.05. 2011, 00:06

Nr. 80 Båshidleren

Kommune: Tysvær

H.o.h: 40 m.

Gård: Erland

Askeladden ID: 34762

Gnr / Bnr: 89/9,4

Terreng og lokalisering: Bratt Ø-skråning. Steinete kulturbeite med bjørk og hassel. Uten trær ville det være vid utsikt mot NØ og SV. Hellen er ligger ca. 120 m NV for våningshuset på bruket og rundt 800 m. fra sjøen og rundt 200 m. nedenfor bygdeborgen på Freiås. Det er lett adkomst til hellerne syd- og nordfra på en smal sti. Den er dannet under fjell. Golvet er trekantformet med spiss innover, og består av jord og noen få steiner. Det er horisontalt og jevnt, den virker tørr og gir god ly.

Orientering: Åpning mot øst.

Tilvekst nr: S6788a-e

Størrelse: 46,9m²

Funnmateriale: leirkar, slagg, bein, trekull, bryne.

Arkeologisk datering: EJA

(b) En del slaggstykker av jern.

(e) Bryne av kvartsittisk skifer

C14:*

Kulturlag: ca 25cm tykt kulturlag under et 15cm tykt sauemøkklag. På bunnen midt i helleren var et stort og vel forseggjort ildsted, 2x1,90 m N-S. Det hadde kantsatte heller flere steder, og i østre halvdel var der en større flat helle. Oldsakene fantes omkring ildstedet, leirkarstykkene særlig på NO-kanten, slaggene i SO-kanten.

Funnomstendighet: Faglig utgravning v/ Harald Egenæs Lund august 1940.

Litteratur:

Lund, H.E. 1940. rapport om hellerundersøkelse, aug. 1940. upublisert rapport i topografisk arkiv, Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger.

Lund, H. E. 1941. Et eldre jernalders helligsted på Erland i Skjold. *Stavanger Museums Årshäfte 1939-40. 50. årgang, 95-97.*

url: www.unimus.no/arkeologi

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=1801&museumsnr=S6788) sist besøkt 24.03. 2010 17:20

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=474223&minneType=lokalitet>) sist besøkt
11.05. 2011 00:08

Nr. 81

Kommune: Tysvær

H.o.h:50-60m.

Gård: Nedre Hella

Askeladden ID: 24917

Gnr / Bnr: 164/3

Terreng og lokalisering: Hellingen ligger 75 m ØSØ for våningshuset på bruket og i SSV – kanten av en fjellknaus omgitt av dyrket mark.

Orientering: hellingen er SV

Tilvekst nr: S9683

Størrelse: 150-175m²

Funnmateriale: renneslagg.

Arkeologisk datering: YJA

7 slaggstykker(jern), hvorav tre biter fra renneslagg.

C14:*

Kulturlag: prøvestikk viste et kulturlag fra 0,20-0,60 m under overflaten

Funnomstendighet: Prøvegraving/forundersøk kant a dyrket mark. Registrering v/W. Helliksen og L.N. Myhre, juni 1990.

Litteratur:

Helliksen, W., L.N. Myhre. 1990. rapport om befarng 20.06.90. Upublisert rapport i topografisk arkiv ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=7900&museumsnr=S9683) 18.03. 2010 13:24

url:www.askeladden.ra.no

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=442641&minneType=lokalitet>) sist besøkt 11.05. 2011 00:09

Nr. 82 Marihelleren

Kommune: Tysvær

H.o.h: 40m.

Gård: Gjerde

Askeladden ID: 54544

Gnr / Bnr: 21/1

Terreng og lokalisering: Helleren ligger N for utløpet av Gjerdesvatnet under et brattheng i vestskråningen ned mot en kulp i Isåna

Orientering: vest- vendt åpning

Tilvekst nr:S9682a-b

Størrelse: 100m²

Funnmateriale: avslag, bein, skjell.

Arkeologisk datering: STA

(a)Avslag av flint med kantretusj langs en sidekant.

C14: *

Kulturlag: prøvestykket som var 0,45 m dypt viste et svart kulturlag med mye skjell, en del bein og trekull. Oldsakene var sterkt svartfarget av jorden.

Funnomstendighet: Funnet av Atle Myhre 1971, prøvegraving/ forundersøk. I forbindelse med registrering for Økonomisk Kartverk.

Litteratur:

Bang-Andersen, S. 1969. melding om 2 hellere. 10.08.69. upublisert rapport i topografisk arkiv ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Bang-Andersen, S. 1991, notat om befaring, 21.05. 1991. upublisert rapport i topografisk arkiv, arkeologisk museum i Stavanger, universitetet i Stavanger.

url:www.askeladden.ra.no

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=7898&museumsnr=S9682) sist besøkt 18.03. 2010 13:24

url: www.unimus.no /arkeologi

(<http://askeladden.ra.no/vis/lokalitet.jsp?minneId=538434&minneType=lokalitet>) sist besøkt 11.05. 2011 00:10

Nr. 83

Kommune: Vindafjord

H.o.h: 180-190m.

Gård: Øvre Fatland

Askeladden ID:*

Gnr / Bnr: 59/2,6

Terreng og lokalisering: Heller på Ø-siden av sti som fører SØ mot låkafossen. Den ligger NØ for Tolleshaugen.

Orientering: Åpen mot S og V

Tilvekst nr: S12106

Størrelse: 10,4m²

Funnmateriale: trekull.

Arkeologisk datering: Uviss

Trekullprøve med uviss datering.

C14:*

Kulturlag:

Funnomstendighet: Befaring v/Kristin Gellein, AmS, 2000.

Litteratur:

Gellein, K. 2000. rapport om befarings, 15.09. 2000, upublisert rapport i topografisk arkiv, arkeologisk museum, universitet i Stavanger.

url: [www.unimus.no /arkeologi](http://www.unimus.no/arkeologi)

(http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/web_arkeologi_vistekst.php?museum=AM&id=38715&museumsnr=S12106) sist besøkt 09.05. 2011 22:55

